

VIETI'A OPERELE SI IDEELE
LUI
GEORGIU SINCAI DIN SINC'A

— 238 —
DISCURSULU DE RECEPTIUNE

DE

A. PAPIU ILARIANU

6317602

SI

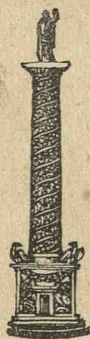
RESPUNSULU

DE

GEORGIU BARITIU

IN SIEDINTTA PUBLICA A SOCIETATEI ACADEMICE ROMANE DIN 14 SEPTEMVRE 1869.

CU XIV ANNESSE SI UNU FAC-SIMILE.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA NATIONALE.

1 8 6 9.

~~33963/67~~

BIOTEGA CENTRALĂ UNIVERSITĂRĂ
BUCUREȘTI
OTA 11 480 702

1200/05

B.C.U. Bucuresti

C20059749

VIETI'A, OPERELE SI IDEELE
LUI
GEORGIU SINCAI DIN SINC'A

A.

DISCURSULU DE RECEPTIUNE ALLU D. A. PAPIU ILARIANU.

Viéti'a, operele si ideele lui Georgiu Sincai.

I.

*Epoc'a in care a traitu Sincai, si Romanii cei mai insemnati
de pe atunci.*

Domnii mei!

I. Mai înainte de a vorbi de G. Sincai, viéti'a, operele si ideele lui, dati-mi voia a dice puține cuvinte despre epoc'a in care a traitu ellu.

In ultimii anni ai seclului trecutu se implinesce evolutiunea cea mai insemnatória in viéti'a omenimei. Institutiunile invecchite alle trecutului se res-tórna, si o nóua era se inaugurédia: se proclama drepturile omului si alle po-porului.

Acésta opera marétia erá rezervata, cá totu ce e mare, ginte latine, pen-tru ca ei Jupiter a destinatu imperiulu lumei: *Imperium sine fine*.¹

Pre cându pamêntulu se cutremurá sub passii gigantici ai Latiniloru de la Appusu, ce faceá, se vedemu, coloni'a romana assediata de Traianu in Daci'a spre a representá si apperá civilisatiunea latina in Oriente?

In Daci'a superioare, ea erá ingerunchiata si strivita sub Goti si Huni; in cea inferioare, umiliata si desonorata sub Turci si Greci. Din coa si din collo de Carpati, class'a intelliginte parassisse de multu usulu limbei Romei. Po-porulu mai ca pierdusse consciint'a de sine.

Inse, germele vietiei nu erá attinsu.

Popórele presimtu instinctivu cutremurulu revolutiuniloru mari ce le ascépta. Acestea 'si au precursorii lorú.

¹ Virg. *Aeneid.* I. 278—9.

Din culmea ce desparte seclul XIX de allu XVIII, vedemu ivindu-se, in tôte părțile Dacieloru, unu numeru de barbati, cari, attinsi de sufflarea epocei, striga cu unu viersu potinte: Desceptati-ve Romani de la Resaritu, fi ai Romei, frati ai Latiniloru de la Appusu!

De atunci mai cu sêma, incepura Românii a reveni la consciința de sine; ide'a Romanismului de atunci reinviã in Oriente.

II. Cari sunt acesti barbati predestinati, carii, cu finea seclului trecut si inceputulu seclului presinte, insufflat de geniulu Romei si allu Daciei, ne rechiamara, dupa o amortiella de secolu, la consciința de noi insine?

Primii apostoli ai Romanismului se arrêta in centrulu Daciei lui Traianu.

Pre la mediulu seclului XVIII, nemoritoriulu Român, episcopulu *Ioan Innocentiu Miculu*, incepe a tramitte tineri la Roma,¹ carii veniau apoi a casa, inspirati, nu de Rom'a Papei, ci de Rom'a imperiului sempiternu. Unulu din acestia, *Gregoriu Maior*, fû cellu de ântâiu professoru de limbi si sciintie in scôlele române înfiintate in Blasiu la annulu 1754.²

Atâtu Românii erau insetati de invetiatura, încâtu, pre lînga tôte pédecele ce li se puneau, inca de pre la 1754 preste 300 de invetiacei erau la scôlele din Blasiu, pre carii episcopulu Aron 'i tineã cu pâne, la seibatori si cu fier-tura, pre unii inca si cu haine si cu cãrți. Limb'a latina fôrte bine se pro-puneã, pentru aceea currêndu se si vestira.³

Aceste scôle române, apoi instituttele de la Rom'a, de la Vien'a, si de aiurea, si mai adaugu eu, presimiulu sufflarei epocei cei nôue, produssera o sêma de barbati càroru assemenia, Românii, cutediu a dice, de abiã au pîn astadi.

Ëtta cei mai illustri din acesti apostoli ai romanismului:

Samuil Klein sêu *Miculu*, nepotulu episcopului *Innocentiu*,

Georgiu Sincai si

Petru Maior,

trei lucêferi pre firmamentulu literaturei române, carii, ei cei de ântâiu, au deschisu cartea limbei si adeverat'a carte a istoriei române.

Episcopii dela Oradea-mare, *Dorobantu* si *Vulcanu*, patroni si amici ai cel-loru de susu, mecenati ai litereloru române, contimporani ai mitropolitului *Iacobu* din Iassi, toti trei transilvani.

Molnar, oculistulu, care tractà cu Choria si Crisianu la 1784, care pre la 1788 scrisse grammatice, pre la 1799 retorica româna, s. a.

Tempea, collegu allu lui Sincai in directiunea scôleloru române, admiratoru

¹ S. Klein sêu Miculu, la Cipariu in *Acte si Fragmente istorice-beserecesci*, p. 96. — Cei de ântâiu tramissi la Rom'a fura: Aron, apoi Gr. Maior, Caliani s. a.

² *Acte si Fragmente*, p. 217—224 -- Pre la 1759 Gr. Maior se ocupã cu lucrarea unu dic-tionariu.

³ S. Klein la Cipariu in *Acte si Fragmente*, p. 106.

alu lui Miculu si Molnar, si cunoscetoru profundu allu limbei si istoriei române.¹

Iorgovici, din Banatu, linguistu si filosofu adêncu, juristu si mare Român, care, convinsu ca „limb'a si natiunea cu acellasi passu passiescu” inainte de acêst-a cu 70 de anni, pre la 1799, are curagiulu nu numai de a curatî limb'a de strainismi, dar, spre uimirea cunoscetoriloru de astadi, de a o inavutî aplicându principiulu etimologiei si allu analogiei, intocmai precumu le aplicămû noi astadi, dicêndu ca: „de nu va placé Româniloru de atunci, se voru afflâ între urmatori, la cari va placé ce e allu natiunei nôstre.”²

Tichindealu, care, prin *Fabulele* sêlle, pre la 1814, invetiâ: „se fimu noi „toti Românii un'a: nu e aicea Grecu sêu Latinu, Unitu sêu Neunitu ... un'a „trebue se fia nati'a românêscă. Mintea (esclamă ellu) marita natia daco-romanêscă, in Moldov'a, in Ardêlu, in tiêrr'a unгурêscă; Mintea! cându te „vei lumină cu invetiatur'a, cu luminatele fapte bune te vei unî: mai allêssa „natia pre pamêntu nu va fi inaintea ta.”

Mehessi, consiliariu de curte, autorulu principaiulu allu supplicei natiunei române din Transilvani'a dela 1791.³

Consiliariulu *Stefanu Costa*, dela care *Sincai* primî documente istorice, precumu diplom'a lui Michaiu Vitezulu, prin care acêst-a intariâ articolii dietei din Alb'a-Iuli'a de la 1599⁴ s. a.

Insusi episcopulu *Bobu*, care se ocupă, pre lînga cãrti beserecesci, si cu dictionariulu limbei.

Colossi,⁵

Körössi,⁶

Budai-Deleanu,⁷

I. Corneli,⁸

ale cãroru studie de limba storcu mirarea si gratitudinea cunoscetoriloru pîn astadi.

Vaida, jûristulu si professorulu.

Apoi *Lazar*, care, precumu *Negru* cu spad'a, de asemenea ellu cu cartea a

¹ Vedi *Cuvêntarea inainte a Grammaticiei* lui Tempea de la 1797, in *Anness'a I*.

² Vedi *Observatii de limb'a rumânêscă prin Paulu Iorgovici facute. Bud'a 1799. in 8°.*

— Retiparite si in *Currier de ambe sexe, period II*, inse afara de dedicatiunea cõtra episcopulu Ioannovici.

³ *Sincai* in *Chronica* la a. 1653.

⁴ *Sincai*, *Chronica* la a. 1599.

⁵ Prefatiunea *Dictionariului* de Bud'a, si *Istori'a pentru inceputulu Româniloru de P. Maior*. 2. edit. p 190.

⁶ *Cipariu*, *Principia de limba*, p. 317.

⁷ *Idem*, p. 322.

⁸ Prefatiunea *Dictionariului* de Bud'a. — *Elegi'a* lui *Sincai*, nota 25. — Vedi si o correspondintia in *Archivulu Cipariu*.

mâna, trecu muntii se spuna Românilor de sub domni'a fanariota ca erau Români.

Doctorulu *Romantiai*, cu alle carui fondatiuni se luminédia pîn astadi junimea româna de preste Carpati.

Apoi poetulu si avocatulu *Vasilie Aron*.

Prè-invetiatulu doctor *Vasilie Popu*.

Si alti multi,¹ carii, persecutati de mórte de inimicii numelui românu, murira mai toti inainte de timpu.

Atâti Români, atâti invetiati, produsse, mai cu sêma directiunea nationale a invetiaturei din *Blasiu*, precumu si spiritulu si putérea epoei, in midi-loculu celei mai revoltatôrie apesări, sub care gemeau bietii Români de preste Carpati, cându pre copii 'i tériau cu putérea de la scôla si-i puneau la bivolii domnesci,² si pre popi 'i smulgeau din beséreca spre a-i tramitte la lucru iobagescu.³ Gémetulu apesărei se resimte in tôte lucrările acestoru barbatii, si resunetulu vócei loru petrunde pîn astadi tóta inim'a de Românu. «Ei, prin lucrările lor, cá prin unu toiagu allu lui Moise, au despicatu (dice D. *Heliade*) o mare de intunérecu ce tineá pre Români de cindea pamêntului fagaduintiei, si i facura se tréca din col de Egyptulu minciuniloru, si se-si cunnósca adeveratulu si maritul loru inceputu ... Cetiti tineriloru, pe *Paulu Iorgovici*, *P. Maior*, *Tichindealu*, *Sincai*... si veti invetiá intrinsii si limb'a vóstra, si ceea ce au fostu mosii vostri, si ceea ce veti puté fi, de veti urmá invetiatureloru loru. Acestia toti au fostu jertfa inchinării loru intru slujb'a natiei, si mórtea loru póte fi o vecínica dovada a inaltei loru solii, si a implinirei ei cu desevisire.»

III. Se vedemu acumu ce ómeni produsse acéstasi epoca in Daci'a inferiore, in Români'a si in Moldavi'a.

La unu scriitoru romanu, anume *Fonteius*, se affla insemnatu unu vechiu oraclu in carmeni, ce se trageá inca dela Romulu, si in care se diceá, ca, atunci Fortun'a cea buna va parassí pre Romani, cându 'si voru uitá de limb'a parintésca.⁴

In adeveru, in imperiulu romanu-orientale, in seclulu VI, sub imperatulu Foca, limb'a romana fù inlocuita prin cea grecésca, si imperiulu romanu-orientale deveni grecu-bysantinu, si merse apoi cu passi répedi spre cadére.

¹ Ar fi lungu a-i numerá pre toti, precumu pre *Constantinu Loga*, fostulu cellu ántáiu invetiatoru allu scôlei românezci din Pest'a, apoi la cea normale din Aradu, impreuna cu doctorulu *Iosifu Iorgovici*, *Ioan Mihutiu* s. a. Vedi *P. Maior*, *Istori'a pentru inceput. Român*. 2 edit. p. 260.

² *Istori'a Rom. din Dac. Super.* I, 196.

³ Vedi in *Anness'a II*, documentulu de la 1767.

⁴ *Lydu*, l. II. 12. la *Cipariu*, *Principia*, p. 86.

Daci'a, inca de atunci, se desfacu de imperiu, si in legatura cu Slavii era pre aci se-si uite originea si limb'a.

De abia cota finea seclului XVI, mai antaiu in Transilvania, apoi si din coa de Carpati, incepuse a se introduce cu incetulu limb'a nationale in beserec'a, apoi si in administratiunea romana, candu, cu inceputulu seclului XVIII, domnia Greciloru «ginte purure fatale Romaniloru» cumu dice *Del Chiaro*,¹ essila limb'a romana, introduce limb'a greca, si in cursu de unu seclu era pre aci se timpesca de totu sentimentulu nationale.

Sub asta rusinosa domnia, scole, seu nu erau de locu, seu erau grecesci.

«Ne fiindu scole, era multa prostia» dice Grigorie voda Ghica allu Moldaviei pre la 1743.² Dieu! multa, daca fruntasii de atunci ai Romaniei nu se indoiu de a adresa domnului loru Constantinu Mavrocordatu o dorintia si propunere ca acest-a: «ori-care fecioru de boiaru, care nu se va sil' se marga la «invetiatura si se invetie carte ellinesca, se nu fia vrednicu a se inaltia la ste-pen'a boiariei.»³ Domnii greci, adeca, se apucassera a intemeia scole grecesci in tierrele romane. Aste scole purtau nume de Academie. Erau cate doui trei dascalu de limb'a grecesca, forte bine platiti. Unulu dintrinsii se chlama «dascalulu cellu mare.» Era si cate unu dascalasiu romanu, platitu ca in bataia de jocu, pentru carte beserecesca, moldovenesca seu romanesca, pentru a scote popi, scriitori si cantareti. Si acest-a, pre la 1748, 1793, 1803 si urmatorii.⁴

Multe de Greci din tote partile lumei venia in tierra cu droia si se asiedia aici ca a casa. Bucurescii, cu dreptu cuvatu se privia de urbe grecesca.⁵

Partea cea mai mare a eleviloru din scolele publice era Greci, si acestia, er nu fii Romaniloru, se intretineau la scola cu spesele societatei romane.⁶

Pina si prin casele private dascalii erau calugeri greci, carii fugiau de urritulu monastirei seu cercau ocaziune de a scapa de acolo.⁷ Wolf, ca si Rai-

¹ I Greci, spezialmente Constantinopolitani, sono stati sempre fatali per la Valachia, ogni qual volta ne hanno avuto il commando. *Del Chiaro, Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia. Venezia 1718. p. 208.*

² *Uricariu, I. p. 58.*

³ Vedi anaforaia boiariloru din 9 maiu 1746 in archivulu Statului. *Diariulu Traianu, 1869, No. 29.*

⁴ *Uricariu, I, 58 si 117; II, 53.*

⁵ *Leukothea, Eine Sammlung von Briefen eines geborenen Griechen über Staatswesen, Literatur und Dichtkunst des neueren Griechenlands, herausgegeben von D. Karl Iken. Leipzig, 1825. I, 256.*

⁶ *Uricariu, I, 58, 64 si 71. — Leukothea, I, 57, 248.*

⁷ *Raicevich, Osservazioni intorno la Valachia e Moldavia. Napoli, 1788. p. 255. — Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens. Wien, 1782. III, 8: «Von einem ausgehungerten, verdrüsslichen Mönche oder Kaluger... kann man nichts besseres erwarten.»*

cevich, assigura ca acesti dascali erau totu ce se pôte mai ignorante si mai depravatu.¹

De asemenea, si in scólele publice, de si erau addussi de dascali, Grecii cei mai instruiti, progressulu erá pré-neinsemnatu, precumu incredintiéza toti con-temporarii, straini si indigeni.

Anume *Raicevich*, pre la 1788, dice ca, se invetiá grammatic'a grecésca si logic'a lui Aristotele. Cellu mai celebru din acesti dascali grecesci avù, dice ellu, talentulu de a scrie unu volume in 4° asupr'a pàrtii a patr'a din grammatic'a lui Gasi. Acollo erá vorb'a de astronomia ce nici odata nu invetiasse, si de descoperirea Americi; se maltratau deistii franci, si se tratau de ignoranti toti scriitorii moderni, pre cari nu-i cetisse vre odata. E unu faptu, mai adauge *Raicevich*, ca acesti doctori greci erau in generalu fôrte ignoranti, ei nu se occupau tóta viétii de câtu de minutie grammaticali, fàra vre o spoiéla macar, de sciintie au de litere, si fàra de nici unu gustu.² — *Wolf* nu se pôte indigná de ajunssu de tautologiele si pleonasmii acestoru dascali grecesci. Se invétia, dice ellu, cu deosebire limba ellena. Si cu tóte acestea, nu gassesci unulu la suta, care, departe se scia commentá, se póta macar cetí cu folosu vechii scriptori ai Greciei. Pre la 1796, nici între professorii din Iassi nu se gassia unulu macar care se fia coprinsu geniulu limbei grecesci. *Methodulu* loru e pedantu, si ciarlataneri'a loru literaria se platesce fôrte scumpu.³ — *Sulzer*, in Romani'a, e mai aspru de câtu *Wolf* in Moldavi'a. Vorbindu de grammatic'a in patru volumeni in 4° a lui *Neophitu*, calugerulu grecu dela Slatari, originariu din More'a, ellu dice: «O grammatica in patru volumeni! acum me dumerescu eu pentru ce Grecii si Românii invétia la acésta limbá in curgere de câte 20 anni. Dar ce se dicemu despre invetiatori si scóla, cari, cu assemene methodu, n'au sciutu produce unu singuru poetu séu oratoru, cu atâtu mai puçinu vre unu invetiatu.»⁴

Acést-a erá opiniunea strainiloru despre scólele grecesci din tierrile române.

Nu altmintrea judecau Românii cei cu minte.

Mitropolitulu din Iassi, *Iacobu Stamate*, contimporanu cu cei de susu, condamna in modu oficiale, methodulu dascaliloru din scólele de atunci din Iassi, in cari, dice, se «invétia cu intunecare din celle nesciute la celle nesciute, cu numiri si cu canóne si cu multime de cuvinte insarcinându mintea uceniciloru, si poruncindu-le acelle numai date loruse cetésca si cá papagallii se le invetie de rostu, nimica cu totulu sciindu séu intiellegédu din celle ce invétia, din-care pricina mai si 10 si 12 anni imbetrânescu in grammatica ucenicii»... vor-

¹ *Raicevich*, l. c. *Wolf*, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung der Moldau*, Hermannstadt, 1805. I, 174.

² *Raicevich*, p. 243.

³ *Wolf*, I, 176, 177.

⁴ *Sulzer*, III, 7—11.

besce apoi despre «technologicescile loru bârfelli care tîmpescu mintea uceniciloru, prefacu si strica judecata ei.»¹

Aveau inse aceste scôle unu meritu, dar nu pentru Români. Elle erau scôle nationali grecesci. Dascalii erau cei mai inflacarati patrioti elleni. Bucurescii mai allessu, si scôlele de aici, erau vatr'a agitatiei grecesci, vatra ellenismului preste totu. Dascalii vorbeau grecesce cîtra Greci. Spuneau junimei, ca Zefs, de ar fi venitu se vorbésca, numai ellenesce ar fi vorbitu; ca Natur'a de va grai vre odata, numai ellenesce are se graésca; ca isvorulu si mum'a a tôte este limb'a si invetiatur'a ellena. Lê descrieau apoi pre eroii anticei Ellade, si apesarea nesufferita sub care gemeau Grecii de acumu. Atitiau patriotismulu si invitau la sacrificie. Si sacrificau Români alătura cu Grecii pentru Greci. Pe la 1810—11, se formă in Bucuresci o societate literaria *greco-dacica* sêu *eteria filologica*, si in Vienn'a se fondă *Logios Hermes*² cu bani românesci, pîna ce apoi pre acestu allu nostru românescu pamêntu isbucni cá a casa eteri'a grecésca.

In scól'a grecésca Românulu invetiă a admiră totu ce eră grecescu, ér pre sine se simtiă umilitu cá Românulu, si in umilinti'a sea despretiniă totu ce eră românescu. Caracterulu românulu se alteră. Sub influinti'a domniei si scôlei grecesci, si prin amésteculu sângelui, Românulu deveni scepticu si indiferinte. Inimici naturali cá *Raicevich*, *Wolf*, *Sulzer* si altii, ne compatimescu.

Vorbindu noi astfelu de domni'a secolara a Greciloru in tierreln române, gässimu cu calle a insemnă ceea ce a dissu *Sincai* vorbindu de Despotu-voda. Ellu dice: «Scriindu eu asiă aspru despre Despotu, n'amu vrutu nici vréu se vatemu vre unu nému, ca némurile tôte au pretiu inaintea mea, numai se nu fia de naravulu lui Despotu.»³

In asemeni impregiurari, multi Români, insemnati prin patriotismu si invetiatura, indesiertu amu caută pre aceste timpuri in tierrele române.

Cu tôte acestea, Geniulu Daciei nu parassî de totu pre Români nici in acésta epoca de urgía, de umilire si de desnacionalizare. Gassimu si pre atunci mai multe nobili suflete, mai multe inalte intelligintie, cari lucrau cu ardóre si se luptau cu curagiu pentru binele natiunei: cá *Iacovu I.* mitropolitulu Moldaviei, care, pre la 1752, impreuna cu totu clerulu moldovenescu, facu carte de legatura si de mare blestemu asupr'a tuturoru acelloru, pamênteni sêu straini, carii in ver-ce chipu s'aru ispitî de a pune vre odata, in vre o eparchia a Moldovei, câtu va traî acésta de Dumnedieu padita tiérra, episcopi sêu mitropoliti straini, Greci, ér nu pamênteni;⁴ cá acei venerabili betrâni boiari, despre cari

¹ *Uricariu*, III, 12--22.

² *Leukothea*, I, 247—256; cf. 126.

³ *Sincai*, *Chron.* a. 1563.

⁴ *Uricariu*, II, 236.

serie Raicevich, ca cu atâta religiune se purtau cõtra vechile datine alle tierrei, in câtu sub tóta domn'ia grecésca nu voira a vorbí macar vre odata grecesce; ¹ cá alti multi apostoli ai nationalitátii, carii, spre a puté lucrá mai in voia in sensulu dorintieloru loru, imbraccara hain'a, pre atunci mai venérata, a calugeriei, si intiellegédu prin instintu, de ce insemnetate este limb'a pentru o natiune strivita in respectu politicu, lucrau cu staruintia spre a traduce càrtile besérecei in limb'a româna, cá nu dóra se se stracóre grecésca si acolo de unde, in seclulu precedente, Românii incepusera a lapedá càrtile slavóne. Ar fi lungu a insirá pre toti acesti prelati si preoti români, carii, in totu acellu seclu câtu au fostu ocupate tronurile române de precupetii greci, implura tiérr'a cu mii de càrti de acelle ce sunau românesce la urechi'a poporului întregu, de la nascerea pruncului, cumu dice D. Odobescu, pîn la astrucarea mosnégului: Români, cá mitropolitii *Daniil* si *Grigorie*; cá virtuosulu, instruitulu si mândrulu prelatu românu *Filaretu*, care nu putù tiné mai multu de doui anni scaunulu mitropolíei, din mult'a urra si invidia ce purtau Domnii greci asupra-i; cá *Cesarie* episcopulu de Râmnicu, demnu successoru allu lui *Damascenu*, *Innocentiu* si *Clemente*, si amicu allu lui I. Vacarescu; cá *Iosifu*, ântâiulu episcopu de Argesiu, originariu din Transilvani'a: numai doui Români cunnoscu, dice Sincai pre la 1804, sciindu serie românesce cumu se cade, pre *Samuil Klein* si pre episcopulu de *Argesiu*.²

In fruntea literatiloru profani stau *Vacarescii*.³ In deosebi se admirámu pre *Ianache Vacaresculu*, care, «dupa 1681 de anni dela Traianu,» la 1787 dupa Christu, in acestu intunérecu fanarioticu, presinta compatriotiloru o grammatica româna, un'a din celle de ântâiu, si lassa urmasiloru cellu mai nobile legatu ce puteá lassá unu Românu de geniu posteritátei sélle:

Urmasiloru mei Vacaresci,
Lassu voue moscenire:
Crescerea limbei românesci
Si a patriei iubire.

IV. In Moldavi'a se insemnámu pre Mitropolitulu *Iacobu Stamate* (1792—1803), Ardelianu de nascere, care, impreuna cu logofetulu seu *Gligorasiu*, se ocupá cu chronologi'a Domniloru si a Mitropolitiloru Moldaviei,⁴ combateá,

¹ Raicevich, p. 255.

² Sincai in *Epistola ad Lipszky*.

³ Despre miscarea literaria a Româniloru din tiérr'a românesca sub Fanarioti, vedi scrisóri'a ce-mi tramise D. Al. Odobescu, in *Anness'a III*.

⁴ Wolf, I, 141, 284. Vedi si *Psaltirea* tiparita in Iassi la 1794, cu insemnarea Domniloru Moldovei. Despre *Gligorasiu*, vedi Wolf, I. c., precumú si II, 19, nota m). — Sulzer, III, 506. — Hajdeu in *Analise literarie* (Raicevich).

precumu vediumu, systhem'a cea tîmpitória a Greciloru din scólele de la Iassi, si staruía pentru invetiarea limbei latine «trebuitórie si spre indreptarea si impodobirea limbei moldovinesci.»¹

Amfilochie, episcopulu de Chotinu, scrieá, pre la 1795, despre originea romana a palmei domnesci din Moldova.²

Mitropolitulu *Veniaminu*, urmatorulu lui Iacobu, contimporanulu lui Vulcanu, mecenatu ca si acest-a allu litereloru române. Multime de cărți beserecesci se tiparira sub dînsulu.

Neputêndu-i numerá pre toti, se incheiámu cu vorniculu *Beldimanu*, biciuitorulu Greciloru, care in *Tragedi'a* sea resume gémetulu innabusitu de unu secolu allu Româniloru din Moldavia.³

Barbati carii se se ocupe mai cu de a dînsulu cu originile si istori'a Româniloru, scól'a grecésca nu puteá produce. De aci vine ca, cartea de legi de sub Matheiu-Bassarabu, erá mai cunnoscuta Ardeleniloru de cátu Munteniloru,⁴ si ca, pre cându Blasianii possedeau mai inainte de midi-loculu secului trecutu, afara de Miron Costinu si alti chronicari, pîna si chroniculu lui Cantemiru, Iassianii pre acestu din urma de abiá 'lu cunnoscuro pre la 1835, cându apoi 'lu si tiparira dupa manuscriptulu din Petroburgu.⁵

¹ *Uricariu*, III, 19.

² *Hajdeu*, *Lumin'a*, III, 58. Amfilochie tradusse, la 1795, geografi'a lui Boufier, din italienece in românesce, adaugêndu la fine si insemnarea Domniloru Moldaviei. *Wolf*, I, 6, 284. — D. *Hajdeu* ne mai arrêta o Aritmetica de dînsulu, totu de la 1795, care inse nu e prim'a aritmetica româna. Totu domnia sea spune ca Amfilochie lassasse in manuscriptu si o istoria a Moldaviei, care se pastrá odata la protoereulu Rodostatu, in tinutulu Chotinului, unde o vediusse parintele seu.

³ Etta cumu serie *Beldimanu* despre Greci:

Toti din marginile lumei in Moldov'a adunati,
Veniti golli in straie próste, in abale imbraccati,
Dupa ce au faèutu stare, si toti s'au imbogatitu,
In sinulu patriei nóstre ei ântâiu au pusu cutitu.

⁴ *Sulzer* III, 72.

⁵ *Chroniculu Romano-Moldo-Vlachiloru*, publicatu in Iassi la 1835. — Engel 'lu vediusse in manuscriptu, la 1800, in Blasiu in bibliothec'a monastirei. Samuil Klein spune ca unchiu-seu, episcopulu Innocentiu, 'lu eumperasse in Vienn'a, pre la 1730, de la unu negutiatoriu care fusse in Petroburgu. *Engel Literatur der Walach. und Mold. Geschichte*, p. 26.

Dintre Grecii stabiliți în țară încă de abia aflăm vreo trei-patru inși, că frații *Tunusli*,¹ *Philippid*,² *Photino*,³ ocupându-se cu istoria țării.

Astfel, istoria și statistică română ajunseseră pe mâinile unor Nemți, Sassi, Unguri, că *Sulzer*, *Raicevich*, *Gebhardi*, *Engel* s. a.

Terminându-se starea intelectuală a Românilor sub Fanarioti, se nu uităm că pe la capetul seculului trecut se introduce în țările române studiul limbii franceze,⁴ evenimentu în adevăr providențial și de mare importanță pentru Români, în privire atât literară, cât și politică și națională.

V. Se amintim și doi-trei Meso-Români din această epocă, patrioți și erudiți distinși.

Theodoru Cavallioti, invetiatu protopopu român din Moscopol în Macedoniă, publică la 1770 în Veneția *Protopeiria*, care coprinde unu registru de 1170 cuvinte în grecesce, românesce și albanesce.⁵ Totu pe atunci se publică în Moscopol mai multe cărți macedo-române.⁶

Const. Hadgi Cehani, din Moscopol, Român cu întinse cunoștințe, care comunică lui Thunman multe științe despre originea, limbă, întinderea, numărul populației, și alte împregiurări ale Macedo-Românilor și Albanilor.⁷

Daniel, autorul unui dicționar greco-modern, meso-român, bulgar și albanes, tipărit în Viena la 1802.⁸

¹ Cartea e tipărită grecesc la 1806 în Viena. Frații *Tunusli* sunt numai editori ai manuscrisului familiei *Cantacuzinu*. — Totu după manuscrisul familiei *Cantacuzinu* 'și fac și *Raicevich Breviario chronologico delli principi di Valachia*. Vedeți *Engel Literatur der Wal.* etc. p. 49. — Manuscrisul *Cantacuzinu* era cunoscut Blasiailor, și anume lui Klein și Sincăi, cel puțin partea istorică, precum se vede din extracțele ce trimite Klein lui Engel la 1802 (*Engel* l. c. p. 94.), și din *Anonymus Valachicus* citat de Sincăi în *Chronica*. — Manuscrisul *P. Cantacuzinu* publicat de *Tunusli* numai în traducere grecescă, se afla în MS. completu atât grecesc cât și românesc, în Blasiu la D. *Cipariu*. Vedeți *Arhivă pentru filologie și istorie*, No. XXVII. — D. *Gr. Manu* din București încă posedă MS. *P. Cantacuzinu*. — Edițiunea *Tunusli* e tradusă de D. *Sion*.

² *Philippid* era profesor în Iași, om cu cunoștințe variate, dar fără de nici unu methodu în școală. Vedeți *Leucothea*, II, 79. — *Istoria Rumuniei* făcută de densul e publicată în Lipsa la 1816.

³ Publicat în Viena la 1819; tradus de *Sion*.

⁴ *Raicevich* pre la 1788 scrie: «la Franzese e molto in voga, e vi sono anche delle Dame che la parlano».

⁵ *Thunman*, p. 177.

⁶ *Rosa, Cercetări despre România de dincolo de Dunare*, în traducerea română, p. 59.

⁷ *Thunman*, p. 179, not. k.)

⁸ *Sergiu Hagiadi*, în traducerea Cercetărilor lui *Rosa* despre România de dincolo de Dunare, p. 59 în nota. — Vedeți și *Leake, Researches*, p. 381 seq.

Dr. G. C. Rosa, publică la 1807 o scriere intitulată: Cercetări despre Românii de din collo de Dunare.¹

M. G. Boiadgi, publică la 1813 in Vienn'a, grammatica macedo-româna, cu testu grecu si germanu.²

Étta dar in acésta mare epoca Români eminenti in tôte pârtille Daciei lui Traianu si a lui Aurelianu.

Lucru demnu de insemnatu, Românii cei mai assupriti, cei de sub jugulu ungurescu in Transilvani'a si Banatu, si cei de sub urgissitulu despotismu allu ierarchiei grecesci in Macedoni'a, produssera literatii cei mai illustri.

VI. Acesti Români luminati au attinsu tôte ideele romanismului. Pre la 1795 se formasse in Transilvani'a pînasi planulu intemeiărei unei *societăți filosofesci a nêmului românescu*. Asta societate aveă se se occupe cu tôte sciintiele, si in deosebi cu istori'a Româniloru; ea se pusesse in relatiune directa cu Bucurescii.³

Asiadar nici onórea ideei unei societăți literarie a toti Români, nu ni o lassara nóue acesti mari literati si departe vedietori Români de pre la finea secului trecut. Ide'a a fostu mare, dar inimicii progressului român des-tullu de tari spre a o sugrumă indata in nascerea sea. Se fimu noi mai ferici!

A face biografi'a atătoru Români nemuritori, ar fi o lucrare demna de dum-neă-vóstra, dar pré-difficile pentru mine, si pré-intinsa pentru solemnitatea de astadi.

Am allestu unulu din toti, a cărui viétia mi s'a parúta mai instructiva, si alle carui lucrări resumu ideele, nu numai alle celloru-alti Români de pre a-tunci, dara potu dice alle Romanismului pentru totu de a un'a.

Dati-mi voia a vorbí de viéti'a, operele si ideele lui Georgiu Sincai.

¹ Inca o carte de la Rosa despre seriery si lectur'a românésca cu litere latine, Bud'a, 1809, cunnóscemu, inse numai din recensiuinea lui Kopitar *Kleinere Schriften*, Wien 1857, I, 182. Vedi Cipariu, *Principia*, 89. — Cercetările lui Rosa sunt tradusse in românésce de Sergiu Hagiade, Craiov'a, 1867.

² Nóua editiune de Maximu in Bucuresci. — Boiadgi muri in Lucc'a. Cipariu, l. c. — In *Leucothea*, II, 198 si 203, vedemu insemnate inca urmatóriele dóue opere de Boiadgi: a) *Orbis pictus* de Amos Comenius, tradussu in 10 limbi: latina, francesca, italiana, daco- si macedo-româna, neo-greca, rus., serb., ungur., si germ., in 4º, annunciatu in Vienn'a la 1819. b) *Scurta grammatica neo-greca* pentru junimea gréca si pentru Germani. Vienn'a, 1821, la Dim. Davidoviki.

³ Vedi programm'a acestei societăți, in *Anness'a IV*.

II.

• *Viéti'a si operele lui Sincai.*

I. Georgiu Sincai s'a nascutu in *Siamsiudu*, séu la 28 februaru 1754,¹ anulul intemeiàrei scóleloru din Blasiu, séu la 1753,² chiaru cu o suta de anni inainte de publicarea *Chronicei* sélle.

Siamsiudulu e unu satu mare in scaunulu Muresiului in Transilvani'a, locuitu de Români si de Secui. In acestu satu se afflau assiediati pariatii sei, Ioan si Ann'a nascuta *Gereg* (*Greculu*), avêndu in possessiune o parte de mosia nobilitaria straina.³ Tata-seu fusse *poslujnicu* pre lânga vladic'a Ioan *Patachi*.⁴

De altmintrea, famili'a *Sincai*, vechi nobili, *exornat quorum cera vetusta lares*, se trageá din *Sinc'a-vechia*, in tiérr'a Oltului (tinutul Fagarasiului). Odinióra, partea cea mai mare a satului erá mosia avitica a familiei Sincai. Totu pre mosia familiei a fostu intemeiata *Sinc'a-noua*, precumu pre largu a probatu acést-a Sincai la diet'a tierrei din 1792.

Pre cându Sincai allu nostru erá inca copillu, ambele sate fara militarizate, adeca conscrisse in primulu regimentu românú de margine, impreuna cu possessiunile lui Sincai si alle altoru nobili de acolo.⁵

Tata-seu Ioan si muma-sea Ann'a si frate-seu Pantelimon sunt ingropati in *Siamsiudu*.⁶ Unu altu frate, Ioan, fiindu capitánu in allu douile regimentu

¹ *Lad. Nagy, Orodias, Elegia XXV*, not. 1 et 3.

² *Chronic'a lui Sincai* a. 1354: «La annulu acest-a mi-au venitu inainte unu chrisovu allu pré-luminatei familiei comitiloru *Vass*, carele astadi in 28 februarie allu annului 1809, cându tocmai am plinitu 56 de anni de cându m'am nascutu pre lume, 'lú scriu in *Sinne'a*, satulu comitatului *Abauivar* din Ungari'a, in curtea maririloru sélle, cá se le arretu multiamit'a carea li se cuvine nu numai dela mine carele scriu, ci si de la aceia, pentru allu căror-a folosu scriu acestea.» — De altmintrea, totu Sincai dice la a. 1514 allu *Chronicei*, ca la 1774 plinise 19 anni ai vèrstei sélle; ér in not'a 7 a *Elegiei* spune ca erá de 20 anni cându fú insarcinatu cu propunerea retoricei si a poesiei in Blasiu, adeca la 1773.

³ *Elegia*, not. 3. «Hic residens pater meus non aviticam, sed pignoratitiam duntaxat quandam portionem Nobilitarem possedit.»

⁴ *Sincai, Cronica* a. 1721, dice: «(pre) tatalu meu Ioan Sincai l'au fostu datu mosiulu meu Andreiu lónga (vladica Ioan Patachi) poslujnicu, si numai pentru aceea l'au dussu a casa, pentru ca l'au afflatu odinióra maturându palat'a vladicésca.»

⁵ *Elegia*, not. 1.

⁶ *Sincai, Chronica*, a. 1470.

românu de margine, cadîu luptându-se vitejesce la *Lörch* lînga Rinu la a. 1795.

Mosiulu seu despre tata se chiamá *Andreiu*. Frate cu acest-a erá rationis-tulu de la Turnu-rosiu, *Stefanu Sincai*, care la 1705, navallindu Curutii asu-pra Turnului-rosiu, perî si dînsulu acollo. La a. 1738 allu Chronicei mentio-néza pre «Stefanu Sincai de Sinca, carele fusesse deregetoru de camer'a cra-ésca in Blasiu.»²

Mosiulu seu despre mama, *Nicolae Gereg* (*Greculu*), precumu povestiá ellu, pre la 1708 trecù de la Curuti la Lobonti, si fù intre acestia capitanu pîna la pacea de la Sarmariu cîndu se lassà de ôste si intorcêndu-se a casa la *Rîciu* se casatori cu *Ruxanda Török* (Turcu) din *Sacallu*, care sate sunt in câmpî'a din comitatulu Turdei.³

Numai atâtu scimu despre famili'a lui *Sincai*. Ellu n'apucà pre semne a-si plinî promissiunea ce face la a. 1711 allu Chronicei unde dice despre o scris-sôria a boiariloru din tiêrr'a Oltului, ca o va adduce mai pre largu cîndu va scrie despre famili'a sea.

II. Tatalu lui Sincai nu erá omu invetiatu, dar iubitoru de invetiatura. Ellu se adoperà a dá fiului seu o crescere deplina. 'Lu tramise de micu la scól'a din Sabedu, totu in scaunulu Muresiului, cá se invetie unguresce, findu a-cestu satu locuitu numai de Secui unitari séu ariani. Dar lui Sincai nu-i placù aici. Deci tata-seu 'lu addusse preste puçinu a casa la Siamsiudu, unde urmà apoi mai multu timpu la scól'a satésca sub preveghiarea si ingrigirea parintésca.⁴

Pre la 1766, asiadar in etate cam de 12 anni, fù tramissu la *Osiorheiu*. Aici, la Reformati, incepù se invetie cu multu progressu primele elemente alle limbei latine si unguresci, sub directiunea pré-invetiatalui professor *Al. Kovácznai*. Doui anni invetià in colegiulu Reformatiloru din *Osiorheiu*.⁵

Pre la a. 1768, Sincai, in etate de 14 anni, prin staruinti'a fratelui seu mai mare, capitanului Ioan, trecù la Clusiu, unde fù primitu de Iesuiti, cá in-ternu, in seminariulu *josefinu*. Aici invetià grammatice'a si poetic'a in cursu de patru anni de dille, cu atâta silintia si atâtu successu, in câtu nici unulu din numerosii elevi ai seminariului nu-i putù disputá vre o data loculu ân-tâiu in studie.⁶

Êr la 1772 lassà pre Iesuitii din Clusiu «pentru ôre-ce nasarâmba», precumu

¹ *Elegia*, not. 5.

² *Sincai, Chron.*, a. 1705 si 1738.

³ *Idem*, a. 1708. — Din *Rîciu* se trage si tatalu mieu.

⁴ *Elegia*, not. 3.

⁵ *Elegia*, not. 4.

⁶ *Elegia*, not. 5.

spune ellu insusi, si, pentru cá se invetie si limb'a nemtiésca, trecù pentru retorica la Bistriti'a sassésca, in gimnasiulu Piaristiloru de acolo.¹

Terminându retoric'a, in annulu urmatoriu 1773 fù primitu in monastirea de la Blasiu, si insarcinatu cu predarea retoricei si a poeticei in scólete române de aici. Erá atunci Sincai in etate numai de 20 anni. Atátu de timpuriu 'lu judecara superiorii demnu de a-lu inaltia de pre banca in catedra.²

Dupa unu annu de proba cá professor, la 1774, mitropolitulu Gregoriu Maior, dupa opiniunea uranime a tuturor, ér mai allessu prin staruinti'a si autoritatea lui Ignatiu Dorobantu, pre atunci prepositu in Blasiu, in urma episcopu la Oradea-mare, 'lu tramise la Rom'a impreuna cu Petru Maior.³

Cinci anni stete Sincai in Rom'a, doui pentru filosofia, trei pentru teologia, in collegiulu *de propaganda*. La 28 ianuariu 1779 primí laure'a de doctor in filosofia si in teologia. In Rom'a puse fundamentulu studiiloru sélle istorice. Ellu ajunsse a fi numitu custode allu bibliotecei collegiului *de propaganda*. Multiamita cu deosebire cardinariului *Stefanu Borgia*, secretariulu collegiului, tóte bibliotecile Romei erau deschise lui Sincai, si anume: bibliotec'a *vaticana*, bibliotec'a *sopra la Minerva*, bibliotec'a *benedictina*, afara de bibliotec'a collegiului, allu cãrei custode erá, precumu dissei, ellu insusi. Cullegeá di si nópte cu o ardóre fãra de essemplu din cãrti si manuscripte. Borgia 'i cãstigasse de la pap'a Piu VI, voia formale de a cetí tóte cãrtile, si cele oprite si damnate, si de a cercetá si consultá tóte bibliotecile. Ce e mai multu, acestu cardinariu merse cu bunavointi'a pin acollo de-i tocmí, cu banii sei proprii, unu preotu invetiatu care se-lu duca, veri-cându ar cere, prin bibliotecile publice, si se-lu pórté si introduca in societãtile eruditiloru Romei. De multe ori, Borgia singuru 'i cautá si-i arretá differite cãrti, pin aci necunnoscute, ce copriundeá ceva despre Români. Adesu 'lu poftiá la mész'a sea, incongiurata de a pururea de eruditi ai Romei si straini, din alle cãroru convorbiri profitá in tóte privirile.⁴

III. Dupa terminarea studiiloru sélle in Rom'a, Sincai, intorcându-se la 1779, se oprí, din poronc'a imperatessei Mariei Teresiei, in Vienn'a Austriei pre unu annu, intrându in seminariulu *S-ta Barbara* unde se afflá cá prefectu allu studiiloru Samuil Klein, amicul si compatriotulu seu. Collegulu seu Petru Maior se întórse la Blasiu.⁵

¹ Sincai, *Chron.* a. 1604 — *Elegia*, not. 6.

² Sincai, *Chron.* a. 1604. — *Elegia* not. 7.

³ Sincai *Chron.* a. 1604. — *Elegia*, not. 8. 18.

⁴ *Eleg.* not. 8. 9. 10. 11. — *Chron.* a. 1604. — *Elementa linguae Daco-romanae*, Viennae, 1780, in *Praefatione*. Vedi in *Anness'a V* prefatiunea acestei grammatice.

⁵ *Chron.* a. 1448. 1599. — *Epistola ad Lipszky*. — *Elegia*, not. 12.

În cursulu acestui anu ellu invetià în Vienn'a catehetic'a si metodic'a în scól'a normale de la *S-ta Anna*. De asemenea si dreptulu naturei, dreptulu publicu, allu gintiloru si dreptulu ecclesiasticu.¹

În acellasi timpu publicà în Vienn'a, *Elementa linguae Daco-romanae*, compuse de Klein, dar înavutite si întocmite de dënsulu. Erà se tiparësca pre lôn-ga acësta grammatica si unu dialogu despre originea Românîloru, dar nu-lu îngaduî censur'a curtei imperatesci de la Vienn'a.²

Noctunque diuque studià Sincai în Vienn'a, cercetându bibliotecile si facëndu-si însemnări din cãrti si manuscripte pentru istori'a dacica. În Vienn'a facù cunnoscintia cu cei mai însemnati istorici. Celeberrimulu *Daniil Cornides*, «de câtu carele mai invetiatu, dice Sincai, n'a avutu corôn'a ungurësca pre timpulu seu», ellu cellu de ântâiu merse se vëdia pre tënêrulu istoricu românû, si remase uimitu de multimea documentelor ce vedîu la dënsulu. *Benkö*, cá si *Cornides*, 'lu incuragià si-lu împrumutá cu cãrti rare si cu manuscripte. *Garampi*, nunciulu apostolicu, 'i deschise bibliotec'a nunciaturei, cautându si arretându-i ellu însusi cãrti si manuscripte de cari puteá avé nevoia.³ În Vienn'a facù cunnoscintia si cu invetiatulu *Hadik*, presiedintele cancellariei bellice.⁴ De asemenea, cu *Sulzer*, care 'i comunicà chronic'a lui Miron Costinu.⁵ De la consiliariulu de curte din Vienn'a, *Stefanu Costa*, primî, între altele, diplom'a lui Michaiu Vitézulu de la 1599, prin care acest-a întaresce articolii dietei din Alb'a Iuli'a.⁶

Astfelu lucrá Sincai în Vienn'a, în etate de 27 anni, pre întrecute cu Klein,⁷ la grammatica, la istoria, afara de studiele normali si juridice la cari urmá.

¹ *Elegia*. not. 13.

² *Chron.* a. 824.

³ *Elegia*, not. 15. 16. 17. — *Chron.* a. 1223. 1510.

⁴ *Chron.* a. 1448. «În câtu se atinge de invetiatur'a comitului Andreiu Hadik, adeveratu este ca au fostu nu numai fôrte invetiatu (precumã însumi am priceputu în annulu 1779, cându m'am înturnatu din Rom'a în Beciu, si am avutu nôrocu de a vorbi cu dënsulu cá cu unu presidentu allu cancellariei cei de ôste), ci au fostu si fôrte iubitoriu de ômeni procopsiti, si de cãrti, mai allessu de cãrtile celle netiparite; pentru aceea ocârmuindu Ardélulu au cercatu tôte serissorile autoriloru celloru inca netipariti, si au facutu de i le-au scrissu unii si altii. Care cãrti dupa môrtea comitului Andreiu au venitu în mânile fiului seu comitului Ioan Hadik sfet-nêlului, de la carele le-au dobânditu laudatulu Martinu Georgie Kovachich din Senkwitz. Eu însumi am facutu estraturile din tôte cãrtile acellea, mai nainte de a me face diortositoriu în tipografi'a craësca în annulu 1804.»

⁵ *Elementa linguae Daco-romanae* în *Praefatione*.

⁶ *Chron.* a. 1599.

⁷ Pre acestu timpu publicà Klein în Vienn'a dôue dissertatiuni de mare importantia: un'a, *de Matrimonio juxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae*, 1781; alt'a, *de leiumis Graecae Orientalis Ecclesiae*, 1782.

Metodic'a si catechetic'a se vede a fi primitu ordine de a le invetiá, anume cu scopu de a fi apoi numitu director allu scóleloru române din Transilvania.

IV. Sincal trebue a se fi intorsu in patria. si anume la Blasiu, intre anii 1780—2. In care anume annu se întorse si incepù a fonctioná cá director, n'am pututu afflá. Dar de óra ce ellu afirma ca a purtatu acésta deregetoria in cursu de 12 anni,¹ ér din documentele ce de currêndu primiramu din Blasiu, resulta ca ellu fù scossu din directoratu in annulu 1794, apoi fonctiunea lui trebue a fi inceputu in annulu 1782.

Cá director, neostenitulu Sincal publicà, din ordinea imperatului Iosif II.²

La 1783, in Blasiu, Grammatica latina-româna. Regulele latinesce si românesce cu litere strabune. Din asta grammatica invetiara si contimporanii domnului Cipariu pre la 1814—5. O alta editiune de acésta grammatica are si testu germanu si ungurescu pre lóngha cellu latinu si românu.³

Totu la 1783 publicà si unu catechismu, inse cu litere cirilliane⁴ care si pîna acumu a remasu in scóle, dupa cumu arréta D. Cipariu.

De asemenea, dóue abecedarie: unulu pentru scól'a primaria din Blasiu, altulu pentru scólele satesci din Transilvania. Cellu de ântâiu in patru limbi: latina, ungara, germana si româna; allu douile numai cu litere române.⁵

La 1785, aritmetica fórté buna.⁶

Sincal fuisse calugeru si canonicu, «cellu mai de josu in sântire, dar allu douile in deregetoria,» in cursu de 10 anni, adeca dela 1774 pîna la 1784. Ellu invetiasse teologi'a cá pucini altii; dar, omu luminatu cá «epoc'a in care traia, si cá cellu ce «sciá naravurile popesci», ellu nu erá amicu allu calugeriei si allu calugeriloru.⁷ Dreptu-aceea. la 1784 se lassà de calugería, impreuna cu Klein, Peterlachi si P. Maior, dicêndu ca numai pentru a puté merge la Rom'a intrasse in monastire. Calugerii inca nu iubiau pre acestu bar-

¹ Elegia, not. 24.

² Altissimo jussu immortalis memoriae Augustissimi quondam Imperatoris Iosephi II Libros pro Scholis Valachicis partim verti, partim proprio Marte composui. Sincal in Epistola ad Lipszky. p. IV.

³ Eleg. not. 19. — Cipariu, Principia, p. 316.

⁴ Eleg. not. 22. — Pop, despre Tipografii, p. 48. — Cipariu, l. c.

⁵ Eleg. not. 21.

⁶ Eleg. not. 23. — Precumu Elementele aritmetice, publicate in Iassi la 1795, de Amflochie de la Chotinu, nu e cea d'ântâiu aritmetica româna, de asemenea nu e cea d'ântâiu nici a lui Sincal, ca ci in Dissertatiunea lui Pop, p. 98, se adduce alt'a mai vechia sub titlu: Aritmetica românésca si nemtiésca. In Beciu, 1777. cu litere cirilliane.

⁷ Chron. a. 1514; cf. a. 1739.

batu luminatu, dar puçinu tractabilu; deci fàra greutate 'lu dimisera *in nomine Domini*.¹

Dou-spre-diece anni lucrà Sincal cã directoru allu scóleloru nationali in tóta tiérr'a Ardélului. Trei sute scóle infintia. In archivulu mitropolitanu din Blasiu se pastrédia unu esemplariu de decretu pentru docentele scólei române-nationali din *Fenesiu-sassescu*, subscrisu de Sincal la 25 decemvre 1787. Cã directoru, Sincal aveá léfa de 300 fl. pre annu. Dar cându essiá se cercetedie scólele, primiá diurna. In assemeni visitatiuni, de trei ori percurse, din ordinea imperatului Iosifu, tóta Transilvani'a, facéndu apoi relatiuni despre starea scóleloru. Cunnóscemu dóue documente despre zelulu inflacaratu si neobositu cu care lucrá Sincal pentru immultierea scóleloru si inaintarea çulturei române — *pro linguae et gentis honore*. Anume, Sinodulu tinutu in Blasiu la 18 decemvre 1792, attestá ca nici ostenélla, nici insasi sanatatea nu si-o crutiá Sincal in purtarea deregetoriei sélle.²

V. Intr'aceea, la 28 ianuariu 1790, Iosifu II e conștrinsu a revocá reformele mari ce introdusese.

La 20 februaru acell-asi annu móre marele imperatu,

qui, pol, perpetuo vivere dignus erat;

imperatulu iubitoriu de omenire «sub care au resuffletitu Românii, si eu atunci inñorindu multu puteam» dice Sincal³ cu adénca durere.

Pre cându revolutiunea cea mare, la Appusu, resturná sistem'a millennaria a trecutului, si proclamá principiile libertatii si egalitatii omenesci, in Austri'a si mai allessu in Ungari'a si in Transilvani'a, dupa mórtea lui Iosifu, reformele celle cadiute alle acestuia provocassera o reactiune incordata, aristocratica si feudale. Ungurii, natiune aristocratica care in nici unu casu nu puteá simpatizá cu o revolutiune democratica, cereau cu iniversiunare restabilirea constitutiunei loru feudali ce erá se o sferme de totu Iosifu imperatu. In tóta Ungari'a si Transilvani'a nu se iví intre Unguri unu singuru apostolu allu dreptului egale, dice Ungurulu *Kövári*. Revolutiunea franceza, constata acestu Unguru, nu gassí simpathii decâtu la Românii Transilvaniei.⁴ Acestia, petrunsi de principiile lui Iosifu si alle revolutiunei, se presinta la a. 1791 inaintea imperatului si a dietei din Clusiu cu acellu faimosu si pururea neuitatu actu allu natiunei române, prin care pretindu restabilirea Româniloru, vechiloru coloni ai lui Traianu, in usulu tutuloru drepturiloru nationali, de o potriva cu

¹ Vede in *Anness'a VI*, raportulu secretu allu lui *Kalnoki* din 19 iuniu 1784 cõtra episcopulu Bobu, prin care se dimittu din monastire Klein, Peterlaki, Sincal si Maior.

² *Elegia*, not. 24. — Vede in *Anness'a VII*, Decretulu de docente de la 1787.

³ *Elegia*. — *Chron.* a. 1708.

⁴ *Kövári, Erdély történelme*. VI, 164. 166. 167.

celle-alte natiuni alle tierrei, invocându, ei singuri in Resaritulu Europei, drepturile omului si alle cetatianului: *pura et simplicia tum hominis, tum civis jura*.¹

Ungurii si Nemtii, cu puteri unite si cu violentia respinsera aceste pretensiuni.

Eder, istoricu sassu, se insarcină a le critică si combate.

Sincai respunse prin o anticritica energica, care inse nu o pută tipari².

Se insemnămu ca la diet'a tierrei din 1792, Sincai inca asternă o petitiune in caus'a possessiuniloru familiei sélle.³

Intr'aceea, reactiunea ungurésca ce urmă dupa mórtea lui Iosifu, nu puteă se nu lovésca si pre Sincai.

Inimicii scóleloru nationali si ai lui, devenira din ce in ce mai cutediatori. Mai ântăiu i se tramise ordine de a nu se mai propune limb'a germana: *audacter dura minando mihi*. Puşinu dupa aceea, nascocira asupra-i lucruri grave ce puteau se-lu pérda — *qui me perdere possint*,⁴ accusându-lu de principie germanice,⁵ resturnatórie, si de turburatoriu allu ordinei publice.

Eră pre atunci episcopu in Blasiu Ioan Bobu. Sincai, cá si Klein si Maior, barbati superiori, cu atâtu mai puşinu puteau se stea bine cu Bobu, ca, pre cându acest-a cercă a viri in beserec'a romăna innovatiuni latine, ei apperau cu insufletire vechiele datine alle besérecei orientali. Inca de pre la 1792, déca nu de mai nainte, incepusse a se formă in cleru o oppositiune seriósă asupra administratiunei episcopului. Pre la 1794 oppositiunea eră se erumpa.

¹ Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae, cum notis historico-criticis I. C. E. Claudiopoli 1791. pag. 46. — Supplic'a romăna se edită atunci si in Iassi.

² Sincai la a. 1291 allu Chronice, dupa ce adduce chrisovulu regelui Andrei III, datu lui Ugrinu, dice: „Toama bine ca Eder collega meú cându si eu eram director preste scóle, 'mi veni aci inainte, pentru ca ellu este acell-a carele inca au cutediatu a serie in chrisulu instantiei Romăniloru din Ardél, ca acestia pururea au fostu numai sufferiti in numit'a tiérta, éra nu primiti. Eu in antichrisulu meu am fostu respunsu la tóte bârféllele lui, si daca nu s'au pututu tipari pentru teléga, 'lu intrebu acumu din carrutia: au nu e primitu unu nému in tiérta aceea in care siede si judeca impreuna cu craiulu seu?»

³ Elegia, not. 1.

⁴ „Primum Theutonice mandant primordia linguæ

Ne doceam; audacter dura minando mihi.

Tum fietas Causas, et qui me perdere possint,

Quæerunt! — propitii sed vetuere Poli.»

cânta Sincai in Elegia sea. Asiă se intiellége si ceea ce dice ellu in epistol'a sea cõtra Bobu din 10 augustu 1795: „Infrascriptus scio me quondam prohibitum fuisse secus quam hungarice loqui et valachice.»

⁵... „ceu perniciosorum quorundam effictorum Germanicorum principiorum falso actum...» dice Sincai in Elegia not. 24. — Aci insémna ca, principiele si reformele lui Iosifa II, Ungurii le numiau germanice.

Pre atunci se laudasse Bobu asupra lui Maior: *Dabo operam ut destruum illum*.¹

Actiunea intentata asupra lui Sincai nu e bine cunoscuta. Dar dintr'o cercetare facuta asupra-i la 11 septembrie 1794, resulta ca ellu era arrestatu pentru ca ar fi rostitu ore-cari cuvinte gintitoare la turburarea pacei publice.² Interrogatu, ellu response intre altele: «Fiindu denunciatu la guvernul pentru «nescari cause, se ordinasse cercetare asupra-mi. Cu acesta ocaziune, mergendu eu la monastire, calugerii 'mi dissera intre pachare: Hei Sincai, dar «bine ce o dressera asupra-ti. Eu dissei: deca astfelu se porta episcopulu «cu mine, apoi *ego etiam ero dux et author rebellionis atque conjuratorum* (a-«deca: eu inca voiu fi autorulu si capulu rebelliunei si allu conjuratorilor). «Professorulu de filosofia me observà dicendu: mare vorba ai graitu, Sincai; «tu 'ti puni capulu in jocu. Er eu responsei: n'am graitu nimicu contra tier-«rei nici contra imperatului; am vorbitu contra episcopului.»³ Vorbele lui Sincai fura interpretate intr'unu sensu ce n'a pututu fi in cugetulu lui. Ellu fu arrestatu sub inculpare de tendintie de rebelliune.

La 13 septembrie 1794, asiadar sub cursulu cercetarei lui Sincai, guvernulu invita pre episcopu, se propuna altu directoru in locu-i.

La 15 octovre, episcopulu propune de directoru *interimariu* pre Georgiu Tatu, care terminasse studiile mai inalte la S-ta Barbara in Vienn'a.

La 18 octovre, guvernulu confirma pre Tatu in postulu de directoru *interimariu* si catechetu scolei primarie nationale din Blasiu.⁴

La 10 augustu 1795 Sincai se affla in Blasiu, pre picioru liberu, dar *afflictus ultra modum*, precumu se subserie insusi intr'o epistola pre-caracteristica adressata episcopului Bobu. In asta epistola ellu 'si da inca titlulu de *actualis director*, pre semne dupa modulu seu cellu ironicu, fiindu-ca Tatu era numai *interimariu*.⁵

E bine a insemna ca, chiaru pre candu Sincai era accusatu pentru principie selle si arrestatu ca turburatoriu allu ordinei publice, in Vienn'a si in Pest'a se arrestau toti cei in prepusu de a simpatiza cu revolutiunea francesca. La 16 augustu 1794 se puse man'a pre Martinovici si alti complici, si in anulu urmatoriu se decapitara.

VI. Scossu cu nedreptate din postulu seu de directoru, dupa ce sufferisse si alte mai greile injurie si calamitati, numai pentru ca lucrasse afatu si cu afatu

¹ P. Maior, *Istori'a Besericeii Romaniloru*, p. 342.

² «Holmi illetlen és közönséges tsendesség fellázasztására tzellozo szavaiért bevádolt Sinkai György ö kegyelme» se dice in actulu cercetarei.

³ Vedi actulu cercetarei in *Anness'a VIII*.

⁴ Vedi propunerea episcopului si confirmatiunea guvernului, in *Anness'a IX*.

⁵ Vedi Epistol'a lui Sincai, in *Anness'a X*.

zelu pentru binele publicu, la annulu 1796 Sincal merse la Vienn'a, pentru că se astérna inaintea imperatiei dreptele sélle plângerii. Ellu trecù atunci pre la Oradea-mare, unde vechiulu seu patronu, episcopulu Dorobantu, 'lu ajutorà, fàra se-lu róge, cu dóue-dieci galbini, bani de calletoría.¹

Mérgerea la Vienn'a nimicu 'i folosì.

Parassitu de stéoa sea — a *Fortuna fere derelictus* — Sincal, cellu ce adunasse atâte cunnoscintie spre a fi folositoriu Româniloru, se vediù de odata constrinsu de a parassì pre ai sei si a cultivà pre straini cu mintea sea — *Colere ingenio rura aliena meo*, cumu dice ellu însusi. Ellu se retrasse la comitele *Daniel Vass de Cégea*² si soția sea *Olara Szerentsi*. Siesse anni de dille petrecù Sincal in curtea acestoru magnati, crescèndu in arte si in sciintie pre fiii lorù, Tom'a, Ioan si Giorgiu, si îngrigindu totu de odata de económia cá inspectoru in mosiele lorù.

Cu assemeni occupatiuni, ellu se vediù nevoitu a neglége puçinu studiele si cultur'a sea literaria.³

Cu tóte acestea, Istori'a Daco-Romana ce incepusse a cullége cu atátu zelu si cu atâte priveghiári, nici odata nu puteá se o dea uitàrei, fia cá directoru de scóle, fia cá instructoru de copii au inspectoru de bunuri. Ellu adunà hein-cetatu si cu tóta ocasiunea, din biblioteci si archive, publice si private, cercetá pîna si documentele particulariloru, nobili si tierrani.⁴ Inca pre la a. 1800, còtra finea lui maiu, vediusse Engel in Osiorheiu, in bibliotec'a societatei pentru limba ungurésca, unu manuscriptu de trei volumeni in folio coprin-diendu date chronologice de *rebus Valachorum*, cullesse din varii autori de Georgiu Sincal.⁵

VII. Pre la 1803, Sincal terminându crescerea filorù comitelui Vass, 'si luà dio'a buna de la acésta familia, si plecà pre la Oradea-mare la Bud'a, spre a

¹ *Elegia*, not. 18. — Se dice ca, trecèndu Sincal prin Clusiu, intrà într'unu casinu unde a-veau datina de a se adnà boiarii unguri. Sincal, cu obicinuit'a sea indrasnèlla, s'ar fi adressatu còtra dènsii dicèndu: «Ètta m'ati ruinatu; ajutati-me acumu.» si boiarii aru fi facutu o collecta pentru dènsulu.

² Despre famili'a Vass scrie Sincal la a. 1230 allu Chroniceii: «Intre familiile celle mari din «Ardèlu, cea mai de frunte si mai vechia este famili'a comitiloru Vass din Sântulu Egidie, ér «acumu numita a Graflorù Vass de Cégea. Famili'a acést-a au venitu cu ántái'a intrare a Ungu-
«rilor in Ardèlu in a. 904 din Moldov'a; si pecétea o arréta ca nu numai au fostu de frunte,
«intre Moldoveni, ci tocmai din cas'a ce obladniá Moldov'a; ca-ci pîna in dio'a de acumu tine
«çimirulu seu stem'a Moldovei in pecétniculu seu. Dupa aceea s'au amestecatu si cu famil'a lui
«Dracula, a obladiutoriului tierrei muntenesci, prin casatoria.»

³ *Elegia*, not. 24.

⁴ Sincal, *Chronica*, a. 1643.

⁵ Engel, *Literatur der Valach. und Mold. Geschichte*. p. 67. — Pare ca de aceste trei volu-
meni e vorb'a si in not'a 25-a *Elegiei*.

se consacră de aci înainte numai studiului istoriei române. Ellu se opri în Oradea-mare, unde se află episcopu vechiulu seu patronu *Ignatiu Dorobantu*, si canonici, invetiatii sei amici si cunnoscuti, *Vulcanu* (care se făcù apoi episcopu), *I. Szilagi*, *S. Branu*, *I. Corneli*, *Nic. Vitez*, *Georgiu Farcàs*; acolo se află si eruditulu professor si directoru *M. Tertina*. Toti cu bucuria si cu inim'a deschisa imbraşisara pre celeberrimulu Sincai. Ellu descallee în tusculanulu suburbanu allu episcopnului, si în tôte dillele eră la mės'a acestuia.¹

Pre atunci lucră Engel la istoria principatelor române, si invetiatii Români din Blasiu, din Oradea-mare si aiurea, 'i tramitteau totu felulu de documente.² Chiaru pre cându Sincai se află în Oradea-mare, se traduceă sub priveghia-rea lui Vulcanu, chronic'a lui Miron Costinu pre sém'a lui Engel.³

Trei luni de dille petrecù Sincai în sinulu eruditiloru sei amici de la Oradea. Atunci scrisse si *Elegia* sea.⁴

În fine, gassindu occasiune oportuna plecă la Pest'a si Bud'a anume spre a-si indepliní istoria Daco-Romana din Grammatophilaciulu lui *Kovachich* si din bibliotec'a lui *Szechenyi*. La plecare, invetiatii si generosii sei amici din Oradea, 'lu ajutorara cu bani de drumu.⁵

Côtra finea annului 1803, Sincai eră în Bud'a.⁶

Cumu ajunse aici, se puse în relatiune cu celebrii istorici ai Ungariei de atunci, si anume cu *Kovachich*, pre care 'lu ajută în lucrările sölle literarie, apoi cu *Katona*⁷ si alții. Pre la martiu 1804, Engel numesce pre Sincai ajutorulu abilu si activu allu lui *Kovachich*.⁸ Sincai inca vorbesce despre pré-invatiatulu seu amicu *Kovachich* (*vir eruditissimus mihiq; amicissimus*), atātu în *Elegia* sea de la 1803,⁹ câtu si în *Chronica*¹⁰ unde spune ca, în annulu 1804, înainte de a se face *diortositoriu în tipografi'a craésca*, ellu insusi a facutu estraturi din tôte cãrtile, mai allessu celle netiparite, care le dobândisse Martinu Georgie *Kovachich* de la comitele Hadik.

Astfelu, Sincai, în Bud'a, se ocupă, indata de la inceputu, ajutându pre *Kovachich*, consultându bibliotec'a *szechenyana*, precum si collectiunile altoru invetiatii, si completându neincetatu chronic'a sea.

¹ *Elegia*, not. 25. 24. 25.

² *Engel*, *Vorrede*, p. IV; *Literatur*, No. LV. p. 67; LXXXIV. p. 90; C, CI, CII. p. 105, 119. — *Neuere Geschichte der Wal.* p. 84—92.

³ *Sincai*, *Chronica*, a. 1449.

⁴ Vedi *Elegia*, impreuna cu notele, *Anness'a XI*.

⁵ *Elegia*, not. 25.

⁶ *Chron.* a. 1449.

⁷ *Chron.* a. 905. «*Katona* traia inea (dicea Sincai) în a. 1808 în lun'a lui maiu, cându am vorbitu cu ellu în Bud'a, că cu unu canonicu din Coloccea.»

⁸ *Engel*, *Neuere Gesch. d. Wal.* p. 92.

⁹ *Elegia*, not. 25. 26.

¹⁰ *Chron.* a. 1448.

La 25 februaru 1804, ellu scrie lui Engel: «Mi-am propusu se scriu «annalile natiunei române întregi, prin urmare si alle Cutio-vlachiloru sêu «Çinçiariloru (cumu-i numescu), ceea ce am si facutu, incepându de la Tra-
«ianu. sêu mai bine dicându, de la cellu de ântâiu resbellu allu lui Decebalu
«incontr'a Romaniloru pîn la 1660. Continuediu acêsta lucrare din di in di,
«o inavutiescu si o netediescu, nici cugetu a o tiparî mai inainte de ce voi
«adunâ si stringe totu ce voi puté spre completarea si continuarea anniloru.»
Ellu comunicâ lui Engel date, documente, manuscripte, si a nume chronic'a
balacianésca, care pre atunci, erâ allu 20-le volumé in collectiunea manuscrip-
teloru sélle, ér Miron allu 25-lea.¹

La 20 septemvre 1804, Sincai scrie capitanului *Lipszky*, care se ocupâ cu
facerea unei charte geografice a provinciilor corónei unguresci, o epistola
despre modulu scrierei limbei române cu litere latine.² In asta epistola Sincai
se semnédia: *actualis corrector Typi Valachici penes R. Typographiam Uni-*
versitatis Pestanae. Pre atunci ellu sperâ ca preste doui anni va puté scôte
la lumina Chronic'a natiunei române.³

¹ *Engel, Neuere Gesch. d. Wal.* p. 84—92. — «Meum quippe est (dice Sincai in scrissóri'a
côtra Engel) Annales universae nationis Valachicae, proinde etiam Kuzzo-Valachorum, quos
«Czenczaros vocant, conscribere, quod et feci inchoando a Traiano, vel potius primo Decebali
«contra Romanos bello, usque ad a. 1660. Opus in dies continuo, locupletum et polio, neque prius
«de editione cogito, quam quidquid potero ad annos congressero.» — Vedi si *Chron.* a. 1530.

² *Epistola Georgii Sinkai de Eadem ad Ioannem de Lipszky. Budae. 1804.* — Vedi si *Tesauru*
de monumente istorice pentru Romania, I, 87.—Epistol'a côtra Lipszky e annunciata si in *Sche-*
dus, Zeitschrift von und für Ungern, 1804, Pest. VI, 327., cu urmâtóriele cuvinte: «Diese
«Schrift enthält einen sehr beyfallswerthen Vorschlag des als gründlichen Kenners seiner Mut-
«tersprache, der walachischen, bekannten Literators, Hrn. Georg Sinkai, wie man die walachi-
«schen Wörter mit lateinischen Buchstaben am zweckmässigsten schreiben soll. Diesen Vorschlag
«führt nun auch Hr. Rittmeister Lipszky in seiner grossen Landkarte zur Bezeichnung der wa-
«lachischen Oerterbenennungen aus.» — Totu la *Schedius* l. c. pag. 385 cetimu: «Ein sieben-
«bürgischer Gelehrter, der sich eben mit der Ausarbeitung einer Geschichte der walachischen
«Nation beschäftigt, Hr. Georg Gabriel Sinkay de Eadem hat ein Original MS. in walachischer
«Sprache geschenkt (für die gräfl. Széchényische ungrische Reichsbibliothek), welches die grie-
«chisch-unirten Bischöfe in Siebenbürgen enthält.» Despre acestu Diptichu vedi si *Chronica* a.
1660 si 1680. Nu e mirare ca Sincai a donatu bibliotecei Szechenyiane acestu documentu allu
Blasiului; archivulu dia Blasiu se aflâ pre atunci in cea mai mare neregula; documentele se
luau de cine apucâ si se perdeau. Vedi prefatiunea lui Maior la *Istori'a beser*. Maior credeâ ca
documentele Blasiului erau mai sigure la sine de câtu in Blasiu, ér Sincai le credeâ mai sigure
in bibliotece'a pestana de câtu ver-unde.

³ «Quos (Annales universae nationis Valachicae) intra biennium Orbi litterato spectandos
daturum me spero.» Sincai in *Epistola ad Lipszky*.

La 1805 Sincai publica o alta editiune mai indreptata a *Elementelor limbii Daco-Romane*.¹ Avea de gându se scôta si o grammatica *illirica-româna*, adeca cu litere cirilliane.² Ellu se semnédia totu *Typi Corrector*.

Samuil Klein, persecutatu de Bobu, inca se assiediasse in Bud'a, cá revisoriu de cârti.³

Lucrau amêndoui pre intrecute si se ajutau imprumutatu cá fratii. Collectiunile lor de documente⁴ si chiaru lucrările lor erau commune, cá intre amici si ômeni in adeveru eruditi.

Intr'aceea, la 13 maiu 1806, Klein môle in Bud'a in braçiele lui Sincai.⁵

Cu unu annu mai nainte murisse episcopulu Dorobantu, patronulu lui Sincai.

In loculu lui Dorobantu se numi episcopu, la 1806, Samuil Vulcanu, pré-invetiatulu amicu allu lui Sincai, si nemuritoru mecenate allu literelor române.

La 1807, Sincai tiparesce *Istori'a Romaniloru* la finea calendariulu de Bud'a pre acestu annu.⁶

In fine, la a. 1808, incuragiatu de episcopulu Vulcanu,⁷ se appuca a-si tipari *Chronic'a*, totu cá appendice la calendariulu de Bud'a de pre acestu annu.⁸ Tiparirea chronicei se continuâ si in calendariulu annului 1809,⁹ si erâ se urmedie totu asiâ inainte in calendariile anniloru viitori. Dar impregiurările nu-i fura favorabili. Caus'a principale se vede a fi fostu censur'a.¹⁰ Destullu ca, fara a se sci cu de a menuntulu cumu si in ce chipu, nu numai tipari-

¹ *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae. Emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per Georgium Sinkay de Eadem etc.* Budaë, 1804. — Vedi si *Tesauru de monumente istorice*, I, 87.

² Vedi prefatiunea Gramaticiei lui Sincai de la 1805.

³ Prefatiunea Grammaticiei lui Sincai.

⁴ Pre la 1804, Klein avea de gându se publice *Dictionariu* românu-latinu-ungaru-germanu, si latinu-românu-ungaru-germanu. Cu deosebire se ocupâ cu *Annalile principiloru munteni si moldoveni*; inca in martiu 1802 ajunsese cu cei d'ântâiu pîn la a. 1720, cu cei din urma pîn la 1600. Ellu seriea lui Engel: «Vix est aliquis scriptor, qui usque ad a. 1714 floruit, et de Valachis aliquid scripsit, ex quo collectionem seu excerpta historiam concernentia non haberem.» Ellu prelucrâ aceste annali atâtu românesce câtu si latinesce. *Engel, Literatur etc.* 91. — Despre celalealte-lucrări alle lui Klein, vedi *Elegia*, not. 12. — Despre Klein promisesse Sincai (*Chron. a. 1714*) a cuvânta mai multe la loculu seu. — Vedi si *Cipariu, Principia*, 312.

⁵ *Chron.* a. 1660.

⁶ *Chron.* a. 105. cf. 103. 117. 167.

⁷ *Laurianu in Biografi'a lui Sincai.*

⁸ Possedemu noi unu esemplariu din acestu calendariu. Ellu coprinde o particica din *Chronica*, adeca de la a. 86 pîn la a. 169, in 40 pagine in 8°. Vedi *Tesauru de monumente istorice*, I, 98.

⁹ Se affia unu esemplariu in posesiunea D-lui Cipariu, si coprinde pag. 41—80, annii 174—264 ai *Chronicei*. Vedi *Cipariu, Archivu*, a. 1868, p. 277.

¹⁰ *Laurianu in Biografi'a lui Sincai.*

rea chroniceii se intrerumpe de aci înainte, dar Sincai insusi cu inceputulu annului 1809 nu se mai affla in Bud'a.¹

VIII. Pre acestu timpu Maior, prigonitu de Bobu, se assiédia in Bud'a, cá revisoriu de cãrti.

Èr pre Sincai, in a. 1809, 'lu gassimu retrassu in *Sinne'a*, satulu comitatului *Abau* in Ungari'a, la iubittii sei elevi *Vass*, lucrându cu assiduitate la chronic'a sea. Ètta cu ce inima duiósa si plina de gratitudine spune acést-a ellu insusi. «La annulu acest-a (1354 allu Chroniceii) mi-au venitu inainté unu «chrisovu allu pré-luminatei familiei comitiloru *Vass*, carele astadi in 28 fevruarie allu annului 1809, cându tocma am plinitu 56 anni de cându m'am nascutu pre lume, 'lu scriu in *Sinne'a* satulu comitatului *Abau* in Ungari'a, in curtea maririloru salle, cá se le arretu multiamit'a care li se cuvine «nu numai de la mine, carele scriu, ci si de la aceia, pentru allu càrora folosu scriu acestea».²

Doui anni de dille lucrà Sincai la *Chronica* in curtea comitiloru *Vass*, unde aveá de gându se petréca pîn ce-si va terminá oper'a. Ellu scrie cu multa amaretiune asupra óre-caroru Români «carii mai vré-l'aru mortu de câtu se scria unele cá acestea.» Ellu scurtédia adesu lucrarea sea cea românesca, grabindu-se a o traduce pre latinía, in sperantia ca in asta din urma limba mai usioru va scápá de censura. Ètta propriele sélle cuvinte. «Me ocratescu la feciorii comitului *Daniil Vass* cellu mai betrânu, cá la nisce ucenici ai mei, «pina voiú sevirsí munc'a acést-a pentru folosulu Româniloru, dintre carii unii «mai vré-m'aru mortu de câtu se scriu unele cá acestea.»³ Si éراسi: «mai aducu aci unú chrisovu ce se tine de pré-luminat'a famili'a comitiloru *Vass* «de *Cég'a*, cá se arretu ca, de nu mi-ar fi statu famili'a acést-a intru ajutoriu, «eu cu ajutoriulu Româniloru mei in veci n'asiu fi scrisu chronic'a acést-a, ba «dóra o-asiu fi si pârlolitu de multu, atât-a m'au necajitu Români delà carii am «acceptatu ajutoriu.»⁴ Acestea le diceá in a. 1809. Intr'altu locu mai dice «alti mai multi (autori) pentru aceea nu-i pomenescu aci, pentru cá se nu-mi «lungescu munc'a, ci se o ispravescu mai répede, spre descoperirea ochiloru «celloru ce..... si se ó intorcu pre latinía, de unde si nume si folosu mai «mare voiú avé, nici voiú avé opu se-mi cercetedie munc'a Români mei — «pentru ca tiparindu-se odata munc'a acést-a pe latinía, slobodu 'mi va fi a o «tiparí si pe românia, fãra de censur'a acelloru-a carii nu sciú de acestea.»⁵ Asiá scriéa pre la 1810.

La 18 februaru 1811, afflãmu pre Sincai lucrându la *Chronica* in curtea e-

¹ *Cronica*, a. 1354.

² *Chronica*, a. 1354.

³ *Chron.* a. 1365.

⁴ *Chron.* a. 1510.

⁵ *Chron.* a. 1595.

piscopului Vulcanu,¹ vechiu amicului seu. Totu annulu acest-a se vede a-lu fi petrecutu la Vulcanu, ajungându cu lucrarea Chroniceii pîna la a. 1739 unde pare a fi incetatu. La acestu din urma annu allu chroniceii se plînge in urmatoriulu chipu: «de mine dusmanii nêmului nostru, cari numai pentru aceea «au vrutu se ne stapânêasca cá se-si....., au ascunsu tôte din care puteam «scrie pentru folosulu nêmului, si eu din mâni straine am capetatu si acele «lea din care am scrisu pîn aci si voiu scrie si mai inainte despre episcopîa «Fagarasiului si mitropolîa Belgradului.»²

IX. In annulu urmatoriu 1812, pre cându Petru Maior, care urmasse lui Sincai in revisoratu, publicá istori'a sea pentru inceputulu Româniloru in Daci'a, in care citédia la unu locu³ pe «prê-invetiatulu, ci nenorocitu Geor-

¹ Chron. a. 1614. — La annulu 1679 allu Chroniceii ne da urmatori'a genealogia a familiei Vulcanu: «Aci cetitoriele! însêmna, ca vorniculu Vulcanu, despre carele scrissei, au avutu frate «sêu fecioru, nu seiu, pe Michail Vulcanu, carele de grôza lui Sierbanu Cantacuzenulu, cá se «nu piêra si ellu cá vorniculu, au fugitu in Ardêlu si s'au assiediatu in satulu Vezea din comitatulu Belgradului cellu de josu; si Michail acest-a au avutu cinci feciori (precumu arrata genealogi'a Vulcanesciloru), dintre cari unulu s'au numitu Petru, si acest-a au povestitu celloru ce «mi-au spusu mie, ca tatalu seu Michail au venitu din Valachi'a in Ardêlu. Éra Petru Vulcanu «au avutu trei feciori, pe Georgie, Ioan si Petru; Georgie ispravindu scôllele in Clusiu, au invetiatu «grammatic'a in Blasiu; din Ioan s'au nascutu Samuil archiereulu cellu românescu allu Oradiei-mari, Georgie care locuesce in Blasiu si Micinîa mum'a a doui Galbori Samuil si Alexandru, «apoi din Petru s'au nascutu Vulcanescii din Sine'a-vechia.»

² Chron. a. 1739. —

Însêmna ca la a. 1803, Sincai lucrá in Bud'a la a. 915 allu Chroniceii. Cf. a. 1453 allu Chroniceii.

La 28 februaru 1809, serie in Sinne'a la a. 1354 allu Chroniceii. In cursulu acestui annu lucrédia in Sinne'a cu mare diligentia si cu multa gratitudine cõtra comitii Vass, precumu se vede la annii 1365, 1510, 1526 si 1541 ai Chroniceii. La 13 decemvre 1809 serieá la a. 1526 allu Chroniceii. Ér in sér'a cea mai de pre urma a annului 1809 ajunsesse cu Chronic'a la a. 1541 unde dice despre *Stefanu Mailatu*: «ea ellu au fostu diaosiu Românû din semênti'a cellui ce au «domnitu in Valachi'a la a. 1300, precumu nu tagaduesce semênti'a lui cea de acum-a, care «in destulu de luminata trêpta infloresce in timpulu in care scriu acestea, tocmai in sér'a cea «mai de pre urma a annului 1809.»

In annulu 1810, totu in Sinne'a, ajunse la a. 1595 allu Chroniceii, unde, intre altele, mai dice: «Aronescii din Bistr'a dintre cari multi barbati sdraveni au fostu si sunt acum-a in annulu 1810, «cându scriu acestea, nu fãra fundamentu se dicu a fi din semênti'a lui Aron voda.»

La 18 februaru 1811, serieá in curtea episcopului Vulcanu in Oradea-mare la a. 1614 allu Chroniceii. — La 29 martiu 1811, lucrá la a. Chron. 1653. — La 4 augustu, totu in curtea episcopului Vulcanu, lucrá la a. 1713 allu Chroniceii. — La Sânta-Mari'a mare din acestu annu 1811, ajunse la a. Chroniceii 1721, si preste puçinu la a. 1739 unde, precumu dissei, pare a se fi opritu cu lucrarea Chroniceii.

³ P. Maior. *Ist. pentru inceput. Rom.* edit. 2. p. 112.

gie Sincai», nici 'lu mai pomenesce vre odata, intelnimu pre Sincai in Transilvani'a, venindu din Ungari'a, de la Vulcanu, pre josu. cu toiagulu in mâna, si cu desagii in spate-i, in cari purtá Chronic'a sea, tesarulu neperitoriu allu gintei române.

De aci înainte incepu adeveratele fatalități alle marelui barbatu. Nici ellu nici altii nu le mai descriusera. Numai traditiunea contimporaniloru, vaga si trista, ni le mai pastrà. Unulu din acesti contimporani 'lu vediu in vér'a anului 1812 in Blasiu, unde in dóue dille in dóue rânduri vorbì cu dènsulu.

Ellu veniá, dice, de la Alb'a-Iuli'a unde 'si dusesse Chronic'a la censura, si se abatù pre la Blasiu, unde servisse atât-a timpu in fruntea scóleloru române, si unde de vro 17 anni nu mai fusse. Fiindu postitu la mésa la Bobu, Sincai cu obicinuit'a sea indrasnélla multe spuse episcopului placute si multe neplacute. Sér'a pe la cina merse in refectoriulu seminariului. Aci, (spune mai in collo marturulu nostru, pre atunci clericu si dènsulu), unu canonicu care cunosceá pre Sincai de mai nainte, in fiint'ia de fația a mai multoru canonici carii de assémenea toti 'lu cunnosceau, cându intrà Sincai in salonu cu nisce passi mareti, 'lu intimpinà cu acésta intrebare: *Unde habemus fortunam?* (De unde avemu norocire?) Ér ellu, socotindu pre semne ca acestia se faciariu a nu-lu cunnósce, zimbundu 'i respunse scurtu dar apesatu: *De terra* (De pre pământu); si cu acést-a, indrasnetiu cumu erá, incepù a intrá in vorba cu fiasicare. Clericii erau assiediati cu totii in giurulu méseloru la cina, dar uitându ca mâncarea zaceá înainte-le, privirile loru alle tuturoru erau așintate asupra bərbatului — acumu strainu intre ai sei! — care de si še osebiá prin seraci'a imbraccamintei de cei impodobiti cu bráne rossie, cu atâtu straluciá mai multu prin discursurile sélle pline de sciintia; attentiunea tutuloru erá attrassa asupra-i, si toti se implura de respectu cōtra dènsulu. La tóte ănghiurile, intre preoti si clerici, n'audiai de cātu: *Acest-a e Sincai! Oh ce barbatu!* Toti doriau a-lu vedé si audí mai de aprópe. Ellu 'i preveni pre toti. Intorcēdu-se cōtra clerici, disse: *Cu betrânii vorbii, acumu se vorbescu cu odraslele Romaniloru.* I luà in siru pre toti, si unulu nu remase cu care se nu fi graitu. In fine 'i lassà cu aceste cuvinte: *Pui de Romani, purtati-ve bine, si nu uitati si pre Sincai.* In alta di mergēdu clericii dupa datina, la plimbare, intimpinara pre Sincai afara de orasiulu Blasiului, inaintea ospetariei episcopesci de lōnga Těrnava, siediēdu afara la umbra, cá se-si imputerésca corpulu pentru caltoría. Aici clericii 'lu incongiurara cá oile pre pecurariu. Aici, dice marturulu nostru, vediui la piciórele lui nisce desagi plini de chărthfi: erá averea némului romănescu, Chronic'a lui, inghesuita in acei desagi de lâna, cam inechiti, la unu locu cu tóta seraci'a autorelui romănu cellui mai avutu in sciintia. Cu aceea ocasiune multe ne spuse Sincai. Eu 'lu intrebai: «Pentru ce porti atâte scrissori, atâta sarcina in spate?» — «Acest-a e fetulu meu (respunse)

în care voiu fi glorificatu dupa mórte; déca nu mi-a fostu russine a-lu face, pentru ce se-mi fia russine a-lu purtá?»¹

Scopulu pentru care venisse Sincai în Transilvani'a nu si-lu ajunse. Se dice ca, suppuindu censurei compunerea latina a Chronicei, censorulu unguru 'si dete parérea cu urmatóriele cuvinte: «Cartea e demna de focu, autorulu de furci.» (*Opus igne, author patibulo dignus*).²

Plinu de machnire plecă Sincai din Transilvani'a, dupa datin'a sea, pre josu, cu toiagulu în mâna, cu desagii în spate, la Oradea-mare, la episcopulu Vulcanu. Dupa cumu spune insusi Vulcanu într'o scrissória a sea cõtra unu Românú, cându intrà Sincai în curte la dènsulu, 'i disse: «Samuile! (erau cunoscuti din copillaríá) se me primesci ér în curte-ti, nu pre nimicu dar voiu se-ti facu o copia din Chronica, pentru ca me vei tiné.» Vulcanu 'lu primí cu bucuríá, si mai petrecù Sincai câtu-va timpu la dènsulu, decopiându-i o mare parte a Chronicei. Dar ér se departà apoi si de aici.³

Betrânulu protopopu din Bistritia, Ioan Maior, spuneá ca l'ar fi vediutu odata pre la a. 1814, în lun'a lui maiu, venindu cu protopopulu de la Desioen'a, Iosifu Sandor, la Blasiu; atunci vorbiá *contra fata*.⁴

De aci înainte Sincai se face neveditu. Contimporanii 'i perdu urm'a de totu.

Pina sunt acumu de abiá trei anni nu se sciá nici loculu nici timpulu mórtei marelui Românú.

În fine, la 1866 se descoperí ca Sincai, parassitu de ai sei, se retrassesse cõtra appusului vietiei sèlle la generosii si iubítii sei elevi, comítii Vass, în satulu Sinne'a din comitatulu Abauivar lõnga Cassovi'a, unde, apesatu de atâte sufferintie, espirà în 2 nouemvre 1816, în etate aprópe de 62 séu 63 de ani.⁵

X. Étta cumu descriu pre Sincai toti câti 'lu vediura. Unulu din acestia dice ca, la ântâi'a vedére si vorbire cu dènsulu, la 1812, în Blasiu, astfelu 'i attrasse tóta attentiunea si mirarea, în câtu chipulu lui i-a remasu intiparitu în oglind'a mintei, cá si cumu ar stá si acumu înainte ochiloru sei, ca-ci cine vedeá odata pre Sincai, nu puteá se-lu mai pérdia din minte.

Erá Sincai omu de statu de midi-locu, plinu la trupu, dar mai multu os-

¹ *Quare portat vestra Spectabilitas volumen illud, tantam sarcinam in dorso? — Hic fetus meus est, in quo post fata glorificabor; si non pudet fecisse, nec portasse pudebit.* Vedi corespondentiele lui Gavra publicate în fruntea editiunei Chronicei Sincaiane, de la 1844, în Bud'a.

² *Laurianu, Biograf'a lui Sincai.*

³ *A. Papiu Ilarianu, Ist. Dac. Super. tom. I, edit. 2, p. 140.*

⁴ *Laurianu. l. c. — D. Cipariu în Fõia pentru minte, inima si literatura de la 1841, No. 42, dice ca: «pre la 1814 s'a mai intorsu érasí la Blasiu, cá se-lu primésca a dóu'a óra la monastire.» D. Laurianu dice: «Episcopulu Ioan Bobu, de si vedeá pe Sincai cellu plinu de merite, ca a ajunsu la estrem'a miseria, totusi nu se putù impacá cu dènsulu. Sincai plecă pe josu din Blasin plinu de machnire.»*

⁵ *Concordia No. 51—514 din 1866 publicà matricul'a mórtei lui Sincai. Vedi Cipariu în Archivu, a. 1868, p. 297.*

sosu, cu umerii largi, cu pieptulu latu si essitu in afara, purtá mân'a cu bastonulu inainte, passindu cu mare gravitate si puçinu leganându-se, capulu mare, accoperitu cu peru rar si caruntu, fruntea larga, proeminente si desnudata de lături, sprencéne tufóse negre mai imbinate, ochi mari si plini de focu, coperiti cu nisce gene cu peri rari inçeposiate, faci'a cam lungarétia, fusca, rumena, puçinu cam ciupita de versatu, nasu romanu prelungu, mustaçie incaruntite, pre cari le netediá cu fórfeçi, gur'a, buzele, proportionate, barb'a rasa, rotunda. Cautatur'a-i erá indrasnétia si insufflatória de respectu, dar in trassurele feçiei puteai cunnósce adéncimea gânduriloru si necazuriloru cu cari tóta viéti'a avusse a se ostí. Aveá vóce sonora, barbatésca, vorbiá apesatu, bine articulatu, liberu si cu indrasnélla, cá barbatulu care are de unde si scie ce se vorbésca, siguru findu in mintea si abilitatea sea. Din vorbele lui vedeai indata, ca omulu multu simte in sine, si multu indrasnesce. Gesticulá cându vorbiá; erá véselu, glumetiu, sarcasticu chiaru, dar fórté placutu in societate, făr a perde câtusi de puçinu, prin glumele si sarcasmii sei, din gravitatea purtării si din respectulu ce inspirá. Se dice ca cumu vedeá omulu, 'i faceá versuri. Mersulu, starea si tóta purtarea sea erá marétia; simtia indata spiritulu inaltu ce locuiá intr'insulu, nu mai puçinu omulu plinu de in-crédere si siguru in lucrarea sea. Passi aveá indrasneti si sprinteni pre lónga tóta etatea cea inaintata. Cându intrá in vre o adunare, cautarea tutuloru o trageá asupra-si, si nu puteá remáné necunoscutu. In tóta purtarea sea aveá o mândria latina si o indrasnélla care nu-i siedeá reu.

Imbraccamintea in care vediura pre Sincai in Blasiu pre la 1812, erá se-raca, dar nu drentiósá. Unu caputu de pánura, colórea tabacului, care prin portu perdusse multu din colórea sea primitiva; unu peptariu de alta pánura, care 'i accoperiá totu peptulu si pântecele pîn din josu de cingetória, cu nasturi galbini si gatiri simple la gaurele nasturiloru; cióreci unguresci de pánura vêneta inchisa; pelería inalta, lata in margini, cam vechia, si nisce cisme ordinare in picióre, erá tóta imbraccamintea barbatului demnu de o mai buna sórte. Ér imbraccamintea lui oficiale erá, nadragi vineti sinorati, spentiellu séu scurteica si dulama pre umeru, midi-loculu incinsu cu sabia, fiindu nobilu de Sinca.

Étta cumu erá Sincai!

Asemeni calitáti, atáta superioritate si consciintia de sine, apoi curagiulu si inflessibilitatea principiiloru sélle, intr'o epoca si intr'unu cercu inferiore si crescerei si sciintiei si ideelor sélle, nu puteau se nu-i creédie o multime de inimiçi potinti, carii 'lu gonira tóta viéti'a.

Dupa ce cunnóscemu pre Sincai in tóte vicissitudinile vietiei sélle, se cer-cetámu acumu, si afflându-le se admirámu si se ne insusimu ideele lui, religióse, sociali, politice, nationali, literarie, si in fine, se studiámu pre Sincai cá is-toricu.

III.

Ideele lui Sincai.

a) Idee religioase-beserecesci.

I. Sincai se tineá de besérec'a româna unita cu besérec'a Romei.

Ellu incepusse a invetiá, precumu vediuramu, la Unitari (Ariani) si la parinti, de aci la Reformatii din Osiorheiu, apoi la Iesuitii din Clusiu, si la Piaristii din Bistritia-sassésca. In urma, spre a puté fi tramissu la Rom'a, intrà in monastirea din Blasiu. In Rom'a, invetià theologi'a cá puçini altii, dar 'lu interessá mai multu column'a-lui Traianu si alte monumente alle strabuniloru nostri. De acollo se întórse, nu spre a propagá unirea cu Rom'a Papei, ci spre a reinviá ide'a Daciei lui Traianu. Omu luminatu allu epocei lui Iosifu II, la 1784 renunçià calugeriei. Popa nu se facù nici odata, cá cellu ce «cunosceá naravurile popesci.»¹

Intemeiatu pre dissele lui Tertullianu si Origene, autori din seclulu II, Sincai «nu fàra temeiu gândesce ca intre stramosii nostri cei de Traianu purtati in Daci'a, atunci inca au fostu multi crestini.» Inceputulu crestinàrei Româniloru 'lu probédia la anii 174, 319 si urmatori ai Chronicei, sustiindu ca «nu Români au luatu credinti'a lui Christosu de la Goti sau de la Sloveni, ci Gotii «si Slovenii s'au luminatu prin Români.»²

Cându vine a narrá certele si luptele beserecesci intre Appuseni si Resariteni, éta cumu Sincai, cellu ce invetiasse in Rom'a, scie a le judecá, cu deosebire din punctu de vedére românescu. «Foca (dice) dupa ce au appucatu imperati'a, cá se si-o intarésca, pre multi au ommoritu, si temându-se cá nu cumu-va «se-lu afuriséscu patriarchulu Çiarigradului pentru uciderea imperatului Maurichie, au scrisu la patriarchulu Romei, in care epistola da patriarchului Romei titlulu de Ecumenicu, adeca preste toti patriarchii si archiereii; care «titlu dupa aceea l'au si tinutu toti patriarchii Romei pîna in dio'a in care «scriu acestea. Batar de nu l'aru fi tinutu! pentru ca titlulu acest-a au stricatu «dragostea intre Resariteni si Appuseni.»³

Despre Cirillu si Methodie de la carii primira Bulgarii crestinetatea, si cari lassându apoi pre Bulgari, dupa cari se bateá Fotie, trecura se invetie pre

¹ Chron. a. 1514

² Chron. a. 174. 319. 325. 370. 404.

³ Chron. a. 602.

Moravi, Sincai dice: «Nici e de a te mirá ca sântii Cirillu si Methodie nu s'au suppusu patriarchului Fotie: pentru ca acest-a erá Greco, éra ei diaosi Români, dintre colonii lui Traianu, carii, fiindu uniti cu Bulgarii, pre Greci mai ântâiu nu-i puteá sufferi stapâni. Pentru acést-a au inceputu si Bogore, acum-a Michail, a tramitte soli, acusi in Germani'a, acusi la Rom'a vechia, pen-tru invetiatori.»¹

Despre Fotie dice: «In allu optule soboru ecumenicu in Ciarigradu Fotie s'au afurisitu, pentru ca rapisse scaunulu patriarchicescu pîna cându traia sântulu Ignatie, éra nu pentru alta ceva; ca-ci Fotie altmîntrelea erá bunu crestinu si mare pravoslavnicu, numai câtu erá si pré-invetiatu, si pricepeá tóte mai multu si mai bine de câtu toti carii au traitu pe vremea lui: dreptu-aceea s'au si pornitu a apperá credinti'a Resariteniloru improtiv'a Appuseniloru carii tóta ocârmuirea biséricei lui Christosu o trageá la sine, carea nu au pututu dobândi vre odata, precumu tóta theologi'a cea curata, inca si cea din Rom'a vechia, unde am invetiatu acestea, arrata.»²

Vorbindu despre unirea ce facusse cu besérec'a Romei Ionitia, domnulu si imperátulu Româniloru si allu Bulgariloru, pre la 1202, Sincai se grabesce a însemná ca prin acésta unire «Românii si Bulgarii nu si-au lassatu legea si obicéiurile cele mai din nainte, ci numai asiá s'au suppusu biséricei Romei, cá se tiie pre Pap'a cellu mai ântâiu între patriarhi si se nu hulésca pre Latini si obicéiurile lor, cumu au facutu si Românii din Ardélú cându s'au unitu.» Adaoge apoi: «Éra Rusii din Poloni'a si Ungari'a nu bine au lucratu cându au adaogatu in simvolulu credintiei cuvintele: «si din Fiiulu,» ca-ci legea si obicéiulu cellu vechiu au trebuitu tinutu. Asiá ar fi fostu unirea adeverata, cá Appusenii se tina obicéiurile salle, si Resaritenii éra si alle salle, si unii pre altii se nu se hulésca.»³

Acésta unire a Româniloru de preste Dunare, Sincai ar fi doritu se fi tinutu, dreptu scutu allu nationalitáti române contra slavonismului, si mai cu séma a grecismului. Pentru aceea ellu si esprime parérea de reu ca prin actele conciliului allu optule ecumenicu din Constantinopole, Bulgari'a, in contr'a vointiei Bulgariloru si a Româniloru de acolo, se luá de sub patriarhi'a Romei, si se dete patriarchiei de Constantinopole. «Barem de nũ s'ar fi intemplatú acést-a (dice Sincai) ca Românii mai fericiti aru fi fostú, de s'aru fi suppusu patriarchiei din Rom'a.»⁴

Se ascultámu acumu pre Sincai cându vine a vorbi, in seclulu XIII si urmátóriele, despre încercárilé violente allé scaunulu Romei de a suppone pre Românii din tóte provinciele Daciei. Étta cumu graesce la a. 1236 allu Chro-

¹ Chron. a 861. cf. 845. 866. 867.

² Chron. a. 869.

³ Chron. a. 1202.

⁴ Chron. a. 869. — Vedi si A. Papiu Ilarianu, *Istori'a Dac. Sup. I*, edit. 2. p. 2 nota 2.

nicei: «Crestinii in timpurile de acumu se mîncă unulu pre altulu, si acést-a «o faceă din indemnulu archiereiloru celloru mai mari, carii numai intru a- «ceea se sêrguiă, că se-si latiêscă domniele, éra nu adeverulu, nici credinti'a «si dragostea crestinêscă. De aci au urmatu de Latinii versă sângele Greciloru, «si Grecii allu Latiniloru; Româniî cei de a stâng'a si de a drépt'a Dunarei «dimpreuna cu Bulgarii aveă grije de la carii voru puté mai multu rapí, de «la Greci sau de la Latini; éra Ungurii, indemnati de Grigorie allu IX pap'a «de la Rom'a, numai de aceea se grijiă, cumu aru puté supune siesi pre «Români si pre Bulgari; dreptu-aceea Bela IV inca din a. 1233 si-au «datu sie titlulu acest-a: Bela din mil'a lui Dumne-dieu ântâiulu nascutu allu «craiolulu Ungariei, Dalmatiei, Croatiei, Ramei, Serviei, Gallitiei, Lodomeriei, «Bulgariei si Comaniei, ne gâdindu despre aceea ce i s'au întêmplatu dupa «aceea mai de multe ori prin Tatari, despre carii dicu annaliî bisériciei Bra- «siovului: a. 1236, Tatarii de nou au pradatu Ungari'a, si in Ardélu au zebo- «vitu siepte anni.»¹

Tantum religio potuit suadere malorum! «Asiá ne úrgisescu Appusenii pre «Resariteni!» dupa profund'a si admirabil'a traducere a lui Sincai.²

Aceste peccatöse încercări alle Romei le are Sincai in vedére cându venindu la introducerea protestantismului in Transilvani'a, dice: «Dumnedieu cellu de «susu prin Isavel'a si prin fiulu ei au inceputu a bate pre Româniî din Ar- «délu, pre carii 'i mîncasse Pap'a de la Rom'a mai nainte, ca-ci nu s'au ple- «catu lui se-i fia dobitóce, nu oi suffletesci. Care lucru l'am arretatu la anniî «trecuti, si tocma s'au adeveritu in timpulu in carele scriu acestea, ca fiesce- «care episcöpu numai afât-a putere are, câta i-au datu Domnulu nostru Is. «Chr., nu câta i-au datu imperatulu Foca, Carolu cellu Mare, Mahometu II, «sau Bonaparte de acumu. Acést-a este credinti'a cea adeverata. Care are dreptu «dintre imperatii aci numiti, judece altii, ca eu credu ca biséric'a lui Chr. va «remáné pina la sfîrsitulú vécului si a dóu'a venire a lui.» Asiá scrieă Sincai pre la 1810 in Sinne'a la comitii Vass.³

Intr'altu locu⁴ érasî: «Ér dupa ce s'au milostivitu a totu puterniculu Dum- «nedieu a certă mândria Sântei Bisériciei Romei prin medullările ei, adeca prin «Protestanti... (acést-a dicu nu ca dóra ca insumi m'asiu abate de la acellea «care le-au descoperitu Dumnedieu, le-au invetiatu Domnulu nostru Is. Chr., «le-au propoveduitu SS. lui Apostoli si Ucenici, si Sânta Biséric'a lui mi 'le «da se le credu, ca-ci acestea tóte le marturisescu, si cu ajutoriulu lui Dum- «nedieu sunt gat'a a le apperă si cu punerea vietiei melle; ci pentru ca sciû

¹ Chron. a. 1236.

² Chron. a. 1599.

³ Chron. a. 1571.

⁴ Chron. a. 1514.

«naravurile popesci, cá unulu carele am fostu între dènsii, si in cinulu loru
«cellu mai de josu in sântire, dar allu douile in deregetoria, cá unu canonicu
«in diece anni, de la annulu 1774 cându plinisssem ai vèrstei melle 19 anni,
«pîna la annulu 1784), némulu nostru cellu românescu intregu, adeca nu nu-
«mai prostii, ci si nobilii din Ardélu si pàrtile tierrei unguresci, pentru ca
«n'amu primitu ratecirile Protestantiloru, precumu nu primissemu obicéiurile
«bisérici Romei mai nainte, la atât-a au ajunsu, câtu numai sufferiti s'au ti-
«nutu in Ardélu si pàrtile tierrei unguresci» scl.

Bine cunnoscèndu *naravurile popesci*, ellu chiama cu vóce inalta¹ luarea a
minte a némului românescu asupr'a «viclesugului némuriloru straine, care cu
«frumóse pretesturi, mai allessu alle legei crestinesci, in care eu vreu se moriu
«(dice Sincai) însiélla pre bietii Români de-î stapânescu si in dio'a de acumu...
«Ce vréu Archiereii acestia? (intréba ellu) se te invetie se-ti prinda partea
«pre lumea acést-a, au se te duca la ceriuri? Nu crede, o Române! pentru
«ca numai pung'a ta o voiescu, ca se-si imple pungile loru, si tu se remâni
«robu acellor-a pre carii mai marii tei i-au stapânitu óre-cându. Descépta-te
«dreptu-aceea, o iubite némulu meu, si ai minte!»²

La a. 1584 Sincai spune cumu «Grigorie XIII, pap'a de la Rom'a (nu vreu
«se scriu, pentru ce) pe vremea acést-a au innoitu calindariulu, si vreá cá toti
«crestinii se primésca innoirea aceea. Éra Georgie Mogila, mitropolitulu Mol-
«dovei, i-au scrissú, precum arrata Okolski, se dea pace Româniloru, se re-
«mâna pe lónga calindariulu cellu vechiu, si l'au ascultatú pap'a in annulu de
«acumu.»³

Multu 'lu supera pre Sincai ammésteculu papiloru in trebile Moldaviei si alle
Românfei. Asiá la annulu 1595 allu Chronicei, vorbindu despre Resvanu voda,
dice: «Cine vre se scia mai multe, citésca pre Istvanfi... si archivulu din Va-
«ticanu. Dara eu me miru si me ciudescu, ce au ayutu Climentu VIII, pap'a
«de la Rom'a, de a se ammestecá si in lucrurile Moldovei, cându n'au ayutu
«gându se ajute pre bietii Moldoveni, fàra numai se-i suppuna sie.»⁴ La a.
1603 din Chronica inca insémna cu o fina ironia, ca «Sântulu parinte de la
«Rom'a, Climentu VIII, cá unu bunu pastoriu suffletescu, nu si-au uitatu de

¹ Chron. a. 1563.

² Auditi pre Sincai, voi Iesuiti români de la Oradea-mare, de la Gherl'a si de...si de aiurea,
voi carii in aceste dille alle luminei si alle libertătii, cutediati a indemná pre Români se
mérgea la sinodulu Catholiciloru unguresci de la Pest'a; voi carii mergeti cu cutedianti'a pîna a
dá Româniloru *Uniti* numele strainu si urritu de *Catolici*, cá si cumu a fi unitu in patru puncte
cu Catholicii, ar insemná a fi Catholicu adeca Unguru, papistu adeca Iesuitu; voi carii prin acé-
sta si alte assemeni criminali appucaturi cercati a rumpe de totú o parte insemnata a Româ-
niloru din corpulu cellu mare allu natiunei, — auditi pe profetulu Sincai, si pîn mai e timpu
convertiti-ve!

³ Chron. a. 1584.

⁴ Chron. a. 1595.

«deregetorîa pastoréscă, ci au scrissu imperatului Rudolful II, ca Ieremia Mo-
«gila domnulu Moldovei are porunca de la Pórt'a turcéscă» scl.¹

Despre Iesuiti scrie in urmatoriulu modu:² «Pentru cá cei ce se voru nasce
«si voru traí intru avenire se scia cine au fostu Iesuitii, éttă têlculu: Acestia
«au fostu unu cinu calugerescu urditu de Sântulu Ignatie Loyola Spaniolulu,
«cu puçinu dupa ce au incetatu Martinu Luther in annulu 1517 a si semená
«eresulu, in care cinu nu se priimiá altii, fâra numai aceia carii erá fôrte de
«mare vitia si bogati de nému, au pré-formosi; cu care trei lucruri aveá in-
«tre sine pre cei mai sdraveni ómeni, pentru ca cei cu mintea mare straba-
«teá tóte, cei de nému mare pliniá tóte prin rudeniele salle, cei formosi erá
«vediuti la toti si mai allessu la femei, prin care apoi lucrá cumu vreá. Nici
«e minciuna acést-a, ca-ci o-am cetitu acést-a in regulele loru celle ascunse
«si numai cu mân'a scrisse, care eu insumi le-am datu din porunc'a cardina-
«lului Stefanu Borgia, se le lege in cordovanu rossiu intr'auritu, cându eram
«bibliotecariu in collegiulu *de propaganda fide* din Roma.»

Intr'altu locu³ arréta reu obiceiulu Iesutiloru de a furá acte publice, di-
cêndu: «Scrissóri'a acést-a» (e vorb'a de o scrissória a mai multoru boiari
din Fagarasiu) «careá trebuia se remâna in originalu in archivulu vladicescu
«din Blasiu, dupa reu obiceiulu loru o-au furatu Iesuitii si o-au trimissu pro-
«vincialului loru lui Hevenessi, carele o-au legatu intre scrissorile celle multe
«care totu cu rapirea si cu furtusiagulu le-au adunatu, spre mare pagub'a
«multor-a, dar mai vêrtosu a Ardeleniloru, de la carii donatii inca au rapitu
«Iesuitii, si pre multi au stricatu cu totul, mai allessu dintre Români nos-
«tri, carii erá mai zaluzi intre ceialalti Ardeleni.»

Sincai bate pre façia credintî'a desiérta. Ellu taxédia, in trécatu, intr'o
parentese scurta dar coprindietória, de minciuna, credintî'a ca la Sfetagor'a nu
póte traí vre o parte mueréscă, inca nici dintre passeri.⁴

La annulu 1701 allu Chronicej⁵ spune: «Dositheiu patriarchulu Ierusali-
«mului venisse in Ardélul la Brasiovu, câtu se céra mila de la crestini, câtu
«se-si vênda indulgintiile sau ertârile de peccate, de care si tatalu meu Ioan
«Sincai si cumperasse un'a cu 40 de lei, cá se i se puna pe peptu cându se
«va astrucá, dara eu n'am lassatu se i se puna, bine sciindu ca darulu lui
«Dumnedieu nu se póte vinde pe bani.»

Vorbindu despre Pachomie, care pre la a. 1512 venisse in Români'a si in
Moldavi'a, si strinsesse mare summa de bani de la boiari si de la poporu,

¹ Chron. a. 1603.

² Chron. a. 1604.

³ Chron. a. 1711.

⁴ Chron. a. 1691.

⁵ Chron. a. 1701.

Sincai observa: «din care poti invetiá, cumu trebue tunse oile celle cuvên-
«tatórie.»¹

II Se vedemu acumu pre Sincai, Unitulu, care studiasse in collegiulu de
propaganda, cumu judecá ellu Unirea Româniloru cu besérec'a Romei.

Omu luminatu ce erá, bine sciindu ca celle patru punte, «necumu neinve-
tiatii, dar nici carturarii le intiellegu, ci numai *pléve vorbescu*,»² ellu judecá
Unirea din punctulu de vedére allu folosului nationalu. Nimen nu sciá mai
bine, si nimen mai multu de câtu dânsulu n'avù curagiulu de a arretá fraud'a,
tradarea si violentia prin care se facusse acésta unire. Ellu, cá si Klein,³
arréta ca scopulu erá de a immultí prin Uniti, in folosulu Unguriloru, nume-
rulu scadiutu allu Catholiciloru, si a desbiná, a slabí, si a arruncá pre Români,
sub pretestu de religiune, in noua servitude unгурésca. Ellu arréta,⁴ dupa
Bethlen, cumu la sinodulu din 1701, in care se subscrise acea fatale unire,
«multimea cea mare a preotiloru românesci cá nisce berbeci negri unii mergeá
«inainte, altii pre de laturi, altii din dreptu; multi mergeá plângendu, si unii
«dintre dânsii diceá: Acumu sécera ordiulu, dar dupa ordiu voru secerá si
«grâulu;» cumu imperatulu de o parte publicá patente, ca liberu este Româ-
niloru a trece la ver-care religiune, ér de alt'a, scrieá in secretu, se nu gân-
désca cu patent'a, ci din tóta putérea se se nevoiésca a latí Unirea; cumu se
trimitteau catane nemtiesci asupr'a celloru ce remâneau credinciosi besérecei
strabune;⁵ cumu la inceputu, preotii români, dupa promisiunile ce li se de-
désse, se insiellassera a crede ca ei, prin Unire, fâra de scirea loru, toti s'au
boieritu; ci dupa ce vediura cu timpulu, ca totu intru acellasi statu remasera,
incepura ómenii a se lapedá de Unire si a postí preoti neuniti cari se le servésca,
«pentru care apoi multe baiuri si nevoi au avutu, pentru ca acellor-a nici prun-
cii li se botezá, nici mortii li se ingropà.»⁶ Arréta, in fine, gónele, intemni-
tiárele si tóte sufferintiele credinciosiloru,⁷ carii nici episcopu aveau.

Se intréba Sincai nu o data, ce folosu au avutu Români din acésta unire,
la care étta cumu respunde:⁸ «Latinii pré-multu s'au ajutatu prin Uniti, pen-
«tru ca proportia loru (a Catholiciloru unguri), numerându si pre Uniti, cu
«multu mai mare erá, numai de le-aru fi multiamitu Unitiloru, sau de le-aru
«multiamí si in timpulu de acumu. Ci noi Români, de vomu luá afara clerulu

¹ Chron. a. 1512.

² Chron. a. 1514.

³ Chron. a. 1696.

⁴ Chron. a. 1701.

⁵ Chron. a. 1700.

⁶ Chron. a. 1698.

⁷ Chron. a. 1702. 1703 etc.

⁸ Chron. a. 1699.

«cellu unitu, carele inca mai numai atât-a se socotesce câtu a cincea róta
 «la carru, ce folosu amu avutu sau avemu din tôte acestea. De vrei a intiel-
 «lege si mai apriatu lucrurile acestea, citește pre *Cserei*.» Care *Cserei* étta
 apoi cumu vorbesce la Sincal¹ despre vladic'a Atanasie care facusse Unirea, ca
 «mergêndu ellu la Vienn'a, de cardinalulu Colonich cu fôrte mare cinste s'au
 «primitu si i-au arruncatu unu lanțu de auru in grumazi: acést-a i-au fostu
 «tóta mergerea inainte, ca tocma precumu lucra draculu, de cauta voi'a omu-
 «lui, pîna ce-lu adduce la peccatu, apoi 'lu pórta pre unde vre, asiá au facutu
 «si cu vladiculu, pîna cându l'au appucatu in cursa: pentru ca papistasii cu
 «tóta sfiell'a 'lu cinstiá pîn atunci, ér dupa aceea i-au luatú tóta ocármu-
 «irea din mâna, si este unu Iesuitu lînga dênsulu pururea, fâra de a ca-
 «ruia scire si voia nici o carte nu pôte scrie cuiva. Bucurosu s'ar lassá de
 «unire cá acést-a, dara nu-lu lassa. De au mâncatu saratu, bée, ca adeveratu
 «i-oru implé pacharulu.» La care Sincal adauge: «Ce serie aci *Cserei*, numai
 «despre Iesuiti trebue intiellessu, macaru ca si acuma se affla nebuni cá a-
 «acea, carii gândescu ca Greco-Catolicii pentru ca se numescu Uniti, trebue
 «se fia suppusi Romano-Catoliciloru; ci intielleptiunea arrata, ca a fi unitu
 «cuiva atât-a insemnédia, câtu a fi lui assémenea, si nu suppusu. Baremu de
 «s'ar arretá si cu fapt'a, ce arréta intielleptiunea.»²

La annulu 1721 din Chronica, Sincal arréta cumu Românii unindu-se cu
 Rom'a, pierdura dreptulu de mitropolía ce aveau mai inainte. Ellu spune ca
 episcopulu Patachi «care si latinu se facusse, 'si bagasse in capu inca de tē-
 neru, ca nu pôte fi vre o episcopía adeverata pre lume, de nu va fi intarita
 de patriarchulu Romei;» ca acestu Patachi cerù canonizarea episcopíei Faga-
 rasiului de la pap'a de la Rom'a. Inse, «biseric'a Româniloru din Ardélú (dice
 «Sincal), allu căreia archiepiscopu S. Teofilu au siediutu in soborulu cellu de
 «ântâiu a tóta lumea si de ântâiu de la Nice'a, unulu fiindu din cei 300 SS.
 «parinti, ce lipsa au avutu de intarirea patriarchulu Romei? Au nu pentru
 «aceea s'au facutu episcopí'a Fagarasiului, cá se se ingrôpe mitropolí'a Belgra-
 «dului? Dara pentru ce se se ingrôpe mitropolí'a? Au nu pentru aceea cá Ro-
 «mânii se fia suppusi némuriloru acellor-a pe care ei le-au intorsu la cresti-
 «netate?» Venindu apoi a vorbí despre bull'a papii Clemente XI, prin care se
 intaresce episcopfa Fagarasiului sub chiamarea séu chramulu S. Nicolae, bulla
 in care se vorbesce de Greci, Ruteni, Români, Rasciani si altii, Sincal con-
 stata inainte de tôte ca Românii tinêndu chramulu cellu vechiu allu archie-
 ríei sélle, chramulu Pré-Sântei Treime, n'au priimitu bull'a patriarchulu Cle-
 mente; dice apoi despre acést-a bulla: «multe bulle patriarchicesci am cetitu
 «in viétí'a mea, dar bulla incâlcita si fâra de intiellessu cá acést-a n'am ce-
 «titu; dóra Dumnedieu au turburatu mintea cellui ce o-au scrissu, pentru ca

¹ Chron. a. 1701.

«n'au fostu spre binele si folosulu, ci spre reulu si stricarea Româniloru din «Ardélu.» Ér dupa ce da extractulu ei, dice: «despre bull'a acést-a eu ade-
«veratu mai multe asiu puté graí, ca-ci ce Greci, ce Ruteni, ce Rasciani sau
«Serbi au fostu pe vremea acést-a în Ardélu, carii se se fia unitu? au nu si-au
«arretatu curtea Romei p'în numirea némuriloru ce nici au locuitu în Ardélu,
«necumu se se fia unitu cu miile, tóta nesciinti'a si necunnoscinti'a némuriloru
«pe care vreá se le pasca? Dissei ca asiu puté mai multe cuvëntá, dara me
«temu de limbele celle clevetitórie si de crierii cei golli, carii lesne aru
«puté stêrní despre mine ce nici gândescu cându scriu acestea. O întrebare
«totusi indrasnescu a face, care este acést-a. Dintre doui archierei românesci
«din Ardélu, adeca Ioan Bobu si Vasilie Moga, carii si astadi in dio'a de Sânta-
«Mari'a mare din anulu 1811 traescu, care s'ar puté dice cellu adeveratu ur-
«matoriu allu Sântului Teofilu?» Sincai gassesce de prisosu a respunde ca
Moga.¹

Vorbindu despre acestu Teofilu, Sincai dice: «fiindu-ca Teofilu se iscalesce
«pre sine, numai allu mitropolíei Gotiei, mare întrebare este, a càreia cetáti
«mitropolitu au fostu? mie mi se vede ca ar fi fostu allu Belgradului din
«Ardélu, pentru ca inceputulu mitropolíei cei românesci din Belgradu aiurilea
«nu-lu afflu; târdíu sfirsitului ei s'au facutu în annulu 1721, cându s'au mi-
«lostivitu Innocentie páp'a de la Rom'a (mai ântâiu Climentu) a ne daruí cu e-
«piscopía Fagarasiului in loculul mitropolíei Belgradului, pentru aceea pentru
«ca ne-amu unitu cu biséric'a Romei.»² Ce satira amara!

Se mai cetimu urmatóriele cuvinte alle lui Sincai despre Unire:³ «Unirea
«n'au statu nici sta din alta, fàra numai se nu clevetimu pre cei ce tinu de
«biseric'a Romei, pentru obicéiurile loru, éra noi Români se tinemu obicéiu-
«rile bisériciei Resaritului, si Latinii inca se nu ne clevetésca pre noi, ca-ci
«celle patru punturi, care sunt intre Uniti si Neuniti (cu ertare se fia dissu
«de mine) necumu se le scia Români cei prosti si neinvetiati, dara dintre
«carturarii românesci inca multi nu le intiellegu, ci numai pleve vorbescu,
«neintiellegêndu unulu pre altulu. Unirea acést-a mai pre urma numai popi-
«loru au folositu, ca acestia au dobânditu puçina scutintia cam anevoia, dara
«nobillii au remasu si remânu cu buzele drêmbolate pina astadi, ca-ci Latini-
«loru destullu le este ca, insiellându pre Români in partea loru, au pututu
«învinge cu numerulu pre Calvinii, carii in sine erá cei mai tari in timpulu
«acell-a.»

¹ Chron. a. 1721. cf. a. 1697 unde dice: «Dintru acestea poti collige câtu s'au nevoitu dus-
«manii spre stricarea némului românescu. Iesutii inca asiá lucrá pentru folosulu Româniloru,
«cá ei apoi se obladnésca preste Români. Dreptu-aceea n'au si numitu Pater Barani pre
«Teofilu mitropolitu, cumu erá, ci numai episcopu.»

² Chron. a. 325.

³ Chron. a. 1514.

Câte eră se ne mai spuna Sincai despre Unire, dacă mergeă ellu cu Chronic'a mai nainte de annulu 1739, chiaru de unde istori'a Unirei deveniă mai interessante!

Din cari tôte se vede ca ellu, Sincai, că si Klein episcopulu, Klein calugerrulu, Petru Maior, si toti Blasianii luminati din seclulu XVIII, cunosceă totu reulu fatalu produsu prin Unire, nici vedeă altu lécu, de o cam data, spre a micioră séu allină reulu, de câtu strict'a marginire in celle patru punte, de nimen intiellése.

Se trecemu la ideele politice-sociali alle lui Sincai.

b) Idee politice-sociali.

I. Sincai eră nobilu, vechiu nobilu. Ellu tineă la acést-a si o spuneă adesea.¹ Ellu aveă cuvëntu: pentru ca Iosifu II, iubitorulu de omenire imperatu, murisse, si principiile revolutiunei cei mari, in Ungaria si in Transilvania nu aveau sensu. Românii, numai că nobili puteau aspiră la drepturi. Eră pre atunci de interessu nationalu român, că nobilii români se nu-si renege originea, se-si pretinda drepturile că Români, totu-odata se se arrete numerulu loru cellu mare.

De aci, Sincai da pre fația, biciuindu-i, pre toti desromânitii si renegatii, incepëndu de la *Corvini*, pîn la *Chemenesci*, stranepotii *Miculei*,² *Beitenesci*, stranepotii *Geubului*,³ *Mailatesci*,⁴ apoi *Iosicesci*, stranepotii lui Stefanu Iosica «fratutiului din Caransebesiu»,⁵ *Barciaesci*,⁶ *Telechesci*, «semënti'a cea românesca» de pre la Oradea-mare,⁷ *Nalatiesci*, «Români betrâni si ploati»,⁸ s. a. s. a. Multu 'lu supera acesti renegati, carii, că Chemenescii si altii «lapedându-se de némulu, legea si credinti'a Românilor din carii erau prasiti,» si facëndu-se Calvinii si Catolici, ei se aléssera apoi cei mai mari asupritori ai Românilor, «numai că se-si póta tagaduí némulu, si se se arréte a fi de némulu ungurescu. Multi domni de acestia ti-asju puté numerá aci, ci-i lassu pentru «censur'a prin care va merge chronic'a acést-a mai nainte de a se tipari, de

¹ *Epistola cõtra Bobu. — Elegia. — Chron. a. 1222 etc.*

² *Chron. a. 1276.*

³ *Cron. a. 1311.*

⁴ *Chron. a. 1541.*

⁵ *Chron. a. 1598*, despre Stefanu Iosica dice: «Vedi fratutiulu din Caransebesiu nascutu, si in curtea lui Christofu Bathori crescutu, la câtu au ajunsu.»

⁶ *Chron. a. 1660* la fine: «Barciai inca eră vitia de Românu, precum mi-au marturisitu si arretatu pré-luminatulu Paulu Barciai in anaulu 1791, cându se intorceă de la seimulu cellu din Clusiu, in care s'au cetitu instanti'a Românilor din Ardélu.»

⁷ *Chron. a. 1677.*

⁸ *Chron. a. 1674.*

«se va tipări sub sânta corón'a Ungariei, precumu mi-ar fi voi'a. Tie cetitoriule «bune! fia-ti destullu ca ti-am arretatu carii domni sunt de vitia si poroditia «diaosi Români, macaru-ca si-au stramutatu legea, si prin aceea si némulu.»¹ «Ci asiá este firea Româniloru acellor-a carii din nemica appuca la ceva» dice Sincai² despre Corvinu si alti renegati. «Pentru ca Români (me erte némulu «meu ca-ci scriu adeverulu) dupa ce appuca la ceva, mai toti 'si uita de sine, «'si uita de sângele din care sunt prasiti..... Pilde vii ti-asii puté adduce aici, «dara acellea se voru tipări dupa reposarea mea, cá nucumva se me gonésca «érasí taurii cei grassi din cucuruzu, si se me strapunga érasí çiapii cu córnelé «salle celle ascutite.»³

Sincai arréta ca nobilimea ungurésca mai tóta e de origine straina. «In tiérr'a «ungurésca (dice ellu)⁴ puçini Unguri diaosi se affla, in Ardélu de abiá dóue «sau trei familii (dicu de cei mai luminati si mai putérnici), ci stapânescu a- «cuma in Ungari'a mai cu séma Chorvatii, Totii si Nemtii; in Ardélu, Româ- «nii cei corciti si Secuii, carii asiá s'au latitu câtu in multe comitaturi, mai «allessu in Ardélu, nu se affla boiari Unguri de vitia, fâra numai Români si «Secui, prasiti intr'insele prin casatoriéle loru cu Românele si Unguróicele. «Anume ti-asii puté aci spune tóte familiéle si celle din Ungari'a si celle din «Ardélu, care nu sunt, ci numai se numescu pre sine Unguri, dara incungiuru «perirea, care mi s'ar puté intêmplá din spunerea adeverului.»

Cu tóta acésta perdere nationale, Sincai⁵ constata «ca in Ardélu mai multi «nemesi sau boiari de Români sunt, de câtu de Unguri, cumu s'au vediutu la «insurrecti'a din a. 1809.»

Étta cumu Sincai erá nobilu, in interessulu nationalitâti române.

II Dar de si nobilu, ellu scrie cu inim'a sângerânda de câte ori vine la sórtea tierraniloru români, fiindu-ca e omulu epoei lui Iosifu II. ellu vediusse cu ochii rescólla lui Choria, urmárisse totu cursulu revolutiunei cei mari, conlucrasse la petitiunea cea nationale de la 1791, si mai pre susu de tóte, Sincai erá Românú crescutu in ideele românesci alle Blasiului: in ideele lui Innocentiu Miculu care, pre la 1743, in midi-loculu dietei boiariloru unguresci, suspiná si planse pentru dreptate, dicéndu ca, de câte ori e vorb'a de Români, nimen nu-si ridica vócea pentru usiurarea si toti pentru apesarea loru, de crá pre aci se-lu arrunce pre feréstra magnatii turbati,⁶ si care in fine, se puse in periculu pentru caus'a tierraniloru;⁷ in ideele lui Gregoriú Maior episcopulu,

¹ Chron. a. 1514. cf. 1224. 1653.

² Chron. a. 1458.

³ Chron. a. 1490.

⁴ Chron. a. 1440.

⁵ Chron. a. 1653.

⁶ Tesauru de monumete istorice. III, 302.

⁷ P. Maior. Istor. Beser. p. 350.

care, vediându pe credinciosi fără locu de besérecă, ridică mânele la ceriuri si esclamá: «Dómne Dumnedieule, asiá 'ti trebue tie, dacă ai datu totu loculu domniloru, de n'ai acumu nici atátu cá se-ti ridice ómenii casa.»¹

Étta in ce idee crescuse Sincai, si étta dar cumu vorbesce ellu despre tier-rani:² «prostii (fierranii) la atát-a ajunsése pe vremea mea, de se vindeá cá «dobitócele fără de locu, nu cu loculu pre carele locuía impreuna; afara de «slujbele care le faceá domniloru paméntesci, incepédu de luni pîna sâmbata «sér'a in tóta septemân'a preste totu annulu, duminéc'a fiindu-ca alta nu se «puteá lucrá, domnii cei paméntesci pre iobagii sei 'i trimitteá cu càrti pre la «alti domni. Preotii românesci trebuia se dea dajde domniloru pre annu si se «le crésca câni; pre feciorii loru 'i rapiá de la invetiaturi si facédu-i cur- «teni 'i siliá se-si mute legea si credinti'a, si altele mai multe faceá domnii «cei paméntesci cu bietii Români, mai vêrtosu domnii aceia carii se lapedasse «de némulu, legea si credinti'a Româniloru din carii erá prasiti.....Românii «cei prosti au gemutu sub tirannía pîna la a. 1785, cându s'au milostivitu au- «gustulu imperatulu Iosifu II a stricá iobagf'a..... Barem de ar fi traitu im- «peratulu Iosifu, pîna cându ar fi usiuratu si jugulu bietiloru prosti, carii nu «multu s'au usiuratu prin stricarea iobagiei.» Asuprirea cea mare «a bietiloru «Româniloru din Ardélú, cari si acuma (13 decemvre 1809) gemu sub jugulu «cellu greu allu domniloru paméntesci (macaru ca s'au stricatu iobagf'a), ca-ci «nu au vre o ruptória de slujba, cumu au prostii din Ungaria,» — Sincai o datéza mai cu séma de la epoc'a despartirei Ardélului de Ungari'a.³

Peccatu ca Sincai nu ajunse si la anul 1784 allu Chronicei sélle.

c) Idee politice-nationali.

I. Sincai, in Chronic'a sea, e departe de a fi numai Ardelianu, ellu e Ro-mânu din tóte pàrțile ambelor Dacie. Chronic'a sea e pentru toti Românii. La Miron Costinu, cu retragerea legiuniloru si invasiunea barbariloru; la Can-temiru, cu a dóu'a descallecare, din Fagarasiu si din Maramuresiu, de o data cu fatal'a despartire, se intrerumpe firulu ideei unității române. Sincai, mai fe-

¹ *Tesauru de monumente istorice*. III, 302. — Insemnămu aci ca Gr. Maior fiindu nevoitu a se lassá de vladicia in a. 1782, se retrasse in monastirea din Alb'a-Iuli'a. Cõtra appusulu vietiei sélle, multe 'i fu datu a vedé in acésta cetate. Ellu traiá inea pre cându Choria si Closca fura prinsii (27 decemvre 1784) si apoi addussi in ferra la cetatea Albei. La 29 decemvre betrânulu episcopu 'si facusse testamentulu, si muri apoi pre la inceputulu lunei februaru 1785, cu vre o dóue-trei septemâni mai inainte de neomenós'a essecutare (28 februaru) a martiloru poporului românu. Vedi despre Gr. Maior, *P. Maior Ist. beser.* p. 210 seq. *Cipariu, Acte si Fragmente*, p. 28—29, 39—55 lit. b), cf. 144 lit. s). etc.

² *Chron.* a. 1514.

³ *Chron.* a. 1526.

ricitu, începându de la Traianu, nu scapa din mâni acestu firu allu legaturei commune, pîn in dillele sêlle.

Ide'a fundamentale ce domina in tóta oper'a, ce scapera pre fia-care pagina a Chronicei, e, ca suntemu Latini, Romani, fii ai lui Traianu, si ca Dacia e a Româniloru.

Ide'a cea mai mare, demna de Michaiu Vitézulu, o gassimu la a. 1453 allu Chronicei, unde astfelu vorbesce despre luarea Constantinoplei: «Dlugos scrie: «Marti inainte de serbatóri'a S. Margarete, intrându craiulu (Poloniei) in Cracovi'a — — slaba veste s'au addussu prin càrtile si solii lui Alexandru vodului Moldovei, ca Ciarigradulu, metropolea Greciloru, s'au luat prin imperatulu Turciloru. Si eu inca dicu (adauge Sincai) slaba veste! pentru ca prin luarea Ciarigradului de Turci, s'au stinsu cu totulu imperatí'a stramosiloru nostri, carea ei cu multa versare de sânge, dara cu mai multa dreptate o câstigasse pre sém'a nóstra a Româniloru, cá pre sém'a unoru nepoti, nu pre sém'a Greciloru, carii fàra vre-o cadintia si numai cu viclesugu au rapscitu imperatí'a, ba inca si numele de la noi: ca-ci Grecii nu sùnt Romani de vitia, precumu sùnt Români, pre carii acumu inca i-aru batjocóri Grecii, numai de i-aru puté, dupa cumu am vediutu cu ochii si am auditu cu urechile» scl.¹

Oh! câti Români nu sùnt si astadi, carii, de parte de a se puté urcá, nu potu se privésca macaru, fàra a ametí, la inaltimea acestei idei!

In totu cursulu chronicei imperiului bisantin, face attentu pre lectorulu român, cá ren si fàra calle Grecii 'si detera numele de Romani. «Eu insemnu aci (dice Sincai)² ca, dupa ce au cuprinsu Români Daciele si Mesi'a de jos, pre imperatii din Ciarigradu multi autori nu i-au mai numitu ai Romaniloru, ci ai *Romaikiloru*, precumu se numescu pre sine Grecii de acumu, ca-ci Grecii fàra ajutorulu Romaniloru n'au pututu moscení glori'a stramosiloru nostri.» — «Grecii pre sine pîna astadi se numescu Romani, pentru ca imperatí'a Resaritului au fostu a Romaniloru, éra nu a Greciloru.»³ — «Prin Romani (la scriitorii bisantini) tu intiellége pretutindene Greci, pentru ca acestia si-au apropiatu sie fàra de vre o cadintia numele cellu pré-maritu allu stramosiloru Româniloru de acumu.»⁴ — Citându dip Niceta Choniate care pre Greci i numesce «Romani, «Grecii trebuia se scria (observa Sincai in parentese)⁵ de i-aru fi

¹ «Mie totusi ren 'mi pare (continua Sincai) ca bombardariulu care au facutu armele pre sém'a Turciloru cându au luat Ciarigradulu, de nému erá Dacu, adeca Român, Urbanu numitu, si mai inainte slugisse la Greci, apoi pentru seraci'a lui lassându pre Greci trecusse la Pört'a turcésca. Acest-a bine platindu-se de Mahometu II, faceá armesi unélte de stricatu ziduri.» Chron. a. 1453.

² Chron. a. 708.

³ Chron. a. 916. 917.

⁴ Chron. a. 1187.

⁵ Chron. a. 1205.

«lassatu mândri'a pe Greci se-si tina numele si se nu-si schimbe némulu.» — «Grecii carii n'au sciutu alte, sau n'au vrutu se scia, fâra se poreclésca né-murile, celle de a stâng'a Dunarei Scyte, éra celle de cõtra Appusu Latini, cá se-si faca propriu numele Romaniloru, ai caror-a numai suppusi au fostu «Grecii, éra nu din sângele loru prasiti, precum sunt prasiti Românii si Italianii, de¹ la carii imperat'ia inca numai cu viclesiugu o-au fostu luatu.»¹ — La annulu 1206 allu Chronicei, arretându cumu imperatulu Ionitia, dupa ce stricà din fundamentu si jafuì cetàtile grecesci cu locutorii impreuna, câtu se nu mai póta reinsuffletí Romeii, se numiá pre sine *Romeokton*; «tocma bine (in-sémna Sincal.)² ca-ci *Romanokton* nu se puteá numi, ne fiindu Grecii Romani.»

Vorbesce de Valachi'a din Tessali'a.³

Cu deosebita predilectiune cullége monumentele istoriei române-bulgare, desceptându neincetatu simtiulu nationalitãtii române asupr'a cotropitoriului grecismu, si demonstrându ca adevratu legitimii eredi ai Constantinopolei si ai imperiului orientale, sunt Românii, ér nu Grecii.

II. Ideele marétie alle viitoriului, nu impédeca pre Sincal de a vedé si a invetiá essigintiele momentului pentru fia-care provincia româna.

Româniloru din Principate le arréta pericolu ce vine de la Domnii straini din Fanaru, pre allu càroru timpu scrieá. Cu invederatu necazu face istori'a unor Domni cá Despotu «Greculu», cá Ianculu «Sasulu», Resvanu «Çiganulu», Gasparu Némtiulu, si alti straini. Anume, vorbindu de Despotu, dice:⁴ «cu minciun'a pe multi au insiellatu, de i-au crediutu, precumu se insiella «si astadi multi din némulu românescu, de mai multu credu celloru ce nici le «fuge nici le muge de dènsii, decâtu celloru ce sunt de némulu loru, si mai se «sfarma pentru binele loru. Ca-ci sângele nu se face apa, precumu este di-call'a.» Dupa ce-i face istori'a si arréta cumu muri apoi «cá unu blastematu», adauge: «Ací numai atât-a mai dicu, ca eu asiá aspru scriindu despre Despotu, n'am vrutu nici vreu se vatemu vre unu nému, ca némurile tóte au «pretiu inaintea mea... numai se nu fia de naravulu lui Despotu.»

Probédia si constata la totu passulu continuitatea si maiestatea domnielor române. Combate, cu invederata machnitiune, absurdele si neputintiósele pre-tensiuni alle Unguriloru si alle Poloniloru asupr'a tierriloru române. Arréta de unde Român'a se numi Ungro-Vlachia.⁵ Spune cumu Bela, regele Ungariei, in locu se se gândésca cumu se-si appere regatulu asupr'a Tatariloru, 'si insusi fâra vre o cadintia titlulu de rege allu Comaniei si allu celloru-alte

¹ Chron. a. 1206.

² Chron. a. 1206.

³ Chron. a. 1231. 1343.

⁴ Chron. a. 1563.

⁵ Chron. a. 1343.

tierri vecine.¹ Lu supera multu «fal'a gólla a Poloniloru si nebunesc'a si desiért'a mândria a Ungurilor.»² Arréta de unde nascura pretensiunile Poloniei si Ungariei asup'ra tierriloru române, si uneltirile, mai allessu alle Ungariei, cumu se surpe pre Români, si cumu totusi nu isbutira.³ Indignându-se de fal'a Poloniloru, «se mira ce aveá ei cu atâte juraminte ce cereá de la Domaii «Moldovei, cându bine sciá ca nu se tinu?»⁴ «Vedi (dice) mândria, se nu dicu «nebun'a amênduroru némuriloru acestor-a (a Poloniloru si a Ungurilor) care «credeá ca cu multe stórcei de juramênturi si cu aperările unor-a asup'ra al-tor-a voru suppune si pre toti Români!» Intr'aceea, Stefanu voda, de es-semplu, apropiându-se, dice Sincai, cându de Polonu cându de Unguru, «nici «ascultá de unulu nici de altulu, cá unu Domnu si singuru obladuitoriu, càruia «nu-i erá frica de ei, precumu cu faptele au arretatu.»⁵ Se mira de papii de la Rom'a «se ciudesc» si-i satirisédia ca se ammetecá si ei in trebile tierri-loru nóstre.⁶

Dar se ascultámu pre insusi Sincai, cumu judeca ellu raporturile Româniloru cu Ungurii, Polonii si Turcii; cumu probédia, conformu principiiloru moderne alle dreptului gintiloru, maiestatea, cumu dice dênsulu, a principatoru române, si acést'a, pre cându *Pray*, *Göbhardi*, *Engel* si altii, vîriá istori'a tierriloru nóstre, cá alle unoru pàrti integrante alle corónei Sântului Stefanu, in istori'a generale a Ungariei; se-lu audimu in fine, cumu proclama ellu, cu inceptulu seclului, necesitatea unirei principatoru române.

«Pretensi'a Poloniloru la Moldov'a (dice Sincai?) si a Unguriloru si la Moldov'a si la Valachi'a, dintru aceea s'au stêrnitu, ca Români din amêndoue «tierrile acestea a dese ori nu s'au naravitu intre sine in punerea Domniloru: «dreptu-aceea partea cea mai slaba totu de a un'a au nezuitu sau la Poloni «sau la Unguri, si au fagaduitu tóta suppunerea si ascultarea numai se se a-«jute improtiv'a pàrtii cei mai tari; de unde au urmatu, de partea cea mai «tare inca tóte le-au fagaduitu numai se nu se ajute partea cea mai slaba. «Asiá au lucratu dupa aceea Moldovenii si Muntenii si la Turci, pîna cându au «cadiutu suptu jugulu lor. Éra Polonii, Ungurii si Turcii s'au bucuratu de «sfedile Româniloru, si pururea au cautatu privilegia de a puté surpá pre bietii «Români, cumu poti cullége din epistol'a craiului Mathiasiu, cea còtra fisculu «sau voevodulu din Ardélu in a. 1467 trimissa, carea suna: Intre celle-lalte

¹ *Chron.* a. 1236.

² *Chron.* a. 1487.

³ *Chron.* a. 1467.

⁴ *Chron.* a. 1470.

⁵ *Chron.* a. 1475.

⁶ *Chron.* a. 1595. 1603.

⁷ *Chron.* a. 1467.

«care cu intielleptiune si folosu s'au innoitu si orânduitu in adunarea trecuta
«a prelatiloru, baroniloru si nobililoru nostri, aceea inca s'au orânduitu cá de
«ací incollo intru avenire nici noi, nici craii carii ne voru urmá, se putemu
«sau se póta ori-cumu instrainá tinuturile Fagarasiului, Omlasiului si Rodnei
«cu pertinentiile, ci numitele tinuturi pururea se fia gata in mânilor crailoru,
«cá de cumu-va va fi opu, se se póta dá ori-carui voevodu, muntenescu sau
«moldovenescu, de locasiu, spre ingrozirea si cástigarea pârtilor acellor-a...
«Vedi (dice Sincai) cu ce mestesiuguri se siliá némurile de prin pregiuru se
«surpe pre Români! adeca tineá dominiuri si bunuri intregi spre sam'a acel-
«lor-a carii se nevoiá se-si mance némulu. Asiá au lucratu si Polonii; ci
«prin mestesiugurile acestea ce au dobânditu si Ungurii si Polonii? de nu
«scii tu, 'ti voi spune eu, asculta-me: Polonii pentru fal'a loru au inrossitu si
«ingrassiatu pamântulu Moldovei cu sângele, si pre Moldoveni i-au imboga-
«titu cu prâdile din tinutulu loru; Ungurii au datu Ardélulu de jafu si Mol-
«doveniloru si Munteniloru, pina cându au cadíutu acestia suptu jugulu Tur-
«ciloru.»

Vorbindu despre tratatele addusse de Dogiel, Sincai¹ dice: «Alliantia nu e
«suppunere, asiadara se dovedesce ca Polonii numai din fala desiérta ammes-
«teca allianti'a cu suppunerea; precumu dintru aceeasi fala ammésteca si ti-
«tulii Domniloru românesci cu Palatinii loru; pentru ca de voiu intrebá eu,
«avut'au vre unu palatinu lesiescu atâta putére, câta au avutu macaru care
«voda din Moldov'a sau din Valachi'a, ce-mi voru raspunde?»

Venindu la legatur'a cea famósa ce incheiassera intre sine Vladislavu II re-
gele Ungariei, cu frate-seu Sigismundu regele Poloniei, asupra tierriloru ro-
mâne, Sincai² observa: «Cine ar inchide din legatur'a acést a, ca Moldov'a si
«Valachi'a n'au avutu maiestatea sa, adeca ca n'au fostu obladuitórie numai
«de sine, acell-a multu ar gressí, pentru ca Vladislavu II craíulu Ungariei,
«numai câtu au rivnitu se aiba Moldavi'a si Valachi'a suptu sine, dara nu le-
«au avutu vre o data, de au si datu bunuri in Ardélulu voevodiloru sau Dom-
«niloru amëndurorú tierriloru. De se va improtív cineva dissei melle, ar-
«réte-mi pre cine au pusu Vladislavu II sau altu craiu ungurescu voda, macaru
«in Moldov'a, macaru in Valachi'a, fâra de voi'a tierriloru acestor-a; ca-ci ca
«au ajutatú unii crai unguresci, ba si Polonii, pe vre o câti-va, pre carii i-au
«voitu tierrile acestea, de nu intregi, incai o parte dintr'insele, de au appucatu
«la domnia, insumi nu tagaduescu; dara de aci nu urméza, ca tierrile acestea
«au fostu suppuce loru; pentru ca atunci aru fi fostu suppuce crailoru ungu-
«resci, sau celloru lesiesci, cându aru fi pututu acestia asiá pune Domnii in

¹ Chron. a. 1387; cf. a. 1432 unde arréta lui Engel ca a plati pagubele facute si a se im-
pacá, nu va se dica a se suppuce. Vedi si a. 1487.

² Chron. a. 1507.

«Moldov'a si in tiérr'a muntenésca, precumu au pusu craii lesiesci pre palatinii
«loru, si craii unguresci pre voevodii Ardélului, care punere cându s'au in-
«têmplatu?»

Adducéndu inainte unu chrisovu allu lui Vladu voda, in care acest-a dice ca
vre pururea se servésca sânteii coróne si regelui Vladislavu cu tóta credinti'a,
Sincai¹ observa contr'a lui Engel: «Din cuvintele acestea eu nu sciu ce sup-
«punere a lui Vladu voda asiu puté cullége, ca-ci nu dice, ca esté Domnu
«din mil'a craiului Vladislavu II, cumu erá voevodu Ardélului Ioan Zapolia, ci
«din mil'a lui Dumnedieu.»

Se incheiámu aceste invetiaturi istorice, politice si nationale, cu urmatóriele
románesci cuvinte alle lui Sincai:² «Pre némulu românescu mai multu l'au
«stricatu ântâiu neintiellégerea intre dènsii si pism'a din launtru, carea si pre
«stramosii nostri Romanii cei vechi singuru i-au mâncatu, apoi pism'a si fal'a
«crestiniloru din vecini, si mai vêtosu a Lesiloru, de câtu némurile celle pa-
«gâne, Tatarii si Turcii; ca-ci de acestia lesne si pré-usioru s'aru fi apperatu
«Românii, mai allessu de nu s'aru fi despartitu Moldovenii si Muntenii in dóue
«domnii, ci aru fi fostu toti subtu unu capu tinéndu la o lalta. Dara despar-
«tindu-se Românii intre sine, pre Moldoveni 'i asupriá Lesii sau Polonii, pre
«Munteni Ungurii, si cându si cându pre Moldoveni, si Polonii si Ungurii.»

Écca justificatiunea testamentului lui Stefanu cellu Mare!

III. Se vedemu acumu invetiaturele lui Sincai pentru Transilvani'a.

Românii de aici, calcati de o potriua in celle besericesci, politice si sociale,
dupa cadérea Transilvaniei sub cas'a habsburgica fura amagiti, prin promisiune
de drepturi egali cu Ungurii, a se uní cu besérec'a Romei.

De aci inainte incepu Românii a pretinde drepturi egale. Episcopulu Inno-
centiu luasse in seriosu promissiunile facute Româniloru. Ellu cerú recunnó-
scerea nationalitáti române, independintia de Catolici, si usiurarea sórtei tier-
raniloru. Persecutatu, ellu muri in essiliu. Dar asta politica românésca traí in
successorii sei, in Gregoriu Maior si in toti Românii cei mari ai epocei lui Io-
sifu II. Murindu Iosifu, cu ellu impreuna amóri si dreptulu Firei in Ungari'a
si in Transilvani'a; principiile revolutiunei francese de abíá Românii le intiel-
legeau; dreptulu pumnului reinviiá mai potinte de câtu alta data: reactiune
naturale dupa reformele ce incercasse Iosifu la Unguri.

Românii se vediura nevoiti a se apperá pre terrenulu dreptului istoricu.

La 1791 ei asternura imperafiei, precumu mai attingemu, acea neperitória
petitiune nationale, in care, cu istori'a a mâna, probédia ca, Românii, colonia
romana addussa de Traianu in Daci'a, sunt cei mai vechi locuitori ai tierrei,

¹ Chron. a. 1511.

² Chron. a. 1412.

sunt adevărații eredi ai Transilvaniei; ca în secolii trecuți ei se bucurau de drepturi politice și naționale alături cu Ungurii și celelalte națiuni ale țării; ca numai urr'a naționale și religioasă, și injuri'a timpurilor 'i desbracă de drepturi. Căru deci a fi restabilit în toate aceste drepturi, în deplină egalitate cu celelalte națiuni ale țării. Nimic nu lipsese acestui mare act național: nici știința și conștiința dreptului, nici concepțiunea profundă a politicii naționale, nici curajul civic.

Acăsta petițiune națională e pînă astăzi evangeliul politic, cartea credinței politice a Românilor de preste Carpați: egalitate perfectă de drepturi naționali.

Autorul principal e Iosif Mehessi consilierul;¹ dar conlucrarea la acest act totuși barbații mai de frunte ai Românilor de pre atunci, și negresit barbați ca Klein, Sincai s. a.

Căndu se cetî în dieta petițiunea română, Ungurii se turburau preste tota măsură.² Căle trei națiuni se unira și mai strinsu în față periculu ce le amenința recunoscerea naționalității române.

Sincai care se apucase chiar atunci îndată, precum arretaram mai sus, a apărât suplic'a română asupra criticei dușmănoase a lui Eder Sasul, în Chronica sea apoi arreta la tota ocaziunea, că Românii Transilvaniei sunt Romani, cei mai vechi locuitori ai țării, și că ei trebuie să se lupte pentru recunoscerea naționalității lor. Prin drepturi naționale elu înțellege cu deosebire autonomia administrativă, politică și beserecăsca, pre picioru egale cu Ungurii și Sășii, adică, Românii se să administre prin Români, precum Ungurii și Sășii se administre prin Unguri și Săși. Deregetori și archierei români vre Sincai pentru «Românii cei ticăloși, carii pînă astăzi nu-si cunosc biele și folosulu seu, că se fia povățuiri de barbați născuți din sângele lor, pre carii 'i dore de nemulu nostru, nu că pe nemurile cele străine, cari

¹ Chron. a. 1653.

² În manuscriptele ce ne daruise fericitul mitropolit A. St. Suluțiu, cetim: «In propositione de dato 2 Iulii 1791 sub No. 822. 1791 substrata de transposito per Commissarium regium Rescripto regio intuitu supplicis libelli Valachorum exarata sequentia leguntur: In der Sitzung von 21 Iuni wäre solches (Rescript) verlesen worden, und habe auf die praecoepirten Gemüther der Stände bei ihrem schon angewohnten Mißtrauen einen widrigen Eindruck gemacht. Bei der in der Bittschrift gedachter Nation vorkommenden Behauptung: dass Mathias Corvinus aus der Walachischen Nation entsprossen wäre, sei ein höhnisches Lachen zu vernemen gewesen; die weiter vorkommende Behauptung aber, dass die Familien *Iosika*, *Kendeffi*, *Nalatz* und *Huszar* walachischen Ursprungs seien, hätte diese Familien zum Zorn gereizt, und den in der Sitzung gegenwärtig gewesenen griechisch-katholischen Bischof *Bab* hätte man heftig angegriffen und gefragt: ob er von dieser Schrift der Walachen keine Kenntniss habe? Worauf er ohne Gemüthsbewegung, jedoch mit einer männlichen Standhaftigkeit erwiedert habe: dass er selbst nicht der Verfasser dieser Schrift sei, dieselbe jedoch mit seinem Vorwissen wäre aufgesetzt worden.» etc.

«numai pentru aceea cârtescu asupr'a povetiitoriloru celloru din némulu ro-
«stru, cá se póta suge sângele Româniloru; ca altmintrea nu aru puté trái, sau
«de aru si trái, aru fi mai ticalosi de cátu Români! Vai némului românescu,
«de nu-i va dá Damnedieu intielleptiune!»¹ — «Vai némului românescu si é-
«rasi vai! carele uitându-si viti'a si seméti'a geme sub jugulu altoru némuri
«— — nu vreu eu se numescu némurile acestea, ci numai atât-a dicu: Ce
«pastoriu ai, alle càruia cuvinte nu le intiellegi? Vedi, socotesce si judeca ce
«vreu... acestia?» etc.²

Români dar prin Români se se guverne in Transilvani'a, ér nu prin straini,
in celle politice cá si in celle beserecesci.

Inse, assémeni drepturi se puteau óre sustiné cu istori'a a mâna?

Sincái urmaresce drepturile nationali istorice alle Româniloru fácia cu Un-
guri, incepéndu de la Tuhutum, invingetorulu lui Gelu.³ Ellu publica interes-
santulu actu allu regelui Andreiu III, de la 1291, din care resulta cumca Ro-
mâni pre atunci «siedeá si judecá dimpreuna cu craiulu» despre trebile tier-
rei.⁴ Arréta, precumu vediuramu si aiurea, cumu nobilii români cei mai de
frunte facéndu-se Calvinii si Catolicii se prefacura in Unguri, persecutându a-
poi ei mai vèrtosu pre Români;⁵ constata numerulu cellu mare allu nobililoru
români «carii s'au boeritu si se boerescu pîn astadi, ce dupa legile tierrei nu
«s'ar fi pututu, nici s'ar puté face, de aru fi Români numai sufferiti in Ar-
«délú»;⁶ demonstra in finé, ca numai urr'a papistasiloru si a calviniloru a fa-
cutu de némulu nostru intregu, nu numai tierranii, dar si nobilii se consi-
derara de sufferiti in tiérre;⁷ in adeveru, «I. Chemeni, desromânitulu, fiulu
Miculei, carele au scornitu acést-a, numai cá se-si ascunda némulu, nu arréta
vre o lege a tierrei, prin care se se fi otarítu, cá Români se fia numai suf-
feriti in Ardélú, ci acést-a o-au adaogatu numai ei iscoditorii Approbateloru.»⁸
Români asiá dar, nu sunt sufferiti de dreptu, «ei ei sunt vatr'a Ardélului.»⁹

¹ Chron. a. 1698.

² Chron. a. 1563.

³ Chron. a. 904. «Din cuvintele Anonimului Belii (dice Sincái) poti cullege: ca pe Români
«din Ardélú nu i-au suppusu Ungurii cu armele sélle, ci ei din buna vointi'a lorú s'au suppusu
«si unitu cu Ungurii, cá se fia assémenii lorú, precumu au si fostu, pîna cându s'au ijdanitu
«Approbat'a Ardélului, ca-ci unirea carea o-au facutu nobilii (boierii) cu Sassii si cu Secuii
«in annulu 1437, nu e improtiv'a a totu némului românescu, precumu nu este nici improtiv'a
«némului ungurescu, care asisiderea nu se numesce in unirea aceea, ci numai improtiv'a pro-
«stiloru este.»

⁴ Chron. a. 1291.

⁵ Chron. a. 1514. 1490. etc.

⁶ Chron. a. 1653.

⁷ Chron. a. 1514.

⁸ Chron. a. 1653. cf. a. 1224, 1437. 1490. 1514.

⁹ Chron. a. 1224.

Se întorce apoi Sincal cõtra Unguri si le spune ca slabitiunea si nenorocirea lor de atunci datãdea de cãndu s'au despartitu de Romãni, adeca de cãndu nu voru a-i mai recunnosce cã Romãni si Resariteni, ci numai cã Unguri si Calvinii sãu Catolici. «Ungurii cei vestiti mai nainte in tãta lumea, de atunci au inceputu a merge inapoi cã racii, de cãndu s'au despartitu de Romãni, si s'au insoçitu cu alte nãmuri; ca-ci nu mai sunt Corvini, nu Draghi.»¹ Acẽst-a o repete adesea Sincal Unguriloru.²

De cãndu scrieã Sincal acestea, pîn astadi, nici pretensiunile nici politicã Romãnilor din Transilvani'a nu s'au schimbatu. Inca totu Sincal e profetulu nostru, si cartea sea evangeliulu nostru.

IV. In cãtu pentru Romãnii din Banatu si din Ungari'a, Sincal cellu de atunci si mai bine de cãtu toti puse in vedere drepturile lor de autonomia nationale si beserecẽsca, si anume, independintia Banatului de Unguri in cele politice, si independintia de Serbi in cele beserecesci

Ellu publica³ vechiulu privilegiu de autonomia nationale a Banatianiloru, de multu datu uitãrei, si apoi se intrẽba: «Frumosulu privilegiu este acest-a, dara tĩne se au ba, spuna Romãnii cei din Banatu. Eu sciu ca domniele din Banatu care mai nainte au fostu numai alle Romãnilor, pe vremea mea le-au cumperatu cu bani gata Ungurii, carii au si avutu cadintia, Nemtii, Talienii, Armenii, Grecii si alte nãmuri straine, carii apoi n'au domnit, ci au tirãnitulu preste misiei Romãni.»

Publicãndu privilegiile pre cari 'si intemeiau Serbii supremati'a asupr'a beserecei romãne din Banatu si Ungari'a, Sincal se grabesce a observã:⁴ «Tu cetitoriule! aci bine insẽmna, ca arhiepiscopului si episcopiloru serbesci in diplomatulu acest-a, nici o putere se da preste nẽmulu romãnescu.» — Publicãndu inca unu chrisovu in care e vorb'a de episcopulu Efremu Veniaminu, Sincal dice:⁵ «Eu lassu ca Efremu Veniaminu au fostu episcopu in Oradea-mare, in Agri'a, dara numai preste Serbii cei din si de lãnga cetate, nu si preste Romãni, pentru ca preste Romãnii din comitatulu Biharei atunci poronciã Teofilu Mitropolitulu Belgradului din Ardãlu. Afara de acestea, in totu diplomatulu acest-a numai despre Serbii cei veniti se vorbesce: nu potu dreptu-aceea episcopii cei serbesci pofti vre o cadintia preste Romãnii cei

¹ Chron. a. 1440.

² Chron. a. 1467. 1526.

³ Chron. a. 1457. — Acestu privilegiu e intãritu de principele Transilvaniei Gabr. Bathori la a. 1609; ẽra Racoti II, la 1655, scutesce pre tierrani de iobãgia, pentru cã se pãta mai bine purtã armele asupr'a Turciloru. Vedi *A. Papiu Ilarianu, Istori'a Dac. super. I, 141, 164.*

⁴ Chron. a. 1690. 1691.

⁵ Chron. a. 1695 cf. 1696.

«din Banatu si din tiérr'a ungurésca, cari cu multu mai nainte au moscenitu «locurile acestea de câtu Serbii.»

Pre acesti archierei serbesci inca, si cu deosebire pre ei 'i are Sincai in vedére in cuvintele sélle mai susu citate, cari nu strica a le repeti si aci: «Ce «vreu arhieriei acestia? se te invetie se-ti prinda partea pre lumea acést-a, «au se te duca la ceriuri? Nu crede, o Române! pentru ca numai pung'a ta o voescu, cá se-si imple pungele lor, si tu se remâni robu acellor-a pre «carii mai marii tei i-au stapânitu ôre-cându.»¹

Ide'a cea mare a lui Sincai, de a se despartí besérec'a româna de cea serba, de abia se realizà acumu numai de curréndu.

Venindu Banatulu sub domni'a casei austriace, écca ce scrie Sincai despre coloniile svabesci:² «La annulu acest-a (1725) atât-a am de a scrie, ca cumu «au inceputu imperatulu Carolu VI a adduce Svabi cu drói'a in tiérr'a ungu-résca, si mai allessu in Banatulu Timisiórei, unde nu multi locuitori rema-sésse, dupa ce s'au isgonitu Turcii din Timisióra in añnulu 1716, ca Români, «vatr'a locuitoriloru din Banatu, pina cându au stapânitu Turcii Timisiór'a, «s'au trassu mai in laturi, si cumu si-au perdutu dupa aceea cadintiele, se va «arretá la loculu seu.» Sincai, durere, nu scimu se fia ajunsu a scrie despre acést-a.

Atâtu si din invetiaturile lui Sincai, ce attingu pre Banatiani.

d) Idee literarie.

Indata ce Sincai se întorse de la Rom'a, se appucà a indepliní si a pune in ordine *Elementa linguae Daco-Romanæ* compuse de Klein, si la 1780 le si publicà in Vienn'a in limb'a latina. Acést-a e prim'a grammatica a limbei române, si inca cu ortografia latina.

In prefatiune Sincai arréta originea Româniloru din colonii addussi de Traianu in Daci'a, precumu si intinderea loru in Români'a, Moldavi'a, Transilvani'a, Maramuresiu, Ungari'a pina in Tisa, Silvani'a, Banatu, Cutio-Valachi'a, Bassarabi'a si pina in insasi Crime'a; arréta ca limb'a Daco-Romana e fiic'a limbei latine, sor'a limbei Italo-Romane.³ Sincai erà se adauge unu dialogu la acésta

¹ Chron. a. 1563. — Vedi si a. 1723, ca Români din tinuturile Berechenlui, Bistritiei si Luncei nu aru fi datori se dea dijma episcopului cellui latinescu din Oradea-mare.

² Chron. a. 1725.

³ Vacarescu in grammatie'a sea de la 1787, editiunea de Vienn'a, pag. 50 dice: «limb'a ru-mânésca... urmédia limbii talienesci, si cellora-lalte, ce sunt assémenea acestia, carele au in-ceputulu din limb'a latinésca, si isvorulu din limb'a grecésca.» — pag. 53: «limbile talienesci «si latinesci din care se trage limb'a nôstra.» — pag. 97: «limbile... italianésca, françiozésca, «latinésca, si mum'a tuturor: cea grecésca.» — pag. 166: «Italianii, Françezii, Ispaniolii si «altii ce li se trage limb'a din limb'a latinésca cá nisee pírac, precumu si acésta a nôstra ru-mânésca.»

grammatica, despre începutul Românilor, dar nu-lu ertă censur'a curtei imperatesci de la Vienn'a.¹ Neputându publică dialogulu, écca ce essemple aduce in grammatica: *Se au dus la Roma. Purcede lá Itália. Am fost in Roma. Siede in Bucuresci. Am venit den Iási. Quâte milluri sent de aici pana in Bucuresci. Treidieci si siepte. Nu s'ar putere gassi un carausi se ne duca pana la Argisi? Un vârvâr se dica aceastaa unui Roman.*² etc.

In prefatiune Sincai crede lui Cantemir, cumca limb'a si literele slavo-illirice s'aru fi introdussu la Români mai ântâiu sub Alexandru Domnulu Moldaviei, pre timpulu conciliului florentinu, si ca mai inainte de acést-a Români scrieau cu litere latine.³

Indata la începutulu grammaticei⁴ dice: «Vechile litere alle Daco-Romaniloru sunt literele Latiniloru séu Romaniloru celloru vechi, de la carii 'si tragu originea.»

Cunoscetoriu allu originei si naturei limbei sélle, Sincai nu intiellége cumu coloni'a latina din Daci'a lui Traianu póte se scria cu alte litere decâtu cu celle latine.

In scrierile sélle la tóta ocasiunea 'si esprime parérea de reu ca Români au parassitu literele strabune. Asiá la a. 325 allu Chronicei, dupa ce arréta ca, inca pre timpulu lui Gallienu fiindu preoti crestini in Daci'a, nu Romanii au luat credinti'a lui Christu de la Goti au de la Sloveni, ci Gotii si Slovenii s'au luminatu prin Români, apoi adauge: «Bataru si-aru fi tinutu si literele! pentru ca atunci cu slovele cirillesci nu s'au pututu folosí, fiindu ca «nici erá pe lume.» Ér la annulu 1652 din Chronica, arretându cumu Ungurii calvini cercau a vírí eresurile loru intre Români prin traducerea cârtiloru bese-

¹ Chron. a. 824. — Sincai mentionédia de acestu Dialogu si in prefatiunea grammaticei sélle de la 1805.

² *Elementa linguæ Daco-Romanæ.* 1780. p. 61, 68, 95 etc.

³ La annulu 1439 allu Chronicei inca admite celle ce spune Ignatiu de Luca, dar nu tocmai asiá fára de nici o reserva cá Petru Maior spunnerea lui Cantemir, pentru ca Sincai observa ca Ignatiu de Luca «nu însamna de unde are acestea.» Dice apoi: «eu am arretatu «la annii trecutí, cumca Români mai nainte s'au facutu crestini de câtu Bulgarii si ceia-lalti «Slavini, si ca episcopii Româniloru in sobórele celle dintâiu numai latinesce s'au iscalitu: asiá «dara adevératu scrie Ignatie de Luca.» — Éra Tempea, in prefatiunea Grammaticei sélle, dice: «Dupá Constantinu Copronimu la 800 de anni crestinându-se la Ciarigradu imperatorulu Michail «fiulu imperatorulu Theofilu, s'au talmacitu si cârtile bisericesci depre limb'a grecésca in «limb'a slovenésca; si avédu noi in limb'a nóstra lipsa de cârti bisericesci; amu cautatu a «primi celle slovenesci: de unde lamuritu se vede ca din pricin'a acést-a ne-au cautatu a «primi si slovele slovenesci. Si asiá limb'a nóstra stricându-se, ba mai de totu intelenindu-se, «au pierdutu si maestri'a grairei, care neavédu parintii nostri grija de a o iscusí, tóta nesci- «inti'a si varvar'a au cuprinsu pre némulu nostru, si au cadíutu in mare prostia.»

⁴ *Veteres Daco-Romanorum Litterae eadem sunt, quae et Latinorum, seu antiquorum Romanorum, a quibus originem ducunt suam. Elementa linguæ Daco-Romanæ.* p. 1.

recesi în limb'a româna, Sincai dice: «ci prin acéea numai atât-a au facutu de Românii au lapedatu limb'a cea slovenésca din midi-loculu loru, si érași «s'au intorsu la limb'a cea parintésca; baremu de s'aru fi intorsu sau de s'aru «intórce si la literele celle parintesci.»

Ortografi'a din Grammatic'a de la 1780, prim'a ortografia româna cu litere latine, e etimologica fórte înaintata; ea pastrédia nu numai pre *e* si *o*, dar pîna si pre *l* radicala. În fondu, de atunci pîn astadi de abia s'a facutu vre unu progressu.

Din cărțile scolastice ce tipari Sincai, grammatíc'a latina-româna si abecedariulu sunt cu litere latine.

La 1804, în Epistol'a cõtra Lipszky, ellu simplifica ortografi'a de la 1780. În asta epistola dice între altele: «Déca aceste litere cirilliane ar fi se se pas-tredie cu cerbicia si mai de parte, apoi, Dieu, nici cu ajutoriulu lui însusi «Apolline, nu va fi cineva în stare de a scrie grammatice româna, ca-ci câte «cuvinte, atâté litere i-aru fi necesare. Ce usioru scapi de acésta necuvi-intia, primindu érași literele latine!»¹

La 1805 Sincai scóte în Bud'a o alta editiune a grammatice de la 1780, cu ortografi'a de la 1804. Ellu promitte în prefatiune, si o grammatice illirico-româna, precumu în prefatiunea grammatice de la 1780 diceá ca aveá decu-getu a cullége unu dictionariu daco-romanu.

Astfelu ghiaçi'a se rupse.

Acumu érá mai usioru se éssa lucrările de limba,

a lui Vacarescu la 1787,²

a lui Molnar la 1788,

a lui Tempea la 1797,

a lui Iorgovici la 1799,

a lui Körössi la 1805,

a lui Budai-Deleanu la 1805,³

alle lui P. Maior, apoi

alle lui Loga si altor-a.

Urmá apoi *Lessiconulu* de Bud'a de la 1825, la care lucrara *S. Klein*; dupa mórtea acestuia, protopopulu *Vasilie Colossi*; murindu si acest-a, continuá lucrarea, din ordinea si cu spesele episcopului *Vulcanu*, canoniculu *I. Corneli*

¹ Si hi Characteres (cyrrilliani) difutius et mordicitus retinendi sunt, Me Herele, si Apollo concurrat, Grammaticam Valachicam nemo scribet, deberet quippe ferme tot regulas figere, quot voces reperiuntur. Quod, si Latinas reduxerimus literas, quam facile evitatu est!

² Dóne editiuni în acell-asi'annu: un'a în Râmnicu, cu o frumósá preocupântare seu dedicatiune cõtra episcopulu de atunci allu Râmnicului, Filaretu; ér alt'a în Vienn'a. Vedi *Poetii Vacaresci* de A. Odobescu în *Revista Româna* 1861.

³ *Cipariu, Principia*, p. 322. — Despre lucrările lui Budai-Deleanu am se vorbescu cu alta ocasiune mai multe.

apoi protopopulu *P. Maior*; ér dupa ce muri si acest-a, terminara lucrarea pop'a din Pest'a *Ioan Teodorovici* si doctorulu *Alexandru Teodorovici*.¹

Acest-a fù rezultatulu potintei impulsuni date de Klein si Sincai la anulul 1780.

De atunci pîna astadi totu principiile lui Klein si Sincai au remasu in ortografia; altu dictionariu inca n'a mai essitu pîn astadi, cá si cumu gréllele lucràri alle celloru de ântâiu mari si neosteniti barbati, aru fi ostenitu pre mai toti cei ce le-au urmatu pîn acumu.

Cu câte dificultàti si prejudeçie aveau ei a se luptá, se vede din celle ce dice Sincai cõtra Lipszky: «Cine nu vede ca in celle beserecesci cauta a pastrá literele cirilliane!»² Petru Maior inca dice:³ «Nice eu nu dicu se se «schimbe slovele din càrtile besericesci, ci... afara de besérica se scriemu cu «slove latinesci, cá se ne curatimu odata limb'a de varvaria. Toti eriticii din «Europ'a intrebuintiédia slovele Romaniloru, apoi fiii imperatiei, Românii, din «buna voi'a loru se remâna lipsiti de vistiariulu loru cellu stramosiescu.»

Norocirea erá ca la Sabiiu se afflau barbati cá Molnar si Tempea. Tempea in grammaticea sea dice: «Slove Româniloru de demultu au fost celle latinesci.»⁴ «Mum'a limbei nóstre latinésc'a.»⁵ Adduce si ellu essemple cá acestea: *Ardelenu, Muntenu, Moldovanu, Romanu*.⁶ *Unu varvaru se dica acestea unui Român*.⁷ Câtu erá ellu lipsitu de prejudeçie, se vede din laudele ce face, in prefatiunea grammaticeii sélle, lui Klein, Unitulu, precumu si din essemple cá acest-a: *Klein cu Molnar se straduescu pentru binele de obsce*.⁸

Preste puçinu se introdusse ortografi'a latina in dieces'a Blasiului. Se intinse apoi cu incetulu in dillele nóstre in tóte tierrele române. Dar nici astadi nu e stabilita.

Sincal faceá si versuri, latine si române. Se dice ca sciá si improvisá.⁹

Dintre toti scriitorii timpului, Sincai e, fàra indoélla, cellu mai curatu si mai correctu in limba, mai precisu si mai nétedu in stilu. Limb'a si stilulu,

¹ Vedi prefatiunea Lessiconului. — Insemnaramu la inceputu, ca inca pre la 1759 se insarcinasse Gr. Maior cu lucrarea unui dictionariu. *Cipariu, Acte si Fragmente*, p. 224.

² Nam in Ecclesiasticis retinendas esse Cyrillianas, quis non videt? *Sincal Epistola ad Lipszky*, p. V. — Cf. *Grammatica*, 1805, p. 1.

³ *Istori'a pentru inceputulu Româniloru*, p. 257.

⁴ *Tempea, Grammatica*, p. 2.

⁵ *Idem*, p. 7.

⁶ *Idem*, p. 18.

⁷ *Idem*, p. 173.

⁸ *Idem*, p. 178.

⁹ Cunnóscemu *Elegia* sea de la 1803. — Vedi si unu versu latinu la adress'a Anónimultj din Alb'a-Iuli'a, care prin epitafulu seu insulta pre Michaiu V., si caruia Sincai nu-i remâne datoriu, la a. 1601 allu Chroniceii. Ér la a. 1603 din Chronica cetimu unu distichu românú destullu de pallidu.

variatiu si reu, a atâtoru documente si chronice, latine si grece, germane, polone si ungare, franceze, italiene etc. vechi si nôue, cu cari se occupasse tóta viétia, nu atinsera câtusi de puçinu puritatea, limpiditatea si chiaru eleganti'a limbei sêlle. Ellu cunnósce limb'a româna din tôte pârtile, si scie intrebuintia de minune proverbiile poporului. Sarcasmulu appare in tôte scrierile sêlle, pentru ca necazurile si sufferintiele ce îndurá, indignatiunea si adêsea desperarea ce-lu coprindêá, îi ascutiá totu mai multu spiritulu sarcasticu, in scriere cá si in vorbire.

Intrebuintiédia cuvinte latine, dar cu multa moderatiune. In Grammatica stabilisse fôrte bine legile formârei cuvintelor, dar nu gassesce cu calle de a le urmá totu de a un'a cu rigóre. Ellu dice: *votu, suffragiu, tribut, capitiu, apedussu, securu, securitate, magisteriu, pretestu, tutela, statua, terme, flagellu, predecessoru, subsistentia* etc.; dar de alta parta, *donatie, visitatie, informatie, confederatie, directie, conditie* etc., o singura data, *incoronaciune*; dice adêsea, *a patrá: reutátile care le-au patratu*. — Are câte-va cuvinte italiene, precumu: *sboccatura, guerra, tregua, scaramuccie, dogana, avenire: precumu voiu arretá intru avenire si mai pre largu*. — Formédia câte-va cuvinte nôue, precumu: *a érasiuí* (repetí); *vederosulu, vederitulu* (spectabile, illustru) *si maritulu voevodu; nechiamaciosu indereptu* (irrevocabile); *parténi* (partidiani); *a impururi*, adeca a assiediá pre cineva de vaci intr'o mosía. — Reinviédiá cuvinte vechi române, precumu: *sclavu, sierbu, sierbire, stremuru, stremurare* (stimulare). — Cunnoscêndu limb'a din tôte tierrile române, are pâna si cuvinte straine din Principate, precumu: *siugubina, haraciu, belea* etc. Dice: *nu voiu avé opu* (trebuintia, nevoia). Are vorbe si frasi ardelenesci: *a se ostoiá*; *a se surucluí*; *a se víjí*; *a çipá*, in locu de a arruncá, a dá afara: *a intíri* (goní); *a umblá razn'a* (vagabondu); *a izidí* (risipí); *o çira*; *a dá binetie*; *Radulu au tunatu in tierr'a Bêrsei*; *tramândându-se nunt'a* etc. — Frasile latine la Sincai sunt românite, adêsea cu multa elegantia, precumu: *cuvintele lui Eusebie, apoi alle Augustului Iulianu, de câtu carii mai bine a scí lucrurile Marelui Constantin au pututu nimene*.¹ *Atât-a frica au cuprinsu pre nemici, câtu nici puteá fugí, nici a se apperá, ci cadiuti la pamêntu nici a se misică puteá*.² *Pre vreme melle care nêmu au fostu mai invetiati de câtu Frâncii si Anglii, totusi nici pre acestia pe apa, nici pre aceia pe pamêntu, i-au biruitu cineva inca pâna acum-a*.³ *Adverbiulu bine, 'lu intrebuintiédia cá Italianii si Francezii, adêsea pré-elegantu, precumu: nu pociu crede ca Michaiu Voda ar fi vrutu se ommóre pre toti nobilii, ci bine pre aceia despre carii aveá prepusu*.⁴ — In Grammatica regu-

¹ Chron. a. 331.

² Chron. a. 846.

³ Chron. a. 269.

⁴ Chron. a. 1599.

latu, in Chronica numai de vro dóue ori pune infinitivulu întregu, precumu: *n'am alta de a scriere*.¹ — Are diceri cá acést-a: *si-au pitulatu mán'a*. Are multe proverbie si idiotisme populare: *s'au inturnatu cu búdiele drêmbolate*.² *Strainii càror-a nici le fuge nici le muge de Români*. *Ómenii se léga cu cuvêntulu, do-bitócele cu funea*.³ *Bonfinie carele sub bou inca cêrca vitiellu, numai cá se póta inaltid pe patronulu seu*.⁴ Apoi: *totu de o vitia si poroditia sunt, adeca Romani de sânge*.⁵ — Ironicu, sarcasticu de a pururea, câte odata se indignédia, si nu crutia nici in cuvinte pre inimicii si detractorii natiunei sêlle. Se scie ca Ungurii nu voru cu nici unu pretiu cá Ianculu Huniade se fia Românu; Sincai vorbindu de mintiun'a iscodita de Heltai, se supera si dice: *russinea le mánce obrazulu acellor-a carii pre vitézulu cellu mai mare 'lu rapescu de la Buthi cellu legiuitu allu lui parinte etc*.⁶ Pre Anonimulu din Alb'a-Iuli'a inca 'lu platesce cu moneta egale pentrn insult'a addussa lui Michaiu Vitézulu.⁷

Klein scrie curatu, dar nu asiá concisu cá Sincai. Limb'a si stilulu lui Petru Maior e mai cercatu, dar chiaru pentrú aceea mai puçinu naturalu; Maior, cá si Cantemiru, cêrca a români, si adesca cu successu, periódele admirabili alle lui Cicerone.⁸

e) Idee istorice.

La 1774 intrà Sincai in cetatea eterna. Vediù column'a lui Traianu⁹ si se inspirà de Geniulu Daciei si allu Romei. Ellu fusesse tramissu in Rom'a Papiloru, si se întorse rapitu de Rom'a lui Romulu si a lui Traianu.

Inca de atunci, june abiá de 20 anni, Sincai 'si propuse a face unu drumu immensu, care pîn la dênsulu nici unu Românu nu lu facusse, nici de atunci pîn astadi nu s'a mai incumetatu cineva a lu face.

Ellu 'si propuse a plecá de la unu puntu fixu si certu, de la colonizarea Daciei prin Traianu, si a urmarí apoi coloni'a romana, passu in passu, din annu in annu, prin tóta intunerecimea timpuriloru, prin totu labirintulu barbariloru, prin tóte adversitátile secleloru, pîn in dillele sêlle.

¹ Chron. a. 1246.

² Chron. a. 1323.

³ Chron. a. 1332.

⁴ Chron. p. 1475.

⁵ Chron. a. 274.

⁶ Chron. a. 1392.

⁷ Chron. a. 1601.

⁸ Sincai erá apperatoriú nu numai allu invetiaturiloru, ci si allu tuturoru maestrielorú între Români. «Acést-a de se va face, crede-me, (dice ellu) Români voru fi dintre cei mai fericiti.» Chron. a. 110.

⁹ Chron. a. 101—102, 111, 113.

Nimen nu calcasse acestu drumu, nimen nu resbatusse in acestu labirintu. Cin erá se-i fia conducetorii? unde erá se gassésca firulu Ariadnei?

Mai ver cine si ori unde, afara de Români, carii de multu 'lu scapassera din mâni.

Din Tis'a pîna in Marea-Négra, din Carpati pîn in Balcani si in Pindu, risipiti, deslipiti, sfermati, subjugati, Românii 'si uitassera de multa, si de unde erau veniti, si ce fusséssera odinióra, si chiaru ce erau acumu, si cumu de ajunsera in starea in care se afflau. Furtunele timpuriloru risipissera tóte monumentele originei si vietiei loru, pre tóta faci'a paméntului, de la Rom'a pîn la Moscovi'a, de la Constantinopole pîn in Asi'a de o parte, pîn la Varsovi'a si pîn din col de nordulu estremu allu Alemaniei de alt'a; Unguri si Poloni, Nemti si Russi, Bisantini si Turci, toti si pe intrecute rupséssera câte o bucata din corpulu istoriei române, ascundiendu-o, accoperindu-o, alterându o, descolorându-o, adesea destrugéndu-o chiaru.

Si cu tóte acestea, la assémeni marturi, la assémeni conducetori, erá nevoitu a recurge.

Chiaru pre acesti-a trebuia a-i gassí, a-i descoperí, a-i recunnósce, a-i alaturá apoi si impacá; ér dintre tóte, câta sciintia, câta abilitate si câtu curagiu nu se cereá, cá acesti conducetori perfidi, adese inimici intre sine si pururea dusmani de mórte ai Româniloru, se nu adduca in ratecire si pre cellu mai invetiati si mai abilu cercetatoriu pre unu drumu atátu de greu si ne mai âmblatu.

Sincái 'i descopere pre toti¹ si pléca la drumu, dar bine intrarmatu. Ellu 'si cunnosceá conducetorii, le invetiasse limbele si le studiasse tóte pasiunile, tóte maestriele, tóte tendintiele si tóta perfidi'a.

Incongiuratu de assémeni conducetori, ellu urmaresce vicissitudinile coloniei lui Traianu din ambe Daciele, in totu cursulu secoliloru, din annu in annu. Intréba neincetatu pre martori; 'i lassa a vorbí pre toti in tóta libertatea, pre Poloni, Unguri, Turci, Russi si altii, indeplinesce pre unulu prin altulu, si-i face si fâra voi'a loru, a innapoiá adeverulu ascunsu si risipitu allu istoriei române. De multe ori marturii, conducetorii, se contradicu, adesea vorbescu orbiti de pasiune, de interessu au nesciintia; atunci calletoriulu nostru cercetatoru confunda séu impaca contradictiunile, pasiunea face se amutiésca si nesciintia se céda, prin câte o observatiune scurta, clara, judiciósa, grava.

In immensulu si intunecosulu labirintu allu evului mediu, de câte ori nu pare a fi in periclu de a-i scapá firulu, de a perde urm'a coloniei ce cauta. Barbarii pradatori nu lassassera nici ruine in urm'a loru. Ér conducetorii, ignoranti séu perfidi, assigura cu taría ca coloni'a, ca gintea ce cauta, perí de multu, vallurile invasiuniloru barbare o inghitira, si tóta cautarea e inde-

¹ Vedi list'a autoriloru citati in Chronic'a lui Sincái, *Anness'a XII.*

siertu. Atunci, neobositulu nostru cercetatoriu, ingrijatu, dar plinu de credintia, privesce cu attentiuine in drépt'a si in stâng'a, si la vedérea unui martiru la Dunare in seclulu III si IV;¹ la privirea unei epistole din Mesia scrisse latinesce in seclulu V si VI;² la resunetulu unui graiu românu prin padurile si vâlile Traciei in seclulu VI;³ cu faci'a radiósa esclama cá unu altu Columbu: Écca uscatulu, écca coloni'a lui Traianu! De câte ori, aprópe perduta, nu o reaffla ascunsa sub alte si alte straine si barbare numiri: cându sub nume de Daci, de Goti⁴ si alti barbari, cându sub nume de Abotriti,⁵ apoi de Bulgari si de Scite,⁶ pîna si numele Pacinatiloru si allu Comaniloru⁷ inca se dete coloniloru lui Traianu, precumu mai târdíu Ungurii si Nemtii se mândriau cu faptele Româniloru, allu càroru nume 'lu ascundeau. Cându 'i reaffla, si privesce amarele sufferintie alle «némului cellui obidatu allu Româniloru», «alle bietiloru nostri stramosi» sub barbari, ellu suffere impreuna cu dènsii si plânge impreuna.⁸

Conducetorii, in totu lungulu drumu, nu incetédia de a fi dusmani, nedrepti, insultatori chiaru. Siuca 'i observa mereu, cându glumindu si luându-i in risu, cându indreptându si chiamându-i la ordine. Acést-a o face adese cu Bisantinii, mai adese cu Polonii si mai allesu cu Ungurii si Nemtii. Ér cându neadeverulu si nedreptatea trece tóta mesur'a, Sincai se indignéza si ellu, si perdiendu câte odata rabadrea, de si singuru in midi-loculu atátoru inimici, nu se indoesce a adressá acestoru martori incorrigibili câte o apostrofa homeriana: *Russinea ve mánce obrazulu*. Ellu arréta pentru ce Walther se lingusiesce Poloniloru.⁹ Multu are de lucru cu «pré-vestitulu» Engel, contimporanulu si cunnoscutulu seu: indrépta tóte errorile lui, commisse cu voia si fàra de voia; spune cumu se lingusiesce Unguriloru, lucru care nu se cuvine istoriciloru;¹⁰ se mira cá spune si ellu câte odata adeverulu,¹¹ si causele reticientiloru lui inca nu le lassa in tacére.¹²

¹ Chron. a. 370—1—2.

² Chron. a. 458, 518.

³ Chron. a. 587, cf. a. 1015. Vedi si P. Maior, *Ist. pentru inceput. Român.* edit. 2. p. 187. despre Serbli lui Const. Porfirogenitulu.

⁴ Chron. a. 319.

⁵ Chron. a. 824.

⁶ Chron. a. 1152, 1186, 1206.

⁷ Chron. a. 834, 915, 1085, 1122, 1172, 1186, 1232, 1233, 1236, 1239, 1284 etc.

⁸ Cron. a. 248, 319, 351, 373, 476, 559, 564, 574, 602, 619, 679, 1683 etc.

⁹ Chron. 1596.

¹⁰ Chron. a. 1503, 1529 etc.

¹¹ Chron. a. 1494.

¹² Chron. a. 1683.

De téma nu cumu-va se se pérda firulu vietiei nationale, au se se rumpa in midi-loculu atâtoru tempeste, Sincai nu-si uita a-lu legá din cându in cându.¹

Sincai 'si propusésse a fi unu simplu chronicariu; dar ellu e unu adeveratu istoricu, pragmaticu si criticu.

Quinet² care de dóue ori assémena pre Sincai cu Muratori, nu póte admirá de ajunsu intr'insulu, maturitatea criticei, spiritulu de regula, de metodu, de investigatiune patiinte, discernementulu admirabile in lucrurile mari cá si in celle mici, artea de a pune ordine, de a adduce lumina in chaosulu cellu mai incâlcitu ce a fostu vre odata; cumu, fâra a cautá effectu, ellu nu simte decâtu trebuinti'a eccessiva de a vedé adeverulu demonstratu; si tóte acestea, intr'unu limbagiu ingenuu, originalu, brescu, viu, popularu, plinu de verdóre si de o simplicitate quasi rustica. Metodulu lui Sincai de a produce documente, diplome, tractate, de a lassá pre inamici se vorbésca, de a aduná din tóte pârtilé tóte elementele de certitudine si a lassá apoi pre lectoru se judece; acestu metodu (dice Quinet) assiédia pre autoru in rangulu creatoriloru marei scóle istorice din seculu XIX. Ellu a isbutitu a face pentru Români'a ceea ce au facutu Muratori pentru Itali'a, Benedictinii pentru Franci'a, ceea ce lipsesce astadi inca mai multoru natiuni orgolióse de trecutulu si viitoriulu loru. Si daca vomu considerá ca ellu a fostu condussu la acestu metodu invetiatu intre annii 1790—1808, adeca intr'unu timpu pre cându operele criticei contimporane nu apparussera inca, si pre cându in istoria domniá unu spiritulu cu totulu differente, uimirea ne va coprinde si mirarea, si ni se va paré póte ca assémeni lucrári nu s'au pututu indepliní fâra unu planu órcare allu provedintiei in privirea poporului pentru care s'au intreprinsu.

¹ Chron. a. 1215, 1390, 1420, etc.

² Vedi *Les Roumains, Anness'a XIII.*

Domnii mei!

Cunnóscemu epoc'a in care apparù Sincal, marimea întreprinderei junelui, lucrările ce essecută barbatulu, ideele ce propagà, persecutiunile ce încercà, si amarele sufferintie alle betrânului Sincal, pururea lovitu, dar nici odata înfrântu.

Pîn la dënsulu lumea se întrebá cu mirare din cându in cându, ce si de unde e acésta ginte trunchiata si totusi mândra, desfacuta, dar de aceeași limba, de același datine, assiediata cá o sentinella la marginile Europei, de la Tisa pîn la Nistru si pîn la Dunare, pre unu tãrritoriu intinsu cá acellu allu Italiei? Si nimen, nici chiaru Românii nu sciau dá respunsu.

In midi-loculu întunérecului in care ne afflamu cu totii, écca vine acestu omu estraordinariu, tramissu, nu mai incape indoélla, de insusi Geniulu Romei, si arréta Româniloru si lumei, ca aici e DACI'A cea vechia, care o cucerisse TRAIANU imperatu si o colonizasse cu o nemarginita multime de ROMANI.

Se scie acumu, ca din câte colonie assiediassera vre odata Romanii, nici un'a nu se pôte assemená cu marea colonia addussa de Traianu in Daci'a, pentru ca Traianu a voit a fondá aici, la estremitatea lunei romane, o adeverata nóua Italia in faci'a lunei barbare, cu scopu de a formá unu muru potinte contra invasiuniloru de la Nordu, cu scopu de a apperá civilizatiunea latina contra barbariei amenintátorie. Écca marea missiune a Daciei lui Traianu!

Nimen mai multu de câtu Sincal nu erá incredintiatu ca missiunea poporului daco-romanu, in cursu de atáti secolu nu se schimbase pîn astadi. Convinsu ca astadi, cá si odinióra, totu noi suntemu poporulu cellu mai insemnatu in Oriente Europei, mai insemnatu prin originea, prin numerulu, prin cultur'a, prin positiunea nóstra, ca noi represintámu si astadi in aceste margini alle Europei civilizate, cultur'a occidentale, cultur'a latina, ellu nu se indoia unu singuru minutu, ca nu va trece multu, si Europ'a latina se va petrunde si dëns'a de necesitatea urgente in care se affla de a reinviá si a sustiné cu taría, in interessulu cellu mare allu latinismului si allu civilizatiunei, coloni'a lui Traianu din Daci'a.

Coprinsu si impinsu de assémeni idee, ellu nu se occupà tóta viétia de câtu a desgropá si a aduná din tóte pãrtile lunei elementele Istoriei Daco-Romane.

In fine, dupa mai bine de 34 anni de ostenélla, *post tot discrimina rerum*, la annulu 1808 Sincal putù se esclame: *Tantae molis erat Romanam condere Gentem!* Ellu se appucà se faca cunnoscutu Româniloru si lunei resultatulu laboriosu allu lungeloru sélle veghiári: CHRONICA ROMÂNILORU.

Dar dusmanii neimpaccati ai numelui romanu se oppunu, si publicatiunea se intrerumpe.

La 1812 c rca din nou, si  r nu isbutesce; barbarii  i respundu: *Opus igne, author patibulo dignus.*

Ellu ave  presimtiulu ca n'ave  se-si v dia Chronic'a tiparita  sub S nta Cor n'a Ungariei ¹ nici latinesce, necumu românesce.

Dar t te persecutiunile lunei n -lu abbatu de la cugetarea vietiei s lle, de a ridic  acestu monumentu neperitoriu Gintei Daco-Romane.

Neput ndu-lu sc te la lumina, ellu ascunde in desagi, si parassitu de lume si sórte p rta in spate-i, nedeslipitu de sine, tesaurulu seu si allu natiunei, polindu-lu *inter dolores et aerumnas* si indeplinindu-lu neincetatu, p na in momentul ce parass  ac sta viétia ingrata.

Insasi m rtea, nemultiamita a-lu rap , ascunse, p n mai a de unadi, morm ntulu barbatului care desmorm ntasse unu popolu intregu.

M rtea insasi nu imbl ndi furi'a sórtei si a inamiciloru lui si ai gintei române: ellu f  prigonitu in Chronic'a sea si dupa essirea-i din viétia.

Murindu Vulcanu, c ruia lassasse Sincai unu esemplaria din Chronic'a sea, scaunulu episcopescu de la Oradea-mare remase veduvitu p n astadi de successori cu inima si simtiu de Rom ni, si tesaurulu lui Sincai si allu natiunei se tin  si se tine ingropatu p n astadi in Oradea-mare.

O copia a Chronicei, sc ssa pre la a. 1821—2 de pre originalulu remasu la Vulcanu, cad u in m nile unoru liberari de la Vienn'a, de la carii o cumper  intr'o licitatiune archimandritulu Germanu Vida din Maramuresiu, pre la 1833;  r la 1843 cerc  se o publice in tipografi'a mitropol ei din Iassi, dar nu ess  de c tu p na la a. 1000 allu Chronice.²

¹ Chron. a. 1514.

² In titulu acestei editiuni se dice: *Chronic'a Româniloru si a mai multoru n muri.....de Georgie Sincai din Sinc'a.....in dillele prea-inaltiatului Domnu allu Moldaviei Michail Grigoriu Sturdia voevodu. In tipografi'a S. Mitropol ei a Iassiului la annulu 1843.* de unde se vede cumu er  se  ssa ac sta editiune. — Copi'a ce possede  Vida, er  facuta de Petru Marceniu, in satulu Roctu allu comitatului Biharei, pre la 1821—2, precumu arr ta D. Laurianu in Biografi'a lui Sincai; dar anevoia cre u se se fi facutu pentru P. Maior, pentru ca acest-a murisse la 15 februaria 1821, precumu se vede din *Elenchus Librorum Valachicorum die 15 Februarii 1821 Budae demortui*. Acestu Elenchu, facutu si scrisu atunci,  lu possu du eu, av ndu-lu primitu in daru de la Ioan Maior din Capusiu, nepotulu lui Petru Maior. Mai insemn mu aci ca in scris ria din 15 februaru 1821 a lui Matthia Marcovici, directorului de atunci allu tipografiei din Bud'a, publicata in *Archivulu pentru filologia si istoria*, 1869, XXVI, se dice: *Petro Maior... die 14 febr. a. c. summo mane opinione citius e vivis erepto.* — Petru Marceniu, afara de copi'a ce possede  Vida, mai facusse inca un'a pre la 1824. Tomulu I din ac sta a d u'a copia ajung ndu in m nile lui Loga, acest-a  lu v nd  in Bucuresci pre s m'a bibliotecei,  ra cellealte dóue tomuri le incredin tia însusi Marceniu lui Alexandru Gavra pre la 1842. La acestu annu, Petru Marceniu, omu demnu de totu respectulu, se aff  intr'o deregetoria in satulu Bicaciu aprópe de Oradea-mare, precumu se vede din urrit'a c rta ce av  Gavra cu Loga pre la 1842. Vedi *F ia pentru minte, inima si literatura*, 1842, No. 40.

La annulu 1844, Alexandru Gavra de la Aradu, posedându o alta copia, incepù se dea la lumina operele Sincaio-Kleiniane, in tipografi'a universității unguresci din Bud'a; dar cu tôte strigările pressei române, cu totu spriginulu iubitoriloru de istoria, ellu inca nu tipari Chronic'a de câtu pîna la annulu 1383.

In fine, la 1852, principele Gregoriu Ghica allu Moldaviei, cumperà manuscriptulu ce posedea Vida, si la 1853, annulu seculariu allu lui Sincai, essi la lumina, sub priveghiarea domnului Laurianu, unulu din membrii commissiunei insarcinate cu publicarea,¹ cartea care «acést-a erá ântâiu de a se face pentru Români,» si despre care cu dreptu cuvêntu se disse ca «in câtu timpu nu va fi publicata, Românii nu voru avé istoria.»

Chronic'a lui Sincai, asiá precumu e publicata in Iassi, nu merge de câtu pîna la annulu 1739, si acést-a inca nu e de câtu o prescurtare din *Collegerea sea cea mare*, din *Annalii Româniloru*,² din *Scrissorile sêlle celle mari*,³ assiediate dupa anni; o prescurtare românésca, precumu spune insusi cându dice ca «nu-si lungesce munc'a, cá se o ispravésca mai répede, si se o întórca pre latinía, cá se n'aiba opu se i-o cercetedie Românii sei carii nu sciu de acestea,»⁴ «dintre carii unii mai vré-l'aru mortu de câtu se scria de acestea,»⁵ si «carii atât-a l'au necajitu de erá se-si pârlolésca lucrarea.»⁶ Apoi de câte ori nu scurtédia de fric'a censurei;⁷ alta data tace «cá se incongiure peirea ce i s'ar puté întemplá din spunerea adeverului;»⁸ si érași alta data, de fric'a «tauriloru celloru grassi din cucuruзу si de córnelu celle ascutite alle çiapiloru.»⁹ Apoi cându vorbesce de popi, de papi, de unire, de câte ori nu e nevoitu, de fric'a «crieriloru golli si a limbeloru clevetitóriu» a tacé ôre-cari lucruri, si a asigurá totu de a un'a, ca e bunu crestinu si ca vre se móra in legea sea.¹⁰ Asiá dar nu Chronic'a cea tiparita e lucrarea grandíosa la care a ostenitu

¹ Commissiunea numita de Domnu pentru publicarea Chronicei lui Sincai, se compunea din Donici, Cogalniceanu si Panu. Venindu apoi in Moldavi'a D. Laurianu, se numi si domni'a sea membru allu Commissiunei. Raportulu cõtra Domnu dice: «resultatulu grabnicei publicári este «a se datori in deosebi D-salle A. Treb. Laurianu, carele a priveghiatu correctur'a editiei si a «îndreptatu gressiellile manuscriptului.» In fruntea acestei editiuni se afla *Biografi'a lui Georgie Sincai* de D. Laurianu.

² Chron. a. 1467. 1711.

³ Chron. a. 1599. 1600. etc.

⁴ Chron. a. 1595.

⁵ Chron. a. 1363.

⁶ Chron. a. 1510.

⁷ Chron. a. 1514, 1529.

⁸ Chron. a. 1440.

⁹ Chron. a. 1490.

¹⁰ Chron. a. 1514. 1563. 1721.

Sincai, di si nópte, mai bine de 40 de anni, o jumetate de seclu allu vietiei sélle.

Unde e acésta cullégere mare de mai multe dieci de volumeni, aceste *scrisori mari*, cumu le numesce densulu, acesti adeverati annali ai Româniloru?

Nimen nu scie unde potu se zaca ascunsi.

Cine a cercetatu, fia macaru bibliotec'a lui Vulcanu? cine, bibliotec'a si archivele familiei Vass?

Apoi continuarea Chronicei de la 1739 inainte; apoi manuscriptulu latinu care 'lu vediusse Engel in Osiorheiu pre la 1800;

Apoi chronic'a latina la care lucrá Sincai pre la 1810; — unde sunt tóte acestea?

Unde e dialogulu care censur'a de la Vienn'a la 1780 nu-i dete voia a-lu tipari?¹

Unde istori'a familiei sélle?²

Unde alte multe despre cari dice ca numai dupa repausarea sea voru vedé lumin'a?³

Unde? — ca-ci nu e de credintu cá Sincai se fi pârjolitú, precumu, necajitu de ai sei, 'i veniá se faca cu rezultatulu atâtoru ostenelli.⁴

Atâtu materialu nu mai adunasse nimene; astadi chiaru, necumu se aiba bibliotecile Statului, dar si particularii sunt fórté departe de a avé macaru o o buna parte din câtu adunasse Sincai.

Oh geniu nemuritoriu allu lui Sincai! Tu care inca inainte de inceputulu acestui secolu ai strigatu cu o voce potinte ce resuna inca si va resuná in eternu in Carpati si la Dunare, in Balcani si in Pindu: Fii ai lui Traianu! acést-a e Daci'a; din naufragiulu secoliloru ea pentru voi a scapatu; lumin'a, puterea Resaritului voi sunteti; écca documentele originei, titolii nobilitátii vóstre; écca temeulu dreptului si allu viitoriului vostru! — Multiamita sempiterna tie: Tu ne-ai redatu consciinti'a de noi insine; sementi'a neperitória a a latinitátii in noi tu o-ai reinviiatu; tu ai facutu a se recunnósce fratii din

¹ Despre acestu Dialogu memorédia Sincai atâtu in prefatiunea Grammaticiei sélle de la 1805 vorbindu de differitele numiri alle Româniloru, câtu si in Chronica la a. 824 vorbindu de Abotriti; de unde se vède ca ide'a unui Dialogu despre originea Româniloru este a lui Sincai; inse Dialogulu din Ortografi'a lui P. Maior este allu acestuia, ér nu allu lui Sincai.

² Chron. a. 1711.

³ Chron. a. 1490.

⁴ Chron. a. 1510.

departare ce de multu 'si uitassera unii de altii; pentru ca cartea limbei tu cellu de ântâiu o-ai deschisu; istori'a Dacieloru tu o-ai smultu din ascundietóriele inamiciloru sempiterni ai numelui romanu.

Spiritulu teu fia in midi-loculu nostru!

Nici odata nu vomu uitá ca acésta carte ce tu ai inceputu, acést a erá si este mai ântâiu de a se face pentru Români. Cându Românii se voru cunnósce, cându fratii de unu sânge ne voru recunnósce, planulu cellu mare allu Divului Traianu se va realizá in Oriente, si atunci..... atunci «Ginte mai alléssa nu va fi pre pamêntu inaintea nóstra.»

VORBELE ROSTITE DE D. I. HELIADE R.

Dupa D. Papiu luându cuvântulu D. I. Heliade Radulescu, presiedintele societatei academice, disse:

«Domniloru!

«Astadi e diu'a cea mare, in care se eterniza memori'a lui GEORGIU SINCAI, unulu dintre cei mai mari Roâmni, martiru allu romanismului.

«Se traiésca Românîa!

B.

RESPUNSULU DOMNULUI GEORGIU BARITIU.

Domnule,

In istori'a popóreloru vine adesea câte unu periodu de timpu, din carele cunoscându cine-va pe deplinu viéti'a unui, séu unoru barbati, cari au condussu affacerile si destinele unei tierri séu natiuni, cunnósce totu de o data aprópe si istori'a acesteia.

Acellu barbatu românú, carele va fi in stare de a compune biografiéle cunoscutilor triumviri: Samuil Miculu, Georgiu Sincai si Petru Maior, pe unu periodu rotundu de anni cinci-dieci, incepându adeca de la annulu 1770—1820, acell-a ne va dá chiaru in aceste biografie istori'a poporului românú din patri'a in care s'au nascutu si in sinulu careia au lucratu ei in acell-asi periodu de anni 50.

Déca press'a pe timpulu acelloru triumviri ar fi fostu sufferita a se misică cellu puçinu in cerculu in care 'i erá ertatu a se misică cu 20 de anni mai târdú in acelle tierri, atunci deslegarea susu atinsei probleme ar fi usiurata in mare mesura, pentru ca in acestu casu ne-amu afflá in possessiunea unui numeru considerabile de documente, cari, dupa ce nu se pastrara prin pressa, au si disparutu cu totulu din scrinele privatiloru, éra altele tocmai si din arhivele publice.

Acesta impregiurare luata in de aprópe consideratiune, 'mi da mie criteriulu, dupa care am se apretiediu coprinsulu meduvosului si elócentelui discursu, pe care 'lu audiramu din graiulu D-télle, D-le Papiu!

De unde acea abundantia de date istorice cullesse cu atât-á grija si critica? De unde acea petrundere agera in natur'a evenimentelorú din secolulu espiratu, petrecute in acelle tierri, in cari istori'a din acellu secolu si din acestu allu nostru inca nu este scrissa, ci abiá adumbrita in câte-va liniamente destallu de usióre? Respunsulu ce-mi potu dá la întrebári de natur'a acestor-a este, ca unu barbatu incalditu si condussu de acell-asi spiritú sacru, de care fusse con-

dussu si cellu preconisatu de dënsulu, nu affla repausu, pina nu strabate in fundulu adeverului. Acësta vointia de ferru te-a condussu si pe D-tea, pentru că, incepëndu din annii juniei si pina in timpulu de fația, se sacrifici diile si nopti, bani si sanetate, spre a strabate prin locurile, pe unde credeai ca pôte se stea ascunsu adeverulu istoricu pentru natiunea nôstra. Dupa ce adeca in anulul 1852 fiindu in Vienn'a, prin lucrările istorice publicate atunci, ai datu prim'a proba, ca esci determinatu a calcá pe urmele barbatului, a carui pagnegirica o-ai facutu astadi, currëndu dupa aceea ai trecutu in Itali'a, adeca in acea tiërra, pe allu careipamëntu luasse si Georgiu Sincai aspiratiunile si — de nu me insiellu, — chiaru primele informatiuni *autentice*, atâtu despre originea natiunei, câtu si despre sorgintile celle mai copiöse, din cari s'ar puté serie cându-va istori'a Româniloru si a pamëntului locuitu de acestu poporu. Cu atâtu inca nu te-ai indestullatu, ci precumu Georgiu Sincai in cursu de anni 34 cercetasse mai multe bibliotece si archive din imperiu, precumu ellu implusse dieci de tomuri cu documente istorice cullesse din tôte unghiurile, întocmai D-tea, convinsu ca o viétia de omu nu pôte fi de ajunsu, necumu a compune acea istoria, déra nici macaru a cullege materialulu necessariu la ridicarea unui monumentu nationale atâtu de maretu, ai mersu totu pe urmele lui Georgiu Sincai si alle contimporaniloru sei, pentru că se aduni la unu locu totu ce voru fi scapatu ei din vedere, si celle pe cari loru nu le-a fostu datu a le cunnósce. *Tesaurulu de monumente* in 3 tomuri si alte publicatiuni istorice, essite pina acumu din condeifulu D-télle, au datu ocasiune publicului nostru cá si cellui strainu, pentru cá se prevéda ceea ce mai are se ascepte de la D-tea, éra membrii acestei societati academice au fostu convinsi indata de la inceputulu activitătii sélle, cumu ca D-tea trebuie se occupi locu in midi-loculu nostru. Totu din aceste cause erá lucru firescu, cá si compunerea biografiei lui Georgiu Sincai se o asceptámu de la D-tea. Ai correspunsu si acestei missiuni intr'unu modu, in câtu avemu dinaintea ochiloru nostri spirituali imaginea autentica a istoricului, literatorului si totu de o data martirului Georgiu Sincai. O singura indoélla s'ar mai puté desceptá in spiritele nôstre, o indoélla, in faci'a careia trebuie se se oprésca fie-care omu insetatu de adeveru; éra aceea este, cá nu cumu-va biografulu, ori istoriografulu, preocupatu si ellu intr'unu modu séu altulu, se fi fostu pré partitoru pentru persón'a singuratica si pré severu cõtra societatea, in midiloculu careia vietuiusse acea persóna. Cu acësta reflexsiune a mea voescu a-ti rechemá in memoria unele opiniuni, cari s'au sustinutu intr'unu timpu despre barbatulu glórficatu de D-tea, ca adeca acell-a ar fi fostu unu Românú pré infocatu; ca pré ar fi voitu se întórca lumea cu degetulu; ca se incercá se delature mai multe institutiuni asupritórie si fôrte funeste ellu singuru cu umerii cá de unu Titannu, si asiá mai departe.

Fiindu-ca inculpári de natur'a acestor-a se audira si mai târdíu arruncându-se

nu numai asupr'a istoricului Georgiu Sincai, ci si asupr'a unoru successori si, déca voiti, adepti de ai lui; fiindu-ca de alta parte, in dillele nstre a început a se formá o scla asiá numita a cosmopolitiloru, cari 'si batu jocu de ide'a nationalitãtii, pe care nici ca o pricepu de locu: eu credu, domnulu meu, ca este bine a constatá, cumu ca, pre câtu Georgiu Sincai cá Românu a sciutu a se inaltá in tta viét'a sea mai pre susu de ori-ce provincialismu îngustu, marginitu, miopicu, egoistu, pre câtu ellu si-a propusu a probá, ca natiunea româna este *un'a*, ca *un'a* 'i e limb'a, *unulu* si *allu* ei destinu, tocmái pre atâtu ellu se adoperasse a demonstrá dupa istoria, cumu ca coloniiloru lui Traianu nu le-ar fi fostu ertatu nici o data, nu le ar fi ertatu nici in viitoru a fi cosmopoliti mai 'nainte de a fi si a remâné Români intru tta puterea cuvântulu.

D-tea, domnulu meu, ai premisu indata in essordiulu discursulu D-téle, ca pre cându ctra finea seclulu expiratu in unulu din Staturile de ras'a latina de la Appusu se prochiemara drepturile omulu si alle poporulu, pre atunci coloniile lui Traianu erau ingenuchiate, calcate si umilite; éra eu mai adaogu, ca acea stare a lucrurilor s'a pastratu, de si nu tocmái in cumpl't'a sea intensitate de mai înainte, pîn la a dóu'a prochiemare a drepturiloru omenesci.

Inse care erá óre caus'a principale a acelei conditiuni deplorabile?

Dupa Georgiu Sincai cea mai mare parte a sufferintieloru seculare, la cari a fostu suppusu si sub cari a gemutu poporulu românescu in decursulu atãtoru secolu, se puteá deduce si esplicá mai vtosu din numele de *Romanu*, *Românu*, ce purtá acestu poporu numitu de straini *Blach*, *Vlach*, *Walach*, *Wãlsch*. Acéstá opiniune, séu déca mai voimu, convictiune, se intinde cá si unu firu rossiu in unele camiluri de corabie, prin tte scriptele lui Georgiu Sincai si alle contemporaniloru sei. Dupa acei scriptori ai nostri, Românii au fostu persecutati si une ori condamnati la exterminatiune totale, nu cá locuitori ai cutãrei tierri, nu cá ómeni de vre una séu alta casta ori classe, ci de a dreptulu cá *Romani*, cá *Valachi*. De aici a urmatu firesce, ca strabunii nostri, loviti cá Români, totu cá Români erau constrinsi a se si apperá; éra cându ei au scapatatu depre acestu terrenu, a si fostu vai de dillele loru. Incetându interesulu nationalu, solidaritatea dintre dnsii inca a disparutu; adormindu simtiulu si ambitiunea de origine, braçiele s'au desarmatu, umilirea si cu ea sierbitutea i-au incalcatu.

Intr'aceea Georgiu Sincai, care propagá o doctrina cá acést-a, credeá totu odata in reinviare, in redesceptare, ellu si toti contemporanii sei enumerati de D-tea. Asiá éste, ei credeá, laborá, semená, plantá, nu pentru folosulu propriu, ci numai pentru allu posteritãtii, si asiá se impliní intr'insii sentint'a unuia dintre sapientii Romei antice: *Arbores serit agricola, quarum fructus ipse aspiciet nunquam*

Trassurile mai de frunte din decursul vietii lui Georgiu Sincai, asiá precumu ni le-ai impartesitu D-tea cu destulla precisiune, explica si mai limpede, pen-

tru ce istoriculu si literatorulu Georgiu Sincal din ide'a nationalității române facusse ôre-si-cumu unu simbolu allu credintiei sêlle cá omu, si apoi pretindeá cá in acestu punctu se fia toti de o credintia cu ellu. Ôre inse puteá ellu se aiba alta credintia in respectulu nationalității? A petrece in vigôrea junetii cinci anni printre ruinele Romei lui Romulus, a Scipioniloru, a lui Caesar si Pompeius; a descoperi acolo la sorginte începêdu cu columna lui Traianu tóta originea inalta si gloriôsa a limbei si a numelui; apoi a se reintôrce in patria si a trage paralela intre odiniôra si între timpulu seu: mai erá ôre cu putintia, cá ellu si soții sei se nu se inspire si se nu remâna dominati de unic'a idea sublime si salvatória, a cãrei concepiune fusesse ajutata cu atâtu successu de celle-alte idei alle timpului seu, propagate din Franci'a la tôte popórele?

Domn'a tea nu-ti pregetasi a ne comunicá unu numeru considerabile de date istorice, din cari se cunnósce invederatu. in câte moduri se intentasse in trecutu desmembrarea, paralisarea si desfiintierea totale a natiunei românesci. Da-mi voia se reflectu si eu la loculul acest-a inca numai la cunnoscutele acte publice, cari 'si au dat'a loru din timpulu imperatului Sigismundu si cari tinu: *delendam esse e stirpe totam Valachorum progeniem.*

Dupa ce Sincal dete peste câte-va sute de assemeni documente; dupa ce ellu intr'aceea se vediù spoliatu prin mórte de cellu mai putinte allu seu patronu, adeca de acellu monarchu, sub alle carui auspicio puteá face multe pentru regenerarea natiunei, precumu ellu insusi ne spune in elegi'a sea; dupa ce in fine dânsulu se vediù paralisatu in tôte actiunile sêlle, atâtu cá cultivatoru allu literaturii si allu sciintieloru, câtu si mai allessu cá organisatoru si directoru allu scóleloru, atunci erá pré naturale cá spiritulu seu cellu forte se voiésca a tiné cu ambele braçie ceea ce appucasse odata, si prin urmare se-si appere in totu timpulu si in totu loculul ide'a sea de predilectiune: *nationalitatea*. Unu Sincal nu mai erá in stare si nici ca-i erá lui ertatu a cochetá, cá se dicu asiá, cu reactiunea feudalismului si a obscurantismului, cari ambele de la annulu 1795 inainte éراسi appucassera in capulu mesei. Déca assémenea stare a lucrurilor 'lu addusse in conflicte diverse, acést-a nu se mai póte imputá unui amicu allu natiunei sêlle si allu libertâtii, ci cu totulul altor-a. Superioritatea spiritului si consciint'a de sine, convictiunile, curagiulu si inflexibilitatea principiiloru, pre cari domn'a tea le-ai relevatu cu multa justetia cá totu atâtea virtuti, nici de cumu nu puteá se aiba altu resultatu, de câtu sacrificarea fara nici o crutiare a omului inzestratu cu assémeni virtuti si calități. Nici Sincal, nici consoții sei in sufferintie n'au facutu unu singuru passu pe callea unui Colla Rienzi si nici macaru pe a unui Savonarola, nici au lovitu in vr'o religiune positiva, pentru cá se ajunga in urm'a lui Huss, pe rugulu de focu; nimicu din tôte acestea, si totusi Georgiu Sincal a trebuitu se iea pe faci'a sea insult'a cunnoscuta, citata si de domn'a tea: *Liber igne, auctor pa-*

tibulo dignus; éra acést-a i se întemplă lui in secolulu allu XIX, nu in allu XV!

De aceea déra, eu sunt convinsu, domnulu meu, ca ori cine va voi a medită seriosu asupr'a vietii lui Georgiu Sincai, asiá precumu o audiramu de la domn'ia tea, va ajunge usioru la convictiunea ca, atâtu ellu, câtu si contimporanii sei au trebuitu se purcéda pe callea emancipării nationali numai asiá precumu au purcessu dënsii; séu, déca érá se se abbata de la aceea, atunci in acellu timpu de reactiune intunecósa, nu le remâneá alta allégere, de câtu a parassí caus'a pentru totu restulu vietiei loru; sub acésta conditiune ei aru fi fostu lassati in linisce si pace, care inse pentru natiune érá se fia pacea si tacerea mortii! Ferice de natiunea nóstra, ca a remasu apperata de unu pericolu atâtu de infricosiatu; de trei ori ferice de noi, ca avuramu câti-va antecessori in tóte tierrile locuite de Români, cari armati cu anticele virtuti cetatiane, luminati de sublim'a si dumnedieśc'a morala evangelica, nu numai au sciutu resiste negreloru tentatiuni, ci totu odata lassându posteritătii cá ereditate credint'ia neclatita in immortalitatea natiunei românesci, prin acést-a ne impusera si nóue strins'a indatorire, cá se ne cultivámu *limb'a nationale si sciintiele*, pentru ca in sciintia este *puterea*, érá fára limba nationalitatea nici ca se póte cugetá.

In câtu pentru ideele religióse alle lui Georgiu Sincai, asiá precumu le-ai dedussu domn'ia tea din scriptele lui, apoi se intiellege de sine, ca acelea erau se displaca fórtu multu la toti aceia, cari tinu mortisiu la cunnoscut'a maxima: *divide et impera*. Elle mai displacu inca si la toti acei nefericiti, cari nu sunt in stare de a se emancipá de rugin'a vechiului scolasticismu, carele face, cá confusiunea ideeloru confessionali cu celle nationali, politice si sociali, se nu mai incete nici odata.

«Iosifu inbitorulu de omenire imperatu murisse, si principiile revolutiunei cel-
lei mari in Ungari'a si in Transilvani'a nu aveau sensu.»

Nu sciú déca am intielessu eu bine acésta sentintia a domn'iei télle, respicata in partea discursului, in care desfásiuri ideile politice-sociale alle lui Sincai. Eu adeca credu asiá, ca acele idei appucassera a fi cunnoscute in straturile superióre alle locuitoriloru si presimtite cá prin instinctu de massele poporului, ceea ce se póte probá de o parte cu totu ce s'a scrisu si publicatu in acésta materia in cei diece anni ai domn'iei lui Iosifu II, pre câtu press'a se bucurá de libertate aprópe absoluta, érá de alt'a, luptele din annulu 1784 ce au fostu elle? déca nu cellu mai solemnu protestu pusu in favórea drepturiloru omenesci si alle poporului, unu protestu carele a precessu cu 5 anni prochiámarea drepturiloru omenesci in Franci'a. Noi inse scimú bine ce a costatu chiaru si pe Franci'a realisarea acelloru drepturi, precumu si ca, cu tóta solidaritatea poporului francescu si in mân'ia giganticelelu sacrificie addusse pe altariulu patriei, ea cadiú mai ántáiu sub despotismulu unui soldatu, érá dupa aceea sufferi inca si umilirea invasiunii straine. In Resaritulu Europei a lipsitu ori-ce solidari-

tate, prin urmare, dreptulu istoricu feudale infruntatu, pre unu timpu relative fôrte scurtu, prin mân'a tare si braçiulu inaltu allu lui Iosifu, s'a pututu recullege si consolidá din nou, ceea ce in adeveru s'a si întemplat. Dupa aceea, intiellegu si eu, ca Sincai ne mai vediendu alta calle de scapare, se aruncà si ellu cu ai sei pe terrenulu dreptului istoricu, unde adversarii sei se credeau mai tari si de unde ellu voindu a-i scôte, cautá unu punctu cá allu lui Archimedes prin labirintele istoriei, pre atunci inca puginu cunnoscute.

Eram pregatitu, domnulu meu, cá se te vediu tractându cu predilectiune ideele nationali, istorice si literarie alle lui Georgiu Sincai si alle consociloru sei. intocmai precumu ai si urmatu in ultimele trei pàrti alle discursului domn'iei t'elle. Erá in adeveru timpulu, in care generatiuniloru presenti se li se dea occasiune de a compará gradulu culturai sciintifice, pe care se afflau barbatii de sciintia in susu attinsulu periodu de anni 50, cu acell-a, pe care se affla in dillele nòstre allessii natiunei românesci. Intr'aceea, se cuvine cá noi la assémeni occasiuni se nu perdemu din vedere neauditele difficultàti, cu cari aveau a se luptá parintii nostri intru câstigarea de sciintie si cunnoscintie, in comparatiune cu abundantele midi-lóce, cari stau in dillele nòstre la dispositiunea junimei. Cumu se puteá óre, cá ómeni, cari aveau câte o platisióra annuale de 300 fr. séu 60 galbeni, se-si câstige biblioteca copiósá, se adune multime considerabile de documente fôrte pretiòse, in fine se întreprinda dese calletorii sciintifice, pe unu timpu, cându in totu coprinsulu patriei loru lipsiá ori-ce drumu asternutu si ori-ce messengería de posta. Acei barbati inse iubiau cu devotamentu absolutu natiune, limba, patria, sciintia; apoi sânt'a scriptura dice cu mare dreptu, ca caritatea implinesce tóte si invinge tóte. De aici si numai de aici, se si esplica extraordinariulu devotamentu allu acelloru barbati.

Cu adeverala diuosía amu ascultatu apotheos'a ce faci domn'ia tea lui Georgiu Sincai, si cu care 'ti inchei discursulu de asta-di. Domn'ia tea voiesci, cá spiritulu seu se fia in midi-loculu nostru. Cându vomu observá, cumu ca Românii cauta si cultiva istori'a patriei si a natiunei cu acell-asi zelu, carele se vede la celle-alte popóre de ras'a latina, atunci se va simti si la noi, ca spiritulu tutuloru barbatiloru, pe cari i-ai rechiarnatu asta-di in memori'a nòstra arretându-i de modelu posteritătii, se affla in midi-loculu nostru.

Un'a din problemele societătii academice, de allu càrei membru allesu te salutámu noi asta-di pe domn'ia tea, este a recommendá natiunei studiulu istoriei, éra mai allessu a confaptuí din tóte puterile s'elle pentru cultivarea istoriei nationale. Acest-a este si studiulu domn'iei t'elle de predilectiune. Acestu câmpu, pre câtu de frumosu si attrageturu, tocmai pre atâtu e si intinsu, séu mai bine, vastu, intrecurnatu de munti si riuri mari, cá si in lumea fisica. Intr'aceea, noi vomu pune umeru la umeru si vomu laborá, de si nu cu atâtea suc-

cesse, câte se voru fi asceptându de la noi, de siguru inse cu devotamentulu remasu nóue de clironomía de la venerabilii nostri antecessori.

Se fii, domnule Papiu, bine venitu in sinulu acestei societăti academice. Se ai parte de annii lui Nestor si de successele lui Livius pe câmpulu istoriei nóstre !

ANNESSE

LA

DISCURSUL DOMNULUI A. PAPIU ILARIANU.

I.

Reproducem aci *Cuvântarea înainte* a Grammaticii lui Tempea, citata la pag. 3. — Titlul Grammaticii este acest-a: *Grammatica Românească alcătuita de RADU TEMPEA Directorulu Școlorului Neunite Nationalicesci prin Marele Prințipatu allu Ardélului. Cu slobodien'i a cellorui mai Mari. Sibiu in Tipografi'a lui Petru Bart. 1797. cu litere ciriliane, in 8°, pagine 218, afara de 8 foi nepaginate, cuprindendu titlulu, cuvântarea înainte si cuprinderea, si una foia la capetu, indreptarea gressiélleloru, unde chiaru la fine se citește: Cu cheltuél'a Cînst: Radu Verdiea Parochu satului Lungu din Sacelle.* — Ne împrumută această carte D. Grig. Manu din Bucuresci.

CUVÂNTARE ÎNAINTE,

Vrîndu cineva o Maestria a invetiá, are mai ântâiu trebuintia a se chivernisi de unéltele acellea prin care se póta adduce lucrulu seu la buna sevirsire. Tóte sciintiele asiá sunt unele cu altele legate, câtu un'a fâra de alt'a, bun'a si temeiniciós'a sevirsire nici intr'unu chipu nu póte dá. Sciinti'a Astronomicésca fâra de cea Mathematicésca, nici intr'unu chipu nu se póte invetiá cu adevêru întemeiatu; atâtu si cea Mathematicésca fâra de cea Arithmeticésca. Sciinti'a Doftorii fâra de Fisica, si Fisic'a fâra de invetiatur'a firésca. éراسi nu póte luá drépt'a ei sevirsire. Invetiatur'a Filosoficésca fâra de Retorica, si Retoric'a fâra de Maestria Grammaticésca a se invetiá nu se póte. De unde vedi iubite cetitoriule! precumu Maestria grammaticésca este începerea si povetuiirea spre tóte celle lalte Maestrii si sciintie inalte. Acést a dreptu-aceea este Chel'a care dintru întunéreculu Necunnoscintii ne deschide usi'a prin carea venimu la lumin'a întielleptiunii spre care de multu amu fi avutu trebuintia de a veni. Inse machnire intru adevêru! ca-ci lipsindu-ne această mai ântâiu trebuinciósa Maestria, ce au pututu alta a nasce fâra de câtu desradecinarea mai ântâiu a Limbii nóstre românesci (care au fostu cea vechia râmlenésca) dupa aceea lips'a cãrtiloru de Maestriile si Sciintiele celle inalte, apoi inbesnirea

mintii, innecarea de totu in prostia, si nesciintia; si éta acumu suntemu ce ne vedemu cu ochii; si ne simtimu pre noi insine!

Pricin'a inse a scaderii nóstre au fostu si nestatornicia stapânirii. Pina cându au statu Daci'a (cu legiônele râmlenesci care împeratorulu Troianu le-au addussu in Daci'a) supt sceptrulu Imperatîi râmlenesci; Românii românesce sau râmlenesc au vorbitu. Éra indata ce Imperatulu Constandinu Pogonatu pre la Annulu de la Chr. 669. au suppusu tiérr'a stapânirii lui, amu inceputu a ne nevoi a scî limb'a bulgarésca (că un'a ce érá mai de trebuintia pre vremea aceea) si asiá limb'a nóstra s'au amestecatu cu a Bulgariloru.

Adeverulu priciunii acestiia prin noi insine Românii carii ne afflâmu acumu prin Ardélú, Banatu, si Ugroflachi'a adeca tiérr'a românesca, si si prin alte tierri lamuritu se descopere. In Ardélú fiindu Românii amestecati cu Unguri, si Nemti: cei de prin Varmegii au amestecatu limb'a lor mai multu cu cea Ungurésca; dicéndu *Tistasiu* in locu de *curatu*, *chedvesiu* in locu de *voiosu*, *duhanu* in locu de *tabacu*; si éra unde sunt amestecati cu Nemtii in scaunele sassesci, au amestecatu limb'a cu cea nemtiésca dicéndu: *şlofmitia* in locu de *caciula de nópte* (*Schlafmütze*) *halbbindel*, in locu de *maframa de grumazu* (*Halshand*) si altele. In tiérr'a românesca unde sunt amestecati cu Grecii, si invecinati cu Turcii, amesteca limb'a românesca cu grecésca; dicéndu: nu me *piraxi* in locu de nu me *necaji* sau *superá*, se me *plioforisesce* in locu de *se me faci cummoscutu* sau luminatu; s'au luatú la *ipolipsis* in locu de s'au luatú la *mare cínste* sau *tare înainte*. In tiérr'a Banatului fiindu amestecati cu Serbii, au amestecat'o cu serbésca, dicéndu *istina* in locu de *adeveratu*, *bogda proste* in locu de *Dummedieu se-ti primésca*, (*bogdati prosti*) *Pohvala* in locu de *pompa* si altele.

Dupa pomenitulu Constandinu Copronimu la 800. de anni crestinándu-se la Ciarigradu împeratorulu Michailu fiulu împeratorului Theofilu, s'au talmacitu si càrtile Bisericesci de pre limb'a grecésca in slovenésca: si avéndu noi in limb'a nóstra lipsa de càrti bisericesci; amu cautatu a priimí celle slovenesci: De unde lamuritu se vede că din pricin'a acést-a ne-au cautatu a priimí si slovele slovenesci. Si asiá limb'a nóstra stricându-se, ba mai de totu întielenindu-se au pierdutu si Maestr'a grairii, care ne avéndu parintii nostri grija de a o iscusí, tóta nesciintia si varvaria au cuprinsu pre némulu nostru, si au cadiutu in mare prostia.

Tárdiu dupa aceea amu avutu norocire de unii întiellepti ómeni spre fericierea nóstra rivnitori care au inceputu a desceptá limb'a românesca; macarca de nu cu Maestr'a Grammaticii, inca totu cu întórcerea óresi-càrora càrti Bisericesci in limb'a nóstra. Dupa cumu am pututu afflá pina acumu, cellu mai vechiu au fostu *Genadie* Metropolitulu românescu allu Prinçipatulu Ardélului, care la Annulu 1580. au tiparitu in limb'a românesca ántáiu in *Brasiovu* *Cazanii*. Dupa aceea mai gassimu càrtile lui Moisi Proroculu Facerea, Apoc: si

alt: la Annulu 1583. in *Orestia*. La Annulu 1675. prin Sobornicesca porunca a Savvei Metropolitului românescu allu Pr: Ard: s'au poruncitu Preotiloru a incetá de a mai slugí Sfintele Taini in limb'a straina slovenésca, ci in limb'a parintésca românésca. Indata dupá aceea Molitvélnicu'lui si Ciaslovulu s'au tiparitu românescu. Éra la Annulu 1651. in dillele lui Simeonu Stefanu Metropolitului românescu allu Pr: Ard: s'au tiparitu Psaltirea depre jidovia pre româná in *Belgradu*. La Annulu 1642. s'au tiparitu Cazanii la *Govor'a*. La Annulu 1652. Pravil'a in *Tergovisce*. La Annulu 1668. in Tergovisce Bibli'a românésca. Éra cea mai mare parte a cârtiloru Bisericesci s'au talmacitu de Damaschinu Episcopulu Râmnicului la 1730. cu stilu si graiu fôrte luminatu, dar amestecate cu multe cuvinte slovenesci, puindu *vreme* in locu de *timpu*, *sluga* in locu de *servu*, *pricina* in locu de *causa*, si altele.

Urmându dara dupa stilulu acest-a si vestitulu Chesarie Episcopu'lui Râmnicului, si urmatoriulu lui, Filaretu, in întórcerea celloru duo-spre-diece Minee s'au obicinuitu pîna in dio'a de astadi atátu in tóte cârtile Bisericesci câtu si in vorb'a nóstra de obsce a se întrebuintiá.

Cu greu este si va fi dreptu aceea a adduce limb'a acést-a in curatieni'a si originalulu ei; adeca: iu limb'a vechia romanésca sau râmnenésca; ca: ci de ar adduce-o cineva in curatienia ar fi tocma latinésca si italianésca; si cellu ce ar invetiá românescu asiá limpede care nu este Românú cârtile bisericesci nu le-ar puté intiellege, nici vorb'a obscéscu de acumu obicinuita; Românulu ne invetiatu inca socotescu ca ar dice ca-i schimosesci limb'a parintésca. Macaru ca Parimieriulu românescu tiparitu in Moldov'a la Annulu de la zidirea lumii 7191. si viéti'a Sfântiloru Apostoli, ér in Moldov'a la Annulu de la Chr. 1682. de Dosotheiu Metropolitulu Moldovei; mai multu sunt intocmite intru asemenarea originalului limbii nóstre de câtu celle lalte cârti bisericesci, cumu au urmatu si dumnealui Ienachia Vacaresculu aceia cu observatiile grammaticesci

Domnulu Ioan Molnar Doftoru si Professoru de tamaduirea luminii ochiloru, in cartea sa de Economía stupiloru, si in Grammatic'a nemtiésca românésca, éra mai vértosu dintru a sa Retorica ce câtu de curréndu va essí din tipariu, si C: Par: Samuilu Clainu de la Sadu cu deslusirea Biblii românesci, cu Theologia Moralicésca, cu Ius Naturae (dreptátea firii) cu Grammatic'a Daco-Romana; in Vienn'a. Sunt aceia carii au addussu, si adducu acuma róde, si mlađitie limbii românesci; Curatindu prin multele cârti care le-au datu si le dau la lumina, tóta neghin'a ce cuprinsesse limb'a nóstra, silindu-se si de acumu inainte, dia câtu va fi putinti'a a o apropiá de originalulu ei. Inse asiá cá si cârtile bisericesci bine se le intiellegemu. Dumnedieu dupa dreptatea sa se-i întarésca! spre a puté adduce si Lexiconulu românescu care l'au inceputu (cu multa stradanía) la depîn'a sevirsire, din alle càrora isyora multu m'am adapatu si eu intru Alcatuirea Maestríei grairii românesci.

Vedé-vei iubite Cetitoriule chipulu impartirii acestii Grammatici. Am întocmit'o dupa Sistem'a Normalicésca, din care pré-lesne tóta cuprinderea ei in tabella pre o fația in scurtu se póte arretá uceniciloru, din care mai multa deslúsire si inlesnire la alte invetiaturi le va vení. Asisiderea dupa chipulu întocmirii acestiia dupa ce ucenicii in scurta vreme voru dobândí temeinic'a Maestria, ori Grammatic'a latinésca, ori germanicésca (nemtiésca) cu alléssa desceptare voru puté a o pricepe, si folosinti'a spre care sfirsitu o invatia a o dobândí, fiindu-ca la fiesce-care parte si capu allu acestii Grammatici, am adaogatu si terminurile latinesci, cá cându ar incepe ori ce Românú a invetiá limb'a latinésca mai bine si mai cu lesnire se póta pricepe, si invetiá.

Nici se te miri iubite Cetitoriule ca-ci am schimbatu sau scurtatu unile cuviate, care pîna acumu iutr'altu chipu s'au respunsu, ca-ci in originalulu limbii nóstre mai ántáiu asiá s'au respunsu, tragêndu-se de la Latinu; in l: d: pild: *sóre* (latin: *Sol*) in locu de *soare*. *ómeni* (lat: *homines*) nu *oameni*, *duo* (lat: *duo*) nu *doao*, si alt:

Nu potu dice tocma precumu acésta alcatuire ar avé deplin'a ei sevirsire, ci afflându-se vre unu rîvnitoriu de binele Némului seu, a adaogá celle ce inca aru lipsí sau ce va fi gressitu cu saneiósá luare aminte a indireptá; se va odichuí suffletulu allu mieu!

Dupa ce dara veti invetiá fundamentum cetirii din Bucóvna, priimiti acésta ostenélla a mea, si ve folositi spre mai mari invetiaturi gatindu-ve.

Si asiá dupa ce veti essí de la întunéreca la lumina, veti vedé si raiulu. Sibiiu in 4. dille a lui Dechemvrie 1797.

Radulu Tempe.

II.

La pag. 4. not. 3. promisseramu numai documentulu sêu cartea manumissionale de la 1767, ce possedeamu noi insine. Intr'acéca primindu *Archivulu pentru filologia si istoria* Nr. XXVIII din 1869, aici mai afflaramu unu documentu analogu de la 1721. Fiindu deci acest-a cu 46 anni mai vechiu de cátu allu nostru, 'lu lassá-ru se urmedie sub a), ér allu nostru sub b).

a) CARTE MANUMISSIONALE DE LA 1721.

Écca ce dice D. Cipariu in *Archivu*: «Principii transilvani cu tóta rigórea puritana a lorú totusi câte o data avura unele momente de generositate, si au arruncatu câte o sfermitura si bietiloru preuti români din mész a cea incarcata cu tóte bunetátile paméntului si întinsa nu-mai pentru confessiunea *ortodoxa*, cumu le placeá pre atunci a numi confessiunea elveta-ungurésca.»

«Sineai, care le avusse a mâna mai pre tôte, le-a si publicatu în Chronic'a sa, inse nece pre «tôte câte le aveá, nece în testulu originale, ci numai în versiune româna facuta de ellu insusi. «Ér o versiune româna mai vechia, facuta si tiparita inea în tipografi'a de la Alb'a-Jul'i a înainte de 1700, ce noi o-amu fostu avutu înainte de 1848, ér atunci ne-a peritu, fâra se o mai «putemu recástigá, se pare ca Sineai nu o-a avutu. Aveam totu pîna atuncia si o collectiune latina de tôte acelea în ms., ci si aceea ne peri totu asiá fâra de a mai dá de urma de alt'a «asiá completa.»

«Celle ce le-amu afflatu mai târdiu manuscrisse, sunt mai puçine; mai multe inse se cuprindu «în publicatiunea lui Fiedler, despre unirea Româniloru.¹

«Din aceste puçine fântâne, adaugemu aici documentele ce le avem a mâna, inse numai în «limb'a latina, ér în câtu pentru versiunea româna, inviâmu la Chronic'a Sînceaiana pentru fîa «care documentu la loculu seu.»

D. Cipariu publica apoi în latinesce diplom'a lui Gabr. Bathori de la 1609, si a lui Gabr Bthlen de la 1624, si observa: «conditiunea servile a prentiloru români a tinutu pîna si dupa a, 1700 în cöce, de care avem a mâna unu anumitu documentu între scriissorile familiei nôstre.»

Ecce documentulu D-lui Cipariu:

En Thoroczkó szent Györgyi Thoroczkai Péter adom értesire mindenek kiknek illik mostaniaknak s' következendöbélieknek, hogy lévén nékem nemes Küküllő vármegyében pánádon, egy *Czipár* alias *Popa Demeter*² nevő Jobbagyom, ki is az olá írásban magát exercealván, s' belső hivatalra magát devoveálván, sok betsülletes Emberek Requisitiójok által kívánt, kezem alól való szabadelását, az mint hogy én is azon betsülletes Emberek requisitiojokot, iránta való kéréseket meg tekintvén, azon Jó igyekezetikben meg nem gatoltam, hanem kezem alól ki bocsátottam, s' Manumittaltam, mind magát, mind Posteritását, tali tamen conditione:

1-ó Hogy nékem adgyon Száz Forintokat, az mellyeket az ide alább Subscribált betsülletes Regiusok praesentiajokban valósággal leváltam is.

2-dó Ha az Manumissus Attyának hólta történik semmi némü bonumiból just ne kívánhasson.

3-tió Ha azon Manumissus sine semine deficiálna, ugy Posteritássi, az res mobiliseknek fele engemet, vagy posteritassimat illesse, arra devenialyon.

4. Ezen Manumissionalis levelem mellet Armalist is procuralhasson.

Melyről adom ezen írásomat subscriptionnal, petsétemmel meg erősítvén. Maradekim irant is evincálván. Datum M. Peterfalva Anno 1721 die 23tia 9bris.

Et subscriptum erat à dextra: Thoroczkai Péter m. p. Ab originali autem earundem margine Coram nobis: Protopop Nicolaus de Oláh Bénye nobilis m. p. paulo inferius itidem: Nyárádi Mihály N: Szemely m. p. Erantque Sigillis eorundem Manumittentis, et Reginorum consuetis, et usualibus super cera ru-

¹ J. Fiedler, Die Union der Wallachen in Siebenbürgen, unter Kaiser Leopold I. Wien 1858. 8-o.

² Cipariu Dumitru seu Popa Mitrea, a fostu stramosinulu D-lui Cipariu dupre tata.

bra Hispanica impressivè communitae, et roboratae, patenterque in simplici papyro confectae, et emanatae.

In traducere româna:

Io Petru Thoroczkaî din Trascău St. Georgiu, facu cunoscutu tutoru, că-
ror-a se cuvine, presenti si urmatori: Cumu-ca avându io in Panade, din no-
bilele Comitatu allu Cetatei de balta, unu iobagiu, anume *Cipariu* séu *Popa*
Dumitru, care deprindiendu-se in scrissória românesca, si devotându-se la officiu
din intru, prin intervenirea mai multoru ómeni de omenía a doritu dimissiu-
nea de sub mân'a mea, pentru care si io cautându la cérerea acelloru ómeni
de omenía, si la rugarea loru pentru densu, nu l'am opritu in bun'a sa ne-
vointia, ci l'am dimissu de sub mân'a mea, si l'am manumissu, atâtu pre den-
su, câtu si pre posteritatea lui, inse sub acésta conditiune: —

1. Cá se-mi dea 100 florini, cari inaintea suscrisiloru onorabili regii in a-
deveru i-am si luat.

2. Cá Manumissulu dupa mórtea tatâni-seu se nu-si pretinda nici unu dreptu
din bunurile sêlle.

3. Cá déca manumissulu séu posteritatea sea ar' muri fâra remasitie, diu-
metate din averile mobili se se cuvina mie séu posteritatea melle.

4. Cá pre lînga acésta carte manumissionale a mea se-si póta procurá litere
Armale.

Datu in Petrisatu, a. 1721, Noembr. 23.

(L. S.) Petru Thoroczkaî m. p.

Inaintea nóstra.

Protopopu Nicolae de Benia româna, nobile. m. p.

Michaele Nyaradi, persóna nobile. m. p.

Din acestu documentu, se adeveresce pre deplinu (dice D. Cipariu) ce amu atinsu mai susu,
ca decretulu Batorianu din 1609 nu avú nici unu effectu nici pre la a. 1721, si ca din contra
prentii români, inca si dupa preutire, totu erau sierbii domniloru paméntesci. Observâmu nu-
mai, ca dupa traditiunea familiei nóstre, stramosiu-nostru *Popa Mitrea*, dupa ce se preutí fâra
invoirea pretinsului domnu paméntescu, fú luat cu puterea si pusu la caii baronului, pîna cându
s'a liberatu sub conditiunile din scrissóri'a manumissionale.

E de insemnatu, ca manumittentele nu mai are posteritate, si bunulu lui din Petrisatu a de-
venitu la posteritatea reginului suscrisu la loculú ântâiu, Protopopulu Nicolau Bianu.

b) CARTE MANUMISSIONALE DE LA 1767.

Originalulu acestui documentu se affia in mânile D-lui protopopu Ioan Gerasimu din satulu
Açintisiu in Transilvani'a.

In tómu'a annului 1855 aflându-me eu in Transilvani'a, si in díoa de 1 augustu allu acestui
annu facédu o visita D-lui protopopu Gerasimu in Açintisiu, in cas'a D-sêlle copiai acestu do-
cumentu depre originalu.

Aci insemnediu ca Ion Olteanu alias Chezanu, despre care vorbesce documentulu, a fostu popa
neunitu in S. Benedicu; feciorulu lui, Vasilie Popa, a fostu popa unitu in Açintisiu; pre acest-a

'In ceru inderetu proprietariulu, cá iobagin, ér ómenii se oppusera. Feciorulu aestuia, D. Protopopu Ioan Gerasimu, e astadi popa unitu in Ağıntisiu, si precumu disse', de la domufa sea am acestu documentu.

Mű ezen alább irt dologban Requisitus Regiusok adjuk tudtára mindeneknek, mind mostaniaknak, mind jövődöbelieknek; Hogy ezen folyó 1767-dik Eszten-döben karátson havának 11-dik napján midön volnánk Szabad Királyi Nagy-Szeben Várossában Sarkantyú Utzában Titt Hann András Ur eö Kegyelme Há-zánál, 's mostan pedig Mlgs Diod-Váralyai Miksa László Ur fogadott Szállá-sán jelenének meg előttünk egy felöl ugyan most nevezet Mlgs Diod-Váralyai Miksa Laszlo Ur, más felöl pedig Providus Oltján, alias Kezán Vonuly. Ns Fejér Vármegye Alsó Járásában Haportomban lako Oltján alias Kezán Tomá-nak az felyeb irt Mlgs Miksa László Ur örökös Jobbágynak fia; kiis előttünk feltett Papságra valo Szándekát az említett Mlgs Urnak mind földes Urának jelentvén Jobbágyság alol valo felszabadulását instálta; Mely Istenes szándé-kát megtekintvén az már sokszor nevezet Mlgs Földes Ura, bizonyos Conside-ratiokra valo nézt, az Jobbágyság alol fel szabadítá 's azon Istenes gondola-tyában 's akaratyában meg nem gátolván mi előttünk adhibeált Regiusok előtt 60. id est hatvan Magyar Forintokért sub infrascriptis conditionibus manu-mittálta.

1mo Hogy az meg nevezet Oltján alias Kezán Vonuly, ha Isten eö Felsége fiu magzatokkal meg álgya, tehát azok közül edgyét, az kinekis Papságra vol-na kedve az Mlgs Ur Papságra valo szándekában meg nem gátolya; söt azon egy fiu gyermeket manumittálta, 's ezen Oltján alias Kezán Vonuly manumis-siojával élni 's gaudealni meg engedi; ha pedig

2° több fiu gyermekei is maradnának, és lennének, tehát azok az már felyeb meg irt Mlgs földes Ura hire 's akaratyá nélkül Papságra ne mehessenek ha-nem Jobbágyságban maradjanak 's mind az Mlgs Urat, mind pedig Mlgs suc-cessorit hiven 's igazán mind örökös Jobbágynak illik szolgálai tartozzanak.

3^{uo} nem levén mostanában hogy Oltján alias Kezán Vonuly azon 60 Ma-gyar forintokat de pleno mi előttünk manumissiojaért Mlgs földes Urának le-fizethesse, tehát arrais annuála az már sokszor említett Mlgs Miksa Laszlo Ur, hogy az residuumát úgy mind tiz Magyar forintokat minél hamaréb meg hoz-hassa, 's meg hozni tartozzék, le fizetvén pedig mi előttünk 50, idest ötven Magyar forintokat az residuumért, ha refractariuskadnék, akár mi nével neve-zendő javaiból az Mlgs Ur magának Contentumat vehessen 's vétethessen.

4° Hála adó szível, 's nagy köszönettel vévén Oltján Vonuly meg nevezet Földes Ura véle cselekedett Istenes jó akaratyát ígére 's obligálá magát, hogy öis Papi Istenes szolgálatyában az megnevezett Mlgs Miksa Laszlo Urrol és Mlgs successorirol emlékezetett tenni köteles lészen. Mely dolog és egy más közt tett manumissionális Conditio mi előttünk hogy e szerint ment véghez adjuk miis arrol tulajdon petsetünkkel és subscriptionkal megerősitetett levelünket

pro futura ambarum partium cautela fide nostra mediante: Actum Anno, Die, Locoque ut supra.

Hatfaludi Ferenz ^{m/p} } L. S. }

Vass Farkas ^{m/p} } L. S. }

Felseges Aszszonyunk Erdélyi Provincialis Cancellariajanak, hűtös iro Deákji's Notariussi.

Éceca si românesce copriusulu acestui actu:

Noi subscrissii fiindu poftiti Regii in acésta causa facemu cunnoscutu tuturu celloru de acumu si celloru viitori, cumu-ca in acestu annu 1767, in dioa de 11 decemvre, afflându-ne in Sâbiu la cas'a dombiei sêlle Andreiu Hann, locuinti'a actuale a maritului domnu *Ladislau Miksa de Diod-Várallya* (Stremtiu), se presintara inaintea nóstra, de o parte, acumu numitulu maritu domnu *Ladislau Miksa de Diod-Várallya* ér de alt'a, *Onu Olteanu* alias *Chezanu*, fiulu lui *Toma Olteanu* alias *Chezanu*, din satulu Hapârt'a allu comitatului Albei-inferiøre, iobagiului perpetuu allu maritului domnu *Ladislau Miksa*, carele adducêndu la sciinti'a domnului seu pamêntescu, mai susu disului maritu domnu, cugetulu ce are de a se face popa, se rugâ a fi ertatu de iobagiã, ér mai susu numitulu maritu domnu pamêntescu, luându in consideratiune acésta piósa a sea dorintia, si ne puindu-i vre o pédeca intru acést-a, 'lu ertâ de iobagiã, si-lu manumise inaintea nóstra a Regiiloru presiesse-dieci florini unguresci sub urmatóriele conditiuni:

1) Ca, daca Dumnedieu a totu potintele va darui numitului *Onu Olteanu* alias *Chezanu* copii de sexu barbatescu, pre unulu din acestia care ar avé dorintia de a se face popa, maritulu domnu pamêntescu nu-lu va impededá intru acestu allu seu cugetu, ci pre acellu unicu fiu 'lu manumitte prin acést-a, dându-i voia de a se bucurá de acésta manumissiune a lui *Onu Olteanu* alias *Chezanu*; éra daca

2) Ar avé si i-aru remâné mai multi copii de sexu barbatescu, aceia se nu póta merge la popiã fâra scirea si invoirea maritului loru domnu pamêntescu, ci se remâna in iobagiã, fiindu datori a serví atâtu pre maritulu domnu câtu si pre maritii sei urmatori, cu credintia si dreptate, asiá precumu se cuvine se faca nisce iobagi perpetui.

3) Ne avêndu acumu *Onu Olteanu* alias *Chezanu* de unde respunde inaintea nóstra, maritului domnu pamêntescu summ'a intréga de siesse-dieci florini unguresci pentru manumissiune, adesea numitulu maritu domnu pamêntescu *Ladislau Miksa* se invoî si la acéca cá restulu de diece florini unguresci se i-lu adduca si se fia datoriu a i-lu adduce câtu mai currêndu, respondiêndu acumu inaintea nóstra summ'a de cinci-dieci florini unguresci; ér daca s'ar

inderetnici de a respunde restulu, maritul domnu s. se p^ota indestullá din t^ote averile, fia de veri-ce numire, alle refractariului.

4) Cu inima recunoscet^oria si cu mare multiamita primindu *Onu Olteanu* ac^osta crestin^oesca bunavointia c^otra sine a domnului seu pam^ontescu, promise si se obligá ca si d^onsulu va fi datoriu a pomeni in servitiulu seu dumnediescu cá preotu, pre maritul domnu *Ladislau Miksa* si pre maritii sei successori. Care lucru si conditiuni manumissionali cumu-ca astfeliu s'au assiediatu inaintea n^ostra, adeverimu prin ac^osta carte intarita cu sigillele n^ostre proprie si cu subscrierile n^ostre etc.

Urm^odia semnaturele si sigillele.

III.

SCRIS^oRI'A D-LUI AL. ODOBESCU DIN 20 AUGUSTU 1869, C^oTRA
D. A. PAPIU ILARIANU.

Domnulu meu,

Discursulu academicu a carui schitia mi-ai citit'o mai deunadi mi s'a parutu multu pre doctu si interessantu, spre a-nu-mi lassá grija de a implini ore-care lacune, in ceea ce privesce istoria literaria a limbei române din epoc'a cându Principatele au fostu coplesite sub jugulu umilitoriu si desnationalisatoriu allu Domniloru Fanarioti. Acea epoca de urgia a lassatu in tierra asiá triste intipariri, incátu si nobilele silintie alle unoru patrioti români, carii se luptau atunci, cu indoitu meritu, in contr'a noianului cotropitoriu, au remasu mai t^ote pîna adi in uitare. Timpurile acellea, — permite-mi o comparatiune puginu placuta, — sunt cá unu mormanu de gun^oie, in care Românului de asta-di e sila si gr^otia a resc^oli. Cu t^ote acestea, printre russin^osele lapedaturi alle straini'oru, cellu care va avé curagiulu a scormoni acellu stratu uriciosu de umiliri si de depravatiuni, va avé satisfacerea de a descoperi mai multe nobile sufflete, mai multe nalte intelligentie românesci, cari au doritu cu ard^ore binele natiunei si au lucratu fâra prégetu si cu eroismu pentru dens'a. Se nu ne grabimu dar a declará geniulu natiunei române cá osenditu la o deplina amortire in totu timpulu domniei Fanariotiloru; ellu a traitu, ellu a veghiatu in inim'a a mai multoru apostoli ai nationalitatii, carii spre a puté lucrá mai in voia in sensulu dorintieloru loru, au imbracatu, cei mai multi, hain'a, pe atunci mai venerata, a calugeriei. Acestia intielleg^ondu prin instinctu, de ce insemnate

este limb'a pentru o natiune strivita politicesce, au lucratu cu staruintia spre a traduce càrtile bisériceî in limb'a românesca, cá nu dóra se se strecóre grecesc'a si acolo de unde, in secolulu precedente, Românii incepusse a lapeda càrtile slavóne. Trebuie se tinemu socotélla de acésta insemnata misi-care ce se prelungește cu staruintia si chiaru cu óre-care intermittentie de inflore, in totu acellu secolu cátu au fostu ocupate tronurile Principatelor de precupetii greci.

Permite-mi dar a-ti semnalá câte-va nume de prelati români, carii déca in secolulu alu XVIII nu au proclamatu, cá fratii lor din Transilvani'a, originea nóstra latina, dar cellu pucinu au implutu tiérr'a cu mii de càrti de acellea ce sunau românesce la urechi'a poporulu intregu, de la nascerea prunculu pina la astrucarea mosinégului. Pentru cellu ce studia dintr'unu punctu de vedére inaltu, istori'a limbei si a culturei Româniloru, ómenii pe carii 'i voiu citá, sunt ómeni mari, demni de a figurá pe o trépta allaturata cu a *Maioriloru*, a *Klaimiloru*, a *Sincailoru*.

Nu me voiu affundá in timpii, relativmente prosperi, cându inca domniau la noi Brancovenii si Cantacuzenii, ci voiu vorbí numai de epoch'a Fanariotiloru, de la 1720 pina la 1821.

Voiu numi dar pe Mitropolitulu Ungro-Vlachiei *Daniilu* (1720—1731) si pe protopopulu Bucuresciloru *Niculae din Prundu*, conlucratoriulu seu la tipariri religióse; pe Mitropolitulu *Grigorie I* (1760—1787) a càrui pastoría de 27 anni, a fostu semnalata printr'o adevérata inaltiare a culturei limbei românesce in biserica: mai multu de 12 opere mari liturgice si dogmatice s'au tiparitu sub dènsulu in Bucuresci, la care au lucratu Români plini de merite cá si pastorulu lor, si anume *Iordache Staicovici*, *Michaiu Moldovénu*, si mai allessu *Filaretu*, archimandritulu mitropoliei, carele in urma, au lucratu pentru limba si biserica cá Episcopu de Rómnicu (1780) si in fine devenindulu rón-dulu seu Mitropolitulu allu tierrei, n'a pututu pastrá mai multu de doui anni scaunulu, din mult'a ura si invidia ce aveau Domnii greci in contr'a acestui virtuosu, instruitu si mândru prelatu român. Mai incóce, la 1819, avemu pe Mitropolitulu *Dionisie Lupulu*, care se interessá asiá de multu la instruirea tinerimei, si primulu tramise cu cheltuél'l'a sea juni din tiérra cá se studiedie in Itali'a (Poenaru, Marcovici, Efrosinu Poteca, Moroiu etc). Trebuie se mentionediu si pre Mitropolitulu *Grigorie II*, carele a pastoritu de la 1823 pina la 1834, dar alle càrui scrieri si traduceri in numeru dé 20 si mai bine opuri, n'au incetatu d'a se tipari, séu in Bucuresci séu la monastirea Némtiu, de la 1801 pina la 1832. — De n'ar fi fostu nascutu in Zitia, locu invecinatu cu siedietorile Româniloru din Macedoni'a, asiú fi insistatu si asupr'a numelui Mitropolitului *Dositheiu* (1793—1810), carele a tiparitu in tiérra càrti românesce si grecesci, si murindu, a lassatu averea sea spre a se trimitte cu venitululu ei

tineri la studiu. Acestu legatu se observa si pîna adi, de si este cadiutu in mînile unoru Greci de aici.

Dar n'am sfirsitu! Unu nume mîi illustru pôte decîtu tôte celle prece-dinte, cá literatu român, este acell-a allu Dascalului *Damaschinu*, care a fostu successive Episcopu de Buzeu (1703) si de Râmnicu (1710—1726). Acestu omu invetiatu, care cunosceá limbele ellina, latina si slavóna, a lucratu pôte mai multu si mai bine decîtu ori-care altulu la traducerea si tiparirea cîrti-loru eclesiastice in limb'a româna. Urmasii lui de la Râmnicu, *Innocentie* (1726) si *Clemente* (1735—1748) au tiparitu mereu operele sêlle posthume. E-piscopulu de Râmnicu *Cesarie* (1773—1780) continuà traducerea cîrtiloru bi-sericesci; sucesoriulu lui, *Filaretu* (1780—1792), amicu lui Ianachitia Va-carescu, a fostu assémenea unu omu invetiatu, intielleptu si iubitoriu de né-mulu românescu, càruia numitulu scriitoriu 'i adduce cadiutele laude in pre-cuvéntarea Grammaticei sêlle tiparita la Episcopî'a de Râmnicu in annulu 1787.

Cunnosci pe *Iosifu*, ântâiulu Episcopu de Argesiu (1793—1820) care s'a oc-cupatu si ellu cu publicatiuni eclesiastice; nu mai puçinu cultivatu, dar fàra de a scrie vre-odata ceva, a fostu urmasiulu lui, *Ilarionu*, amicu si povetuii-toriulu lui *Tudoru Vladimirescu*.

In literatur'a bisericésca a tierrii românesci de la inceputulu secolului nos-tru, gassimu inca pe ambii calugeri, Ierodiaconulu *Grigorie* si Monachulu *Ge-rontie*, carii lucrau la mitropolî'a din Bucuresci, sub pastorî'a susu citatului Dositheu Filiti din Zitia; apoi mai târdîu, de la 1811 in còce, pe Archiman-dritulu *Nicodimu Greceanu* din *Caldarusiani*, urmasiu allu acelei familii de *Greceanu* care tradusessse Bibli'a românescă. *Efrosinu Poteca*, bunulu si vir-tuosulu professoru si egumenu de la Motru, este si ellu din calugerii carii au precedatu cu tiparirile lor, rescóll'a nationale de la 1821.

Dar se ne întórcemu in apoi, cu câte-va diecimi de anni, inse de asta data pe alte cà mai lumesci.

In fruntea literatiloru profani ai tierrei românesci din secolulu allu XVIII, vomu gassi fàra indoiélla pe Banulu *Ianachitia Vacarescu*; dar alături cu dên-sulu sta fiulu seu cellu mare, *Alecu Vacarescu*, essilatu din tiérra si dispa-rutu in temnitiele Turcîei, inca de pe la 1796. Puçini Români pîna asta-di au avutu darurile poesiei, gratî'a, foculu, vioiciunea de inchipuire si inlesnirea de graiu alle acestui tîneru barbatu, carele imitându si intrecëndu intru acésta ramura pe tatalu seu, a sciutu in versurile lui se mîladie limb'a românésca in-tr'o epocha cîndu inca erá fòrte inculta si puçinu dedata cu finétiele unei ver-sificatiîni curgetórie si armonióse. Poemele sêlle amoróse, pe care poporulu le pastrédia in amintirea sea, stau inca neatinse de téscuri. Allu doilea fiu allu Banului Ianachitia, adeca *Nicolae Vacarescu*, moscenisse si ellu o radia mai palita a talentului poeticu immortalizatu de parintele si de fratele seu. *Iancu Vacarescu*, care 'si inaugurasse nemuritóri'a sea Musa, inca mai nainte

de 1821, erá fiulu lui Alecu; ellu inchide cu gloria chorulu acestei luminóse pleiade de poeti *Vacaresci*.

Cu mai puçinu talentu decâtu acesti poeti, unu altu boiaru român, *Iordache Slatineanu*, tipariá la 1797 in Sâbiu, o traducere in versuri a tragediei lui Metastasio, *Achileus in Schiros*.

Pe urmele loru calcá, la inceputulu secolului nostru, *Paris Momulenu*, alle càrui versuri patriotice si elegiace, au circulatu multu timpu in manuscriptu, cá alle lui Alecu Vacarescu, mai nainte de a se incepe tiparirea loru pe la 1825 si annii urmatori.

De asiu urmá enumerarea scriitorilor români, carii au precedutu epoch'a de renascere literara de la 1830, póte ca asiu trece peste termenulu in care D-tea ai circumscrissu cercetările D-télle asupr'a culturai literarie si nationale la Români de din collo si de din cóce de Carpati.

Me marginescu in citarea acestoru barbati mai de frunte, in care se resume, credu, istori'a literaria a tierrei românesce de la 1720 pina la 1821. 'Mi pare reu ca nu sunt in stare de a face nici macaru atâtu pentru Moldov'a, lipsindu-mi notiuni suficiente. Speru totusi, Domnulu meu, ca intru câtu privesce Munten'i'a, nu vei nesocoti cu totulu acestu micu prinosu de date biografice literarie, care voru puté óre-cumu se te inlesnéscá a completá interessantulu D-télle studiu, facéndu totu de odata se isvoréscá dintr'insulu acésta de mare folosu idea, ca adeca: Geniulu natiunei si limbei române nu s'a stinsu nici chiaru in epocele celle mai triste de impilare si de umilire a poporului. Altarulu biséricei si une ori chiaru fastuósele curti alle boiariloru paménteni, au fostu asilulu in care ellu s'a refugiatu spre a veghiá si a pregati timpuri mai ferice.

Érta-mi a-ti scrie tóte acestea cu atâtá neingrijire, dar eu acumu nu facu alta de câtu a-mi descarcá cosiniti'a in graba dinainte-ti.

Cá mesteru bunu vei scí fàra indoélla se tragi folosu si din acestu materialu informu.

Allu D-télle devotatu amicu

Odobescu.

P. S. Unu cuvêntu inca! Asiu vré se nu mai pomenescu despre jurisprudentia, ca-ci destullu ne manânca ea adi capulu. Inse nu potu se me oprescu a-ti aminti ca, in secolulu din urma, mai multi barbati Români s'au distinsu in acésta ramura, luându parte la redactarea legiuiriloru (Mavrocordatu, Ipsilant, Caragea) si la decretale ce le publicau prinçii. Unulu din acesti barbati a fostu si *Stefanu Vacarescu*, tatalu Banului Ianachitia. Sentintiele date de densulu la Divanu s'au pastratu multu timpu, cá se serve de modelu in felulu loru. Unu altu legistu vestitu român de la inceputulu seclului nostru (Caragea) a fostu *Logofetulu Nistoru*.

Despre mitropolitii si episcopii români citati in acésta scrissória, vedi Istori'a bisericéscá de Alexandru Génoglu Lesviodax, Bucuresci 1845.

IV.

La pagina 11 not. 3.

Ideele revoluțiunei franceze essercitara o mare influinția asupra desceptărei nationale in Transilvani'a. Inca pre la 1791, Ungurii transilvani voiau se formeze o societate sciintifica. Dar acést-a neincuviintiându-se de Curte, se formă de o cam data o societate pentru publicarea de manuscripte, care la 1792 si incepû lucrările sêlle in Sâbiu. La 1794 se constitui in Osiorheiu, sub presiedinti'a guvernatorului comitelui Georgiu Banfi, societatea pentru cultur'a limbei unguresci, care, multamita mai cu sêma zelului assessorului de tabla Georgiu Aranca, la 1796 incepû publicatiunile sêlle. Vedi *Kövér, Erdély Történelme*, VI, 170.

Românii nu remasera indereptu. Ei, precumu se vede din *Insciintiarea* ce publicara la 1795, puindu-se in intiellégere cu literatii din Români'a, formara o societate sub titlu: *Societatea filosofésca a Némului Rumânescu in mare Principatulu Ardélului*.

Ia: V: care se mentionédia cu atâta lauda in acésta *Insciintiare*, este Ianache Vacarescu.

Insciintiarea e tiparita cu litere cirilliane intr'o cârticea de cinci foi nepaginate, in 8°. O avemu de la D. Aron Florianu.

INSCIINTIARE.

Dupa cumu cetimu ca vestescu Istoriile celle vechi, mai vêrtosu tôte Némurile au avutu sirguintia, cá se-si inpodobésca Stilulu limbii salle cu usebita si intocmita cuvêntare, câtu putemu dice: ca prin poliirea Stilului, si deprinderea in Invetiaturi, s'au inaltiatu firea, a multoru Némuri, pâna la cea inalta stare a nemuririi.

Acestu Instinctu s'au pogoritu de la acelle Némuri vestite, pâna in Epoc'a vremii cei de acumu, cându ne descépta intielleptulu Apollo si pre noi, se ne indeletnicimu a sprigini din sinulu Sciintieloru, darurile vistieriloru salle; ca numai prin deprinderea acestoru invetiaturi se ascute puterea mintii, cá se putemu cugetá in adevêru luminatu despre celle ceresci vediute, si nevediute alcatuiri, si iscusindu-le cunnóscemu prin acestea, puterea cea mare a Ocâr-mitoriului, carele le-au scosu cu stichiile loru din Chaosu, adeca: din ce n'au festu intra ce le vedemu ca sunt.

Dumnea-vóstra dara tuturoru de inalta, si cinstita vrednicia intielleptiti prin darulu Parintelui luminiloru; si voue turma alléssa, si sfânta a lui Dumnedieu, carii doriti a ve deprinde in sporiulu acestoru urmatóre Sciintie, éttá ca din rivn'a unoru Patrioti ai Némului Rumânescu, crescuti in deprinderea Theoriei Fisicesci, si Filosofesci, ce cuprinde in sine cursulu Ceriului; Geografi'a care ar-rata pârtile lumii, si cuvintédia despre vestitele cetâti, si orasie risipite pre rotogolulu pamêntului, si alte Sciintie spre folosulu Economii, cumu sunt si Manufacturile negutiatoresci, ne-amu desceptatu spre acestu vrednicu Scoposu se cullégemu rodurile acestoru desfetatóre Sciintie, si adunându-le cá intru o legatura de finice in limb'a pré vestitului Nému Rumânescu, se le inchinâmu inimiloru celloru iubitóre de Muse Filosofesci, suptu acestu titulu: *Vestiri Fi-*

losofesci si Moralicesci. Care in tóta septemân'a dóue cóle negressitu voru essi Miercuri'a, si Sâmbat'a in care dille si post'a in pàrtile Tierrii Rumânesci pornesce.

Dara fiindu-ca acestea susu pomenite Sciintie prin mare Ștradanie si Chiel-tuélle a Typariului, si a Trimiterii pre posta celloru ce voru dorí se se pliorisésca din Rodurile denseloru: caruia, fiesce-ce Sciintia de usebi, suptu A-dressulu numelui seu, si allu locului unde vietuesce i se voru trimitte in Bucuresci: amu socotitu cu dreptulu a fi, cá se facemu incéperea acést-a a typaririi, prin callea numerării inainte cu cinci-spre-diece florinti Nemtiesci preste totu annulu; care summa pîna còtra sfirsitul lunii lui Maiu allu annului curgetoriu 1795. va avé a primí Dumnealui de *Renner*, credinciosu Imperatescii Craescii Agentii, sau alti ómeni rânduiti spre stringerea acei summe, càror-a se voru incredintiá Revasie anume spre tréb'a acést-a tiparite cá se le dea de la mân'a loru, atunci cându voru primí banii, fiesce-càrui cinstitu Numeratoriu inainte, cumu-ca acelle arretate Vestiri si Sciintie Filosofesci negressitu i se voru trimitte, ca apoi dupa trecerea acestoru patru luni macaru de ar si voi cineva se le cumpere, nu se voru primí acei cinci-spre-diece florinti Nemtiesci.

Ca prin acésta numerare inainte vomu scí câte se tiparimu, la numeru, cá nu óre cumva tiparindu mai puține exemplare, se nu ajunga la toti, sau tiparindu mai multe, apoi se remâie de prisosintia spre pagub'a nóstra.

Si acést-a e pricin'a de alergâmu inainte, la Limanulu ajutoriului Dumnea-vóstra, adeca: còtra *Dum: pré-cinstiti si de inaltu Nému Archondes!* si còtra voi Archipastorii Bisericii lui Dumnedieu, prin care ajutorintia a tuturoru ne veti indatori cá se dâmu la lumina, si invetiatur'a *Theologii Moralicesci* a Resaritului — oglind'a Calugeriloru, si a cinului Preotiescu, in care uitându-se cei cuprinsi de ispitele vreméniciloru valuri in cugetu simtitoriu voru priví, trépt'a resplatiriloru imperatfii ceresci, pre care se odichnescu pré cuviosii statatori inainte ai Biséricii.

Dara lónga tóte acestea insuffletite ramuri alle Sciintieloru, nice nu vomu uità întêmplàrile Politicesci, adeca alle Epochei acestiia, cu câtu mai vêrtosu întêmplàrile celle de acumu in Theatrumulu Resboiului, cu osebita luare de grija le vomu face cunnoscute pre lónga celle de noi fagaduite Sciintie.

Ca vediându noi in ce chipu au petrunsu alti Chirografi (fàra de a face ei vre o pomenire despre mai susu pomenitele Sciintie folositóre, care le vomu dá noi la lumina prin tipariu:) in tóte pàrtile unsiloru lui Dumnedieu Imperati si Crai au ajunsu vestirea loru; inca si in Giarigradu in pré-inaltu scaunulu pré stralucitei porti Otomanicesci, cá nisce soli allérge neinctatu întêmplàrile vremiloru prin gazeturi in limb'a grecésca, pîna insesi si in pàrtile Ugrovlachii, si alle Moldovii pretutindinea le cetescu.

Unde affla multi Evropeni adeptire, si simtu necurmatu radiele dreptâtii

preste d nsii rev rs ndu-se din scaunulu obladuirii allu celloru inalti la intielleptiune *Voevodi*. Ca de acumu inainte nu va incet  Mus'a limbii Rum nesci, ci intru semnele respaltirii,  tta au cugetatu se inaltie larg'a Milostivire acestoru Apperatori binelui de obsce *Principi* cu frums ti'a cuv nt rii cei nemurit re, suptu a căror-a oc rmuire voru essi, si aceste Sciintie c  nisce radie alle dioriloru, spre luminarea N mului Rumânescu.

Ca acumu se indeletnicesce Mus'a acestii limbi, se impodob sca Trofeulu minunatului *Chesarie* cu flori din firile celle frumóse, carele c  unu organu allu Bis ricii p na la cornurile Oltareloru resuna Duchulu cuvintelorui, lauda si marire intru cei de susu lui Dumnedieu, intru praznuirea s ntiloru.

 ra numele TEU IA: V: se sapa in Epigramm'a v curiloru c  allu lui¹ Anacreonu, pentru ca te-ai facutu chipu cuv nt rii Ritoricesci, si originalu pr sod ii poeticesci, — din Duchulu intielleptiunii talle ascept mu, si de aici inainte mai multe folositi re.

Aici arret mu scar'a dupa cumu voru urm  Invetiaturile Filosofesci, si Moralicesci pre r ndu tiparite.

 nt iu: Urm dia Theologi'a Bis ricii Resaritului; si lassându ac st-a tipariulu, vomu trimitte si alte Istorii Bisericesci, care p na acumu in limb'a Rum n sca n'au essitu in tipariu.

A d u'a: Geografi'a ce cuprinde in sine impartirea Pam ntului, si cei ce locuescu pre d nsulu, cu obicéiurile loru, din preuna numele Cet tiloru, si Orasieloru, de Chronografii cei vechi, si cei noi insemnate voru essi tiparite.

A trei'a: Fisic'a, Matematic'a, si cuprinsulu invetiaturii Filosofesci, spre luminarea celloru ce voescu a sc i intemeierea Ceriului cu t te Planetele lui vomu inveti .

A patr'a: Se va ivi Biografi'a Principiloru Ugrovlachii, si ai Moldovii de la inceputulu oc rmuirii loru.

A cincea: Esse Istori'a Rum niloru pre largu cull ssa din celle vechi adeverate Istorii, si alte deprinderi alle lumii vrednice de a le sc i.

 ra cu altu privilegiu avemu in g ndu se ve descoperimu nisce Regule Dieteticesci, adeca invetiatura, de ce se se fer sca mai v rtosu fiesce-cine că se-si paz sca omulu viéti'a intru multi anni cu sanetate; l nga care vomu adaog  nisce dohtor i, care sciindu-le, va put  Bolnavulu ascept  folosu in b lele celle mai usióre, mai v rtosu la ti rra fiindu, unde in pripa lipsesce Dohtorul, c tu si pruncii cei mici traindu cu d nsele voru simtă allinare in b l'a cu care au fostu cuprinsi.

¹ Anacreonu au fostu Autorulu viersuriloru Liricesci, spre laud'a Filosofiloru Intocmita.

Tóte acestea Midi-lociri le vomu dá la vremea sa in tipariu, usebite de celle-lalte susu insemnate Sciintie.

Ca Sciintiele voru fi cu rânduella tiparite, cá se se póta legá fiesce-ce Sciintia in usebitu Tomu, adeca: pàrtile Filosofesci usebite de Theologi'a Morali-césca, si asiá cu aceste folositoare pàrti de invetiaturi fiesce-care 'si va imbo-gatí Bibliothec'a sa cá o Vistierfe cu odóre allesse si nepretiuite; din care nu numai Numeratorii inainte, ci si fiii filoru loru, si ai Biséricii Clironomi se voru adapá cu dulceti'a Daruriloru acestoru frumóse Sciintie.

Mai pre urma facemu Insciintiare, precumu ca cu sfirsitul lunii lui Maiu allu annului curgetoriu 1795, cólele celle dintâiu voru fi tiparite, si asiá ne-gressitu, atuncea se voru trimitte in Bucuresci in tóta septemân'a dupa cumu ne-amu fagaduitu.

Éra de nu ar vení la sevîrsire, acésta de noi fagaduita Vestire, Dumnealui de Renner, sau cei rânduiti spre stringerea acei summe mai susu ómeni, voru avé a întórce acei cinci-spre-diece florinti nemtiesci inainte priimiti éراسi indereptu.

Inca se se scia cumu-ca in societatea acést-a se affla Preoti invetiati, toti suppusi Biséricii Resaritului, Doctori, Filosofi, Istorigi, si alti mai multi in-vetiati la numeru, câtu de ar si lipsí unulu, totu suntu altii procopsiti în locu, carii acésta grea, si cu mare cheltuella inceputa Sistema, voru ajutá cá se o ducemu la sevîrsitu cu lauda.

*Societatea Filosofésca a Némului Rumânescu, in mare
Prîncipatulú Ardélului.*

V.

Grammatic'a lui Klein-Sincal de la 1780, póta urmatoriulu titlu: *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae. Composita ab SAMUELE KLEIN de Szad, Ord. S. Basilii M. in Col-legio Graeci Ritus Catholicorum Vindobonensi ad S. Barbaram Ephemerio: Locupletata vero, et in hunc ordinem redacta a GEORGIO GABRIELE SINKAI ejusdem Ordinis, AA. LL. Phil. et SS. Th. D. Vindobonae, Typ. Josephi Nob. de Kurzbock. M. DCC. LXXX. in 8º, pagine 100, afara de cinci foi nepaginate, titlulu si prefatiunea.*

Despre editiunea facuta de Sincal in Bud'a la 1805 vorbiramu in *Tesauru de monumente is-torice*, I, unde reprodusseramu si prefatiunea ce sta in fruntea acelei editiuni.

Editiunea-principe de la 1780 ni o imprumutá D. Iacobi Muresianu din Brasiovu. Écca pre-fatiunea.

GEORGIUS GABRIEL SINKAI

Candido Lectori

S. P. D.

Septimum supra decimum saeculum est, a quo TRAJANUS devicto Decebalo in orbatam incolis Daciam coloniam duxit¹. Ab illo tempore quot, quantisque

¹ Videatur Dion in *Trajanum*: Flav. Vopiscus in *Aurelianum*: Sexti Rufi *Brev. Res. Rom. Orosius*, Eutropius, etc.

vicissitudinibus fuerint expositi Romanorum in ea Posterī, qui vel mediocriter in Historiis versati sunt, facile conjicient. Primum enim sub Gallieni imperio a Gothhis, dein a Gepidis, a Bulgaris postea, aliisque Septentrionalibus barbaris sub jugum redactos fuisse, praeter Jornandem,¹ sexcenti alii, illo partim antiquiores, partim posteriores, Historici testantur: quorum nonnulla magis praecipua testimonia ante aliquot annos collegit Eruditissimus Samuel Klein in Ms. suo opere de *Orig. Daco-Romanorum*; plura ego in adversaria mea toto illo quinquennio, quo Romae in Celeberrimo Urbano Collegio de Prop. Fide moratus sum, retuli.

Hujusmodi servitute plurimum corruptam fuisse Latinam Majorum nostrorum Linguam, equis inficias ire audeat? corruptam tamen prout nunc est falsò quis adsereret. Constat enim e Scriptoribus rerum Daco-Romanarum, et praesertim e *Chronico Ms. Constantis Miron*, Logothetae Principatus Moldaviae,² quod non adeo pridem legendum nobis concessit Eruditissimus aequae ac Doctissimus D. Franciscus Josephus Sulzer, atque etiam e *Descriptione Moldaviae* Serenissimi D. Demetrii Cantemir, ejusdem Provinciae quondam Authentis, et Principis, tum demum in barbarismum, in quo nunc sumus, degenerasse Majores nostros, cum Litteralem Slavinorum, vel (si mavis) Illyricanorum Linguam in celebrandis SACRIS circa tempus Concilii Florentini sat malis avibus adhibere coeperunt. Quod ideo factum fuisse tradit Serenissimus Author, ut obsecundarent voluntati Archi-Praesulis civitatis Achridae in Bulgaria, qui instigatus a Marco (ut creditur) Ephesio intendebat hoc modo pracludere nostris omnem aditum ad S. unionem cum Eccl. Romana.

Verebantur nempe hi duo Schismatici, ne, si Daco-Romani, ut antea,³ dein quoque materna sua Lingua DIVINA peragerent, Italo-Romani hanc ob summam cum sua adfinitatem absque multo labore addicerent, libellosque, quibus noster populus facilius adduci posset, ut unionem amplectatur, in lucem emitterent. Idcirco praefatus Bulgaricus Archi-Praesul nullum non movit lapidem, ut Daco-Romanos in suam sententiam attrahat.

Nec spes eum fefellit sua. Re enim vera Alexander I. Moldaviae Authentes, et Princeps eidem morem gessit, et Linguam Slavico-Illyricam in SACRIS per totum suum Principatum adhiberi jussit. Hujus exemplum secuti fuere postea

¹ De rebus Geticis.

² In Alexandrum I. Cap. 18. §. 5.

³ Daco-Romanos jam inde ab initio susceptae Fidei Christianae, hoc est a Saeculo II. quo exente eos Christianos fuisse, Tertullianus in *Lib. advers. Judaeos* abunde testatur, usque ad Saeculum XV. materna sua Lingua peregrisse DIVINA, ostendam in Historia, quam de rebus a Majoribus nostris gestis adornare constitui; hic solummodo moneo, Clarissimum Virum Patrem Le-Quien in *Oriente suo Christiano* miraturum hand fuisse, quod plurium Episcoporum Daciae Nomina, et varias subscriptiones Latinas offenderit, si notum ei fuisset, hos origine aequae, ac Linguâ Romanos fuisse.

etiam alii Daco-Romanorum Dynastae, etsi cum duplici otius Nationis damno, nimirum cum longaeva ejusdem ab Ecclesia Latina scissione, et cum summo Linguae propriae detrimento: quorum primo ut *Deus Ter optimus* medelam aliquando adferre dignetur, ex animo precor; alteri ex parte adlatum jam est remedium, Linguam enim Slavicam, retentis characteribus, paulo post, saeculo videlicet elapso, Majores nostri iterum expunxerunt: ex parte adferre conabimur, dum Scholae Valachicae ad normam Germanicarum Austriacarum e feliciter regnantium Augustissimorum clementia instituentur.

Quod ideo commemorandum hic duxi, ne quis existimet, nos in toto hoc opere aliud prae oculis habuisse nihil, nisi ut maternam nostram Linguam perficiamus. Non enim eam perficere studuimus, sed docere, non quidem alium in finem, nisi ut nostrum publicae utilitati prospiciendi studium, et amorem contestemur, atque obsecundemus votis Daco-Romanorum Alumnorum Collegii Graeci ad S. Barbaram, qui, ut sunt amantissimi eruditionis, non solum pridem a nobis postularunt, ut hoc opusculum luci edamus, sed etiam in multis nobis concurrerunt. Quibus eo libentius adsensum praebuimus nostrum, quod longe prius praeviderimus, multos cujuscunque conditionis, statusve homines summum ex hoc nostro labore emolumentum relatu-ros.

Sive enim commercium cum Daco-Romanis quispiam exercuerit, sive iter per Valachiam Transalpinam, Moldaviam, Transylvaniam, Marmatiam, Hungariam Trans-Tybiscanam, Silvaniam, Banatum, Kuzo-Valachiam, Bessarabiam, ipsam adeo Crimeam, fecerit, Daco-Romana Lingua prae caeteris indigebit, quippe qua frequentiore in enumeratis provinciis audias nullam. Verum de his satis.

Illud mihi postremò a te, Lector, etiam atque etiam petendum est, ut memineras, hanc Grammaticam primam esse, quae in Daco-Romana Lingua lucem aspexerit: ob eamque rem mirum tibi non sit, si aliqua aut ommissa, aut errata, aut non suo loco modoque in ea dicta repereris. Nostrum erit deinceps, navare operam, ut quae huic Editioni defuerint, addamus, errata emendemus, et hanc ipsam Grammaticam unà cum Dictionario Daco-Romano, quod (dummodo otium nobis, et scribendi commodum non desit) componere fert animus, ad majorem perfectionem deducamus. publicoque usui utiliorem reddamus.

Tu interea, Candide Lector, hunc qualemcunque nostrum laborem, et fatigium aequi bonique consulito, et valeto.

VI.

CARTEA LUI CALNOCHI

*côtra Episcopulu Bobu, de la 1784, prin care se dimittu din monastire,
Klein, Peterlachi, Sincal si Maior.*

La pag. 17 not. 1.

D. Professoru I. Moldovanu din Blasiu binevoi a ne scôte si trimite acêsta copia, de pre originalulu ce se pastrédia in archivulu metropoliei de acolo.

Insemnâmu ca Georgiu Sincal purtá, cá calugeru, numele de *Gabriel*, ér Petru Maior, numele de *Paulu*.

Illme ac Rsme D. Praesul Dne Patrone Gssme!

Paterno Illmae D. Vrae mandato, quo jubemur singuli intuitu quatuor Religiosorum a votis se absolvi petentium nostra sensa depromere, obsecuturus filialiter, in sequentibus humillime adaperire sustineo. quoad

1um Samuelem Klein a 21 Annis professum, quamvis ille nullam omnino fundamentalem adducat rationem, imo pro more suo ex se commensurans alios variis calumniis (ut S. P. N. Basilius const. mon. cap. 21. similis hominis naturam ad vivum exprimit) fratres suos, qui saepe ipsum a via mala jam placidis, jam recalcitrantem duriorib. modis reducere adnisi sunt, impetat, unice vigore B. Decreti de Anno 1770. et fors ob defectum debiti temporis novitiatus, qui certe nullus fuit, dimitti et absolvi posse judico.

2um Germanum Peterlaki infirmitatem internam, debilitatemque praetextentem, uniceque spe ad Collegium Pazmanicum ascendendi ad professionem inductum satis levibus fundamentis niti nemo non videt. Interim tamen ad sedandos perturbati animi motus, cum expressa tamen de voto castitatis observando facta mentione in conformitate praeaudati Decreti dimitti posse.

3um Gabrielem Sinkai, qui ait se sine novitiatu debito modo peracto unice motivo Romam eundi inductum fuisse ad emittendam solemniter professionem, (quamquam ei reponi posset, fuisse conditionatam igitur professionem, atq adeo adimpleta conditione, poni debere conditionatum) hunc inquam, quamquam non reclamaverit scriptis vel verbis intra quinquennium, suppleverit tamen contrariis factis superioritati et toti fraternitati ita, ut ne unus quidem intactus supersit, qua verbis contumeliosis qua factis violentis, in nomine Dni in ejusdem Decreti conformitate absolvendum et dimittendum judico.

4um Paulum Major, qui cum reclamaverit intra quinquennium neque tempus debitum novitiatus compleverit citra ultteriores difficultates absolvendum judico.

Quae dum conscientiose sub secreto naturali unice (sic) Illmae D. Vrae filialiter concederem omni cum devotione persisto

Illmae ac Rsmae D. Vrae.

Balasfalvae die 19 Iunii 1784

humillimus servus et
capell.

Hieronimus Kalnoki m. p.

VII.

CARTEA ESSEMTIONALE

data de G. Sincai, cá directoru, la 1787, docentelui scólei românesci din Fenesiu.

La pag. 17 not. 2.

Onorab. D. Professoru I. Moldovanu din Blasiu, avu estrem'a bunavointia de a ne transmite din archivuln metropolitanu de acollo insusi originalulu acestui documentu. E unu formulariu tiparitu in cnartu. Pre lónga subseriere, cuvintele reproduse aci de noi cu italice, sunt de mán'a lui Sincai. La finea acestei opere comunicámu subserierea lui Sincai, facsimilata prin xylographia.

Qui praesentia subscripsi, notum facio, quibus expedit, universis et singulis, quod posteaquam in complementum Benignarum Caesareo-Regiarum Ordinationum in Possessione *Szász Fenes* Inclyto Comitatus *Kolosiensi* adjacente Scholam Valachico-Nationalem a parte Graeco-Catholicorum erexissem, proque ea *Ludimagistrum Bartholomaeum Putean* constituissem, constitutus hic *Ludimagister*, ubi Balasfalvam ad perdiscendam Altissime praescriptam Normalem Methodum accitus est, comparuerit, praedictamque Normalem Methodum ita addidicerit, ut in exacto ab eo examine dignus inventus fuerit, qui praefatam Scholam cum fructu, Bonique Publici emolumento docere possit.

Eum propterea harum litterarum vigore non tantum in Magisterio confirmandum, sed etiam perofficiose commendandum duxi omnibus et singulis Tit. Dominis Loci illius, aliisque cujuscunque Status Officialibus, ut ab harum dato pro tali habere, et ad ductum variarum quidem Altissimarum Caesareo-Regiarum Ordinationum, signanter vero ad ductum Benigni Decreti Regii de 6. Decembris 1774. Gratosae item Regio Gubernialis die 25 Octobris 1786. sub Numero 9726. emanatae Ordinationis, ceu in servitio pro Bono Publico constitutum ab omni taxa contributionali, cunctisque publicis oneribus liberum, ac immunem manutenere manutenerique curare non dedignentur. Sig. Balasfalvae die 25^a Decembris 1787.

(L. S.)

*Georgius Sinkai m. p. de Eadem
Prim. Scholae Nat. Balasfalv.
et reliquarum Graeco-Catholicarum
per M. Tranniae Principatum
Director.*

VIII.

ACTULU CERCETAREI

facute asupra lui Sincai la 11 Septemvre 1794.

La pag. 19 not. 3.

Rmulu D. Canonicu Tim. Cipariu possede o copia contimporana. D-sea avú bun'a vointia de a ne tramitte prin D. Professor I. Moldovanu o copia câtu s'a pututu mai essacta; cu tôte acestea, actulu fiindu cam anevoia de cetitu, au mai remasu ôre-care mici lacune. Nu ne in doimu unu singuru momentu a publicá acestu actu. Lectorii voru sei dá just'a valóre unui actu facutu de inimicii de mórte ai lui Sincai si ai Româniloru. Cu acésta ocaasiune nu ne pntemu opri de a rugá pre D. Cipariu, se binevoiésca a publicá câtu mai currendu totu restulu manuscriptului ce possede din Istori'a beserecésca a lui P. Maior, ori câte defaime ar fi coprindiendu asup'ra episcopului Bobu, precumu assigura D-sea in *Acte si Fragmente*, p. 132—137, 144 lit. aa) si bb). Cf. p. 188. Din parte-ne publicámu totu ce avemu, siguri fiindu, ca numai astu-fela ne vomu puté formá o idea lamurita asup'ra ômeniloru din acea interessante epoca.

1794^{dik} 11^{ik} September NENyeden ns Fejér Vgyében egyben gyűlt ns rendek végezéséből Sinkai György és több fel adataihoz való kérdezkesnek Copiája a kérdésekre tett feleletekkel egybe azon comissio előtt az mely allott Hét uri személljéből u. m.

*Grof Bethlen László
Grof Mikes Sigmund
B. Zeebergi Vanghely Márton
G. Torotzkai Pál
Ajtai András
Gyujto Sándor
Sz. Páli Sándor.*

A kit kérdeztek ezek:

*Sinkai György Director
Vitez Laszlo Vajasdi lakos.
Lám. Klain
Zdrengye Simon Türi O. pap esperest
Erdélyi Iános Monorai O. p.
Popa György Vézei O. pap.*

Tekintetes Ns Vgye Rendei!

Ki küldettetvén mi tegnapi napon u. m. ezen folyo 1794^{dik} esztben 7^{ber} 11^{dikén} a Ttes Ns Vgye végzéséből oly véggel hogy a Ttes V. Ispán Gyujto Sándor

által a Ns Vgye előtt holmi illetlen és közönséges es tsendesség fel lázzastására tzéllozo szavaiért bé vadolt Sinkai Gyorgy ő Kgylmet, és o Kgylme által fel adott ezen dolognak több sorsossai kérdőre vonyuk és mindeniket egymással szembe fog... Mi a Ttes ns Vgye ezen végzésének következésenel most említett Sinkai György ő kgylmét magunk eleiben állítván a következőkben kérdeztük meg.

1. Szemben fogván kgydet Sinkai Uram Vitze-Ispán Gyujo Ur által azon szavaiért hogy *ego sum Autor Rebellionis et dux conjuratorum*. Azt felelte kgymed kezét a nyakára keresztül vonván hogy *secretum pandere noli*. Ugy Méltóságos O. Püspök ur Praefectusejával valo össze szolalkozásábanis azt ve-tegetvén hogy *a Püspöki udvarban nem az fogna parancsolni a ki most*. Azert azt kérdezzük hogy mostan azon szavait a melyeket a V. Ispány Ur előtt mondott tagadjaé? vagy magáéinak lenni esmerié? Melyik felelete?

F. *Nem tagadom úgy vagyon de indulatosságbol mondtam.*

2 K. Tovabba minthogy kgyd conjuratiot említett, es bizonyos személye-
ket u. m. Vitéz Lászlót, Pap Lászlót és másokat sokat elé számlált miután Vallomása szerintis kgydnek azon személyek benne vagynaké?

F. *Igenis mostis azt vallom. Benne vagyunk mindenik és esketésselis meg-bizonyítani kész vagyok.*

4 K. Ezen Conjuratiot a melyet kgyd emleget hittel Conjuratio volté vagy nem?

F. Abban hogy conjuratiot mondtam hibáztam, mert nem lehet egyébnek mondani hm *conspirationak*, egyetértésnek a Püspök ellen.

3 K. Mitsoda bizonságokkal bizonyitya Kgyd ezeknek Complexiseket

F. Mások előttis beszéllettek ezen öszve esküvésről és azokat kész vagyok elé állítani.

5 K. Kgyd azt mondtotta hogy sub secreta natura vagyon azon dolog Kgydk által adva, és aztis hogy Készebb vagyok életemet fel áldozni, mint sem ilyen nagy hit alatt lévő dolgot kiadni. Egyeztesse meg azt az előbbeniekkel?

F. a theologiabol tanultam hogy a mit sub secreto adnak által, vétek nélkül kimondani nem lehet, Készebb vagyok azert meghalni, mint sem vétkezsem.

6 K. Mivel kgyd azt valja, hogy a Theologiabol úgy tanulta h. a mit sub secreto adnak által, azt vétek nélkül ki nem mondhattja, azon Theologia-bol úgy tanultaé, hogy ha roszt káros és vétkes dologis azon Secretum ki ne mondhasa?

F. Ha másnak nagy romlásáról vagyon papomhoz vagy püspökömhöz mégyek és öldöztést vévén attól ki mondom.

7 K. Hát a püspöknek vagy papnak fel oldazása nélkül az olyan történet-ben a mely másnak kárára vagyon vagy romlására néz, nem leheté a titkot kimondani és adni a titkot úgy tanultaé?

F. ha privatusnak nagy kárára néz, akkor mégyek a paphoz. Ha pg com-

munitást vagy országot concernálna az a kár, akkor a publicumhoz mégyek és ott jelentem.

8 K. Ez akár conjuratio akár Conspiratio volt, mitsoda tzélra nezett?

F. Éppen arra hogy a Püspöknek ártassanak. Párától hallottam h. a Püspökségre Pára és Füzkuti segitvén; akkor azt ígérte nékiek a Mlgos Püspök ur hogy a Dominiumbéli tiszteketis hirekkel teszi. Meljet most nem tselekszik és tsak egy hordo bort sem ád nékiek.

9 K. Hát azt hogy ma holnap a Jozszágban más parancsol Mire értette és mit akart azzal kgyd?

F. Én tsak anyiban mondtam azt menyiben a Püspök Ur is ember, és enél fogva halando, és más lehet utánna.

10 K. Meg állitván mostis kgyd azon mondásait, h. kgyd Dux rebellionis et author conjurationis, ebből a jön ki h. kgyd részesse azon Conjurationak. Hát mi baja volt kgydk a Püspök ellen?

F. Énnékem a Mlgs Püspök Ur ellen addig nem volt semmi ráncorom hm Pára iszketett éngemet ellene, de én azt el nem fogadtam hanem a Püspök urnak non prodito nemine meg izentem a dolgot, de azonban valami delatio menvén ellenem a Guberniumban, investigatio rendeltetett. Ezen alkalmatossággal én elmenvén a Calugerekhez, és ott pohárzás között beszélgetvén azt mondták: No Sinkai ellened a dolgot ugyan előntették, melyre énis azt mondám: No ha ugy bánik velem a Püspök, Ego etiam ero dux et author rebellionis atque conjuratorum. Melyre a Philosophiae professor meg szollitván, h. én nagy szot szollok és a fejemmel jádzom, Azt feleltem: Sem Hazát sem Királyt nem sértettem, hanem a Püspök ellen beszéllettem.

11 K. Előbb azt mondá kgyd h. a mi sub secreto kgydk által vagy on adva, a Theologiabol azt tanulta h. kimondani nem lehet. De továbbá azt is mondtta hogy kgydet instigálta a Püspök ur ellen valo factiora. Kgyd azt a Püspöknek meg jelentette non prodito nemine; de az első felelete szerint nem a névről hanem a dologrol volt declaratioja melj szerént akar azt néz-zük h. a kgydnél olljan Secretumnak kellett lenni, melljet ki nem mondhattott absolutio nélkül; akar ázt h. a Püspök ur ellen valo Conspiratiot a Püspök urnak már egyszer tudtára adta. Ezenn nagy titokban valo conjurationak egyébbnek kell lenni a Püspök ur ellen valo conspiracyonál?

F. Én az első feleletembe tett declaratiombanis nem dolgot hm tsak persónákat értettem, mivel a kérdésis tsak persónák ellen volt.

12 K. Mondja meg Kgyd h. ezen conspiratio hol indult, és mitsoda uton folyt?

F. Pára mondtta hogy Naszodon... Basilius Nemes Sz. Margitai Esperestet elfogja hivatni, és az által irat.

13 K. Tehát K. jól tudja h. a conspiratio levelek által ment véghez?

F. Pára mondtta ugy tudom.

14 K. Azon levelek hozdozoi kik voltak és tudé K. hogy ezen levél közül vagy egy vagyoné valahol?

F. A posták vitték és a papok hordozták és talám más expressusokis. De hogy volna valahol nem tudom.

15 K. Kgyd azt mondván hogy ez a conspiratio levelek által ment véghez, és a conspiratusok közül egy néhányat ki is nevezett. Tudni kell kgydk h. az a levél azokhoz h. ment és azokat kgyd minél fogva tette a conspiratusok közé?

F. Azokat a kiket kineveztem füleimmel hallottam beszélleni a Püspök ellen melljet a vallással megis mutatok.

16 K. Hát Kgyd hol találkozott Pap Lászlóval

F. Három versben volt Balásfalván, kétszer nállam volt szálva, kétszer Tororánnénál Brintsanné mellett, és azt mondotta h. Vitéz Laszló uram felé megyen viszsza.

17 K. Hát Tyron Drágosrol honnet tudja h. interessatus volt?

F. Szavaiból tudom, mert mostanság Pünkösöd után tájba egy Cstüörtökön ejtszaka a Vulkáni Directorral hozzám jöttek, és szombat délutánnig nállam mulattak, minthogy nállam is voltanak szálva, 's ekkori beszédjéből értettem h. a conspiratióban benne vagjunk (orí vagjnak.)

18 K. Hát a Vulkani Directornak mi dolga volt Balásfalván, hogy annyit mulatott, és a Püspök uris miért sirgette onnan való el menetelét Kgyd elibeni beszédje szerint?

F. Arrul nem tudok sémmitis. A Mlgs Püspök ur pedig azért nem szenvedhette hogy a Hatzegi volt Vicariust Timárt gyalázta.

19 K. Hát a több távol valokrol honnan tudja Kgyd h. a Conjurationban interessatusok, u. m. a Szántói, és Kövárvidéki és a Retei esperestek papok és masokis?

F. a szántói Archidiaconus... a Remetei 's a több távol lévő papokis mind a kiket kineveztem Balásfalvára ab offo jötenek, és azon alkalmatossággal beszédjeikből és zugolodásaikból kitanultam. Nevezetesen pedig a Remetei Archidiaconus már anyira ment hogy parancsolatrajs elé nem akart jönni, mellet vallatássalis kész vagyok meg bizonyítani. A Szántói Archidiaconusnak pedig hozzam irt egy levelére emlékezem melyben a Váradi püspököt ditsérte; az ide való ellen panaszkodott, talán tám a leveletis meg találok.

20 K. Kgyd válaszolté ezen levélre?

F. Nem válaszoltam

21 K. Melj idő tájban jött ez a levél Kgydhez?

F. Husvét tájban vagy után.

22 K. Azt mondta kgyd h. Pap László Kgydhez menván Balásfalvára az ő beszédjéből értette, h. öis részesse ezen conspirationak és h. Pap László Vitéz felé ment viszsza. Azért azt kérdezzük h. mit beszéllet kgydnel Pap László,

a miből conjuratiot lehessen magyarázni, és mitsoda Követségét tudja Kgyd Pap Lászlónak Vitézzel mostaniakat u. m. régiebbeket.

F. Gyalázta Timárt a V. Hunyadi esperest mivel h. azzal illetlenül ilne és azt mondotta h. miért tartana a Püspök ur iljen embert, Nam noscitur ex sociis, qui non cognoscitur ex se. Egyeb conferentiajokat pg Vitéz urnák Pap László urammal nem tudom. Hanem akkor tájban a mikor Pap Lászlónak a Vmegyével baja volt Szebenbe ment, hallottam pg azt h. valami instantiat vagy munkát irtak meljet subscribált a Fogarasi Vicariusis, de a revocálta; azt pg h. azon munkába mi volt nem tudom minthogy akkor a Joszagimban lévén oda közel nem lehettem.

23 K. Hát Samuel Koltorrol és Klainrol mitsoda bizonyost tud Kgyd h. ezen conjuratioba tartoztak?

F. Klaint hallottam zugolodni, h. a Püspök a templomra gondot nem visel, és most közelebről is panaszolt holmi könyvek iránt: Futelés numáj o szene de florint sze pot kápátá pe o an, apoj nu nyi de jel.

24 K. Kgyd azt mondotta hogy a Parafele tételeit Koltor által izente meg a Püspöknek akkor még Kgydk sem lévén a P. urral semmi ellenkezése. Tehát Koltornak sem lévén akkor semmi baja mi ingerlette tehát Koltoris kevés idő alatt a Püspök urral való ellenkezésre?

F. Az h. a Pasquilust maga Koltor olvasta publice; meljért a P. ur megis pirangotta.

25 K. Kgyd a Conjuratiot a conspiratiotól jól és helyesen tudja megkülömböztetni és Koltort a conspiratusok közé szamlalja, de okát és tselekedetét, anyit a melyből otet azza tehesse nem mondja, Mivel teszi és számlálja tehát Kgyd Koltort a conspiratusok közé?

F. Abbol h. most két esztendeje Koltort a Püspök ur holmi excessusáért én általam meg fenyegette h. 25'ig meg vágattya, és azért Koltor a Püspöknek illetlen levelet irt meljre talám o Nsga emlékezhetik.

26 K. Ezeket pd el mondvan Koltorrol de ezekből conspiratio nem jön ki, és tsak azt lehet magyarázni, h. haragszik Koltor a Püspökre. Nevezzen ki tehát kgyd olljant valamit a melljel meg mutathassa. hogy Koltor a conspiratusok között vagyon?

F. Cselekedeteiből u. m. a Mlgs Püspök urnak olljan Gaz levelet irt, és h. fel költötte a Diakokat a Püspök ur Praefectussa ellen, és réa ment a Praefectus házára, — szavaiból pg mert a házamnál beszéllett a melljel gyalázta a Praefectust, és Praefectus azonban a Püspök uratis, meljet valatássalis meg mutatok.

27 K. Ki jön Kgyd Balásfalván tett Benignum examenjéből h. a kgyd arestatioja után mással nem hanem Vitéz urral volt Correspondentiaja. Mi volt ezen correspondentiaba?

F. Arestáltatván Vitéz urat jó barátomnak tartottam, mint azelőtt volt. en

nélfogva egy bizonyos embertől, izentem, h. ezen bajamba segítsen, meljre én-nékem választ irt, és azon levelet eléis adom, mert meg van Balásfalván. A levél pg haragos és pirangatozo volt.

28 K. Még eddig Kgyd minden kérdéseinkre oljan jeleket azokra nézve a kiket k. conspiratusoknak nevezett teljeséggel nem mondott, a miből őket ol-jáknak lehessen esmérni. De a V. Ispány ur előtt tett benignum examenyiben kgyd azt vallja h. kéretett kgyd a többiektől h. légyen Dux conspirationis, ki kérte és kinevezte tehát ki kgydet ezen conspirationak vezérévé?

F. Pára kért engemet erre.

29 K. Ezen felelettel nem egyezik az, a mit a V. Ispány ur előtt tett kér-désben mondott h. t. i. mások kérték ut sit dux conspirationis, mert itt tsak Párát nevezi ki egyedül ott pg többet mondott. Erre mit mond kgyd?

F. Én akkor mint beteges és szorultságban lévő Ember a stylust lehet hogy el hibáztam. de akkoris az mint emlékezem tsak Párát mondtam.

30 K. Kik voltak még a Conspiratioban azokon kívül a kiket elé számlált kgyd?

F. Szebeni pap Czopa Cyrillus és Popa Nyikulaj a Farkastelki olá pap.

31 K. A most kgyd által kinevezett conspiratusok között valamelyiknél valamelygyulést tartottnak l..... mostanság Kgyd tudé, és ha tud, mit tud rolluk?

F. Semmit sem tudok.

Melly eddig elé mondott önkéntes vallomasai után Sinkai György, ö kgylme Vajasdi nemes *Vitéz László* ö kegyelmétis mint a kit elébbeni vallomássában Sinkai György a fel adott conspiratio részessének jelent ki, előnkben állitat-ván annyiszor említett Sinkai fel adása ellenében ezeket mondja.

Én hogy Sinkai urammal valaha akár miféle dologban egyet értettem volna, telyességgel tagadom. Söt ö Kegyelmének mindenkor a maga roszviselete miatt ellene voltam és a Generalis Synodusbanis, magam jelentettem ki hogy a Püspököt főnek és elsőnek esmérem Sinkai uram felett.

Melyre miis tovább eként kérdeztük:

K. Sinkai azt mondja h. a k. szavaiból tudja, h. k. ezen conspiratioban benne van. Mit szoll K. erre?

F. Én a Mlgs Püspök ur ellen sohasem beszéltem mert nékem soha bajom a Püspök urral nem volt, 's szégyellemis az ellen törekedni a ki né-kem fejem.

Mind ezeket Vitéz László ö k. Sinkainak szemében mondván Sinkai azt

felelé h. kész vallatással meg bizonyítani mind azokat Vitéz L. ur ellen a mellyeket mondott.

Kerdezetik továbbá Vitéz L. arrol, és ekként.

2 K. Sinkai Gy. azt mondja h. az idén 3szor járván Balásfalván Pap L. ur utolszor Vajdasdra ment vissza menett Khez és abbolis tudja h. Vitéz Urammal lehet h. ottan beszéllettenek és egyet értettenek?

Meljre feleli Én nállam Pap László V. Ispány korától fogva nem járt u. m. 1789^{ik} Esztendőben Csombordrol jövő utjából tért bé hozzám. Akkor sem talált otthon hanem ezen utjában K. Fejervárt találkoztunk a Püspök ur ő Excellentiájának ebédjén, és azoltától fogva soholt sem láttam.

3 K. Azt vallá Sinkai Gy. tovább h. Pap L. egy versen Szebenbe menvén Kgyd is elment oda, és ottan véle egyetértve irtanak volna egy munkat meljet subscribalt Vitéz Uramis es a Fogarasi Vicarius, a ki ugyan tsak revocalta?

F. Az igaz h. voltam Szebenben, de egy bizonyos kezem alatt levő Botskor nevű Arvám dolgában, és találkoztam ottan Pap Lászlóvalis, de a praetendalt munkáról semmit sem tudok.

Es ez uttal megis szollittja Vitéz L. Sinkait h. ha tudná h. az valami oljas munka, determinálja mi volt az. Meljre Sinkai Gy. ő k. azt feleli hogy Halottam Halmágyi Jánostol a Fog. Vicariustol, midőn Balásfalván professor volt, és a Naszodi Vicariustol Párától és Czopátolis a Szebeni Esperestől. Akkori Hátzegi Vicarius Timár pg azt beszéllete nékem akkor hogy nem tudtanak ők akkor jo instantiát készíteni; De mi volt benne nem tudom. Valaminthogy más felől Pap L. uramnak V. Ispánsága inint Vitéz L. uram házánál való létét meg bizonyitom a tulajdon Pap L. leveléből, meljet nékem a Vitéz L. uram házából dátált.

Vitéz L. ő k. ujjonanis erőssen all azonn előbbeni erősítése mellett h. Pap L. nem volt az ő k. házánál azon időtől fogva a miolta V. Ispány volt és akkor is a mint elébb jelentette othonn nem lévén K. Fejerváron a Püspök ur ő Exnál ebédén találkozott véle.

4 K. Kérdöre vonatik továbbá h. mitsoda esmeretessége volt Vitéz urnak Pap L. urammal?

Meljre feleli. A mikor Betsben Jurista voltam, akkor jött fel Pap L. oda, és akkor panaszkodt nékem egy versen, h. egy Hátzegi Comendans a mint emlikezem Spurláti ötöt noha valóságos nemes ember, ado alá akarja iratni és busult h. talám Cserei Consiliarius ur viszi a dolgot. E volt első esmerettségem és ezután én le jövőn Bétsből soha én azután ő Kgymével különös barátságot nem tartottam.

5 K. azután találkozotté K. Pap Lászlóval, és ha találkozott Hol találkozott?

F. Mind feljebb mondottam 1789^{ben} találkoztam Püspök ur ő Ex. asztalánál Fejervárt. Annakutánna pg mint feljebb emlikeztem Szebenbenis találkoztam,

1790^{ben} vagy 91^{ben}. De azután sem egyszer sem matzor véle nem találkoztam, véle nem utaztam sem pg semmi correspondentiába véle ne voltam.

Ezen két személyeknek szembe való meg kérdeztetések után válaszolt meg l' r-dezertetvén Vitéz L. ö k. és azon nemesi kötelességre melyek addig a ns Vmegyében betsületesen teljesített ujjabbanis (emlé)keztetvén h. oljan a ki valóságos, emberséges nemes ember. De mégis minthogy azokhoz a kikkel bevádoltatott Sinkai által Há egyébként nemis de vallásbéli kötete, és anélkül fogva talám amazoknak bizadalmak által, talám a dologról, és azoknak lap-pango ízeljokrol valamit tud, Ha tud mondja meg, 's evelis eddig volt betsü-jetét fontosítsa és támaszsa.

Meljre Vitez L. ö k. betsülete és egyetlen egy gyermeke jövődöbéli szeren-tseje feláldazása ajánlásával azt mondotta: h. soha semmitsem hallot, nemis tud, mert bizonyoson eddig a ns Vmegyéhez viseltetett hivsége szerint meg mondaná és kijelentené. A minth. eddigis valahol aféle kétséges dolgok jöt-tenek elé, el nem mulatta meg jelenten. Valamint közelebről a Béressek vagy kotsisok assentatiojok alkalmatosságával számosan jöven, az erre szande-kozo legények K. Fejérvárra magokat assentaltatni, ö k. azokat addig bé nem vette a történhető törvényteleniségtől tartván hm előbb szoval Föbiro Vajna Antal urnak azután pedig a ns Vgyének és a főigazgato Mlgs..... írás által további rendelés vétel vegett bejelentette. Mely szerint a Mlgs királyi fői-gazgato Tanatstól választ vévén a szerint tselekedett.

6. K. Kérdeztek továbbá mitsoda okot tud a minél fogva a Sinkai által bevádolt papok ingereltettek volna a Püspök urra törekedni? *Meljre feleli*

F. Semmit sem tudok, hm azt jelentem h. az Ipomnak a Türi esperestnek Simon Zdrengyének egy réttje volt mellet még néhai Major Gergely ur birni által adott. azon rétet mostani Püspök Bab J. ur Püspökségre való lépésekor az ipomtól szénástól együtt el vévén az ipam a Mlgs k. Gubernium előtt pa-naszolt, és onnét fiscalis assistentiaja rendeltetett az ipomnak a Püspök ur el-len. Én azt láttam tsak azért hogy a Püspök urral az ipomat meg edgyez-tethessem, nékie azt mondtam, h. ha meg nem békéllik, se magam se fele-ségem sohais a Házához nem megyünk. Eunél fogva arra is vettem hogy fel-jött a Püspök urhoz velem edgyüt és a rétet önként által engedte A minth. a Püspök ur kívánságára írástis adott rolla, a ki az ipomat ezen tseleke-detiért ritusunk szerint meg áldotta, és azután egy más rétet, meljet valami commune terrenumból váltott ki az előbbeninél jobbat ajándékozott az ipomnak.

Mindezek után Vitéz uram azt kívánván h. ujjolag szemben kérdöre vonas-sék a felado Sinkai, és adja ö kgyk tudtára, h. mi adott okat és mi vezette arra h. o kgy-mét ezen be jelentett conspirationak reszessévé tette, és azon conspiratioban mikor jött bé es hol conspiralt? Sinkai urral a ki magát ezen conspirationak fejének lenni nevezte ki? Meljre így felel:

F. Egyéb jeleket az már fel adottaknál én most azon az egyen kívül nem

adhatok (az iránt h. Vitéz uram a conspiratioban lenne) hm h. Pap László azon az időn kívülis meljben maga Vitéz uram lett, mondja Vitéz Uramnál lett legyen és a Püspök ur ellen intézett dologról tráctáltanak legyen, azt nékem Pap László mondotta, és bizonságom is vagyón rolla, külömben is ha időm engedtetik h. alattomban investigáltathassak, és utánna jár hassak, az magam erősitésemet meg mutatni és valosítani kész vagyok.

Feltérén továbbá aztis h. ezen Sinkai ö kgyeme által elé adva... ha szintén mind valóságok lennének és egyébre teljeséggel nem mutathatnanak annál h. ö többekkel együtt Vitéz L. ö k. is a Püspök ur ellen valamely haraggal viseltetnek. De mind ezekből az a következés ki nem hozattathatván h. valaki azon conspiratioban volna azért valaki ellen valami neheztelessel viseltetik Vitéz ö k. helljes kívánságára ujabban az a kérdés vetettetett Sinkai ö k. eleiben, h. a conspirationak, és abban Vitéz uram elegyedésének némely bizonyos jeleit adná. Meljre tsak azt felelte. Eddig vallo vallomásaimnal megmaradván, annak ujjolagis hogy Vitéz L. a conspiratusok szama között lenne tsak azt a jelét adja ki ö kegyeletének a Püspök ur ellen valló haragosságát hallotta, és ézt magától a Püspök urtól is tudja. Ezen kívül pedig nem tsak h. a Conspiratioban való létének valami jeleit tudná adni, *hanem aztis tagadásra viszi, anyiszor említett Sinkai ö k., h. a conspiratiot valamely fassiójából valamely meg lett dolognak jelentette volna ki.* kivévén azt a mit előbbeni vallamássaban jelentett h. tudnillik Pára a Püspök ellen valami leveleket készült volna írni.

Meg nem szunik továbbá is Vitéz L. ö k. kívánni és kérni a ns comissiotól Sinkai uramat kénszeríteni h. mivel conspiratiot fogott ö kgyre jelentse ki h. hol conspirált? mikor? és kik előtt? De mindezekreis anyiszor említett Sinkai azt feleli, magát az előbbeniekhez szorítván, h. Vitéz L. uram h. ö velle nem conspirált, és mássalis h. conspirált volna nem tudja, hm tsak gyanuja volt tudván haragját Vitéz uramnak a Püspök ur ellen.

Kérdezök aztis ezenkívül. Hogy ha Vitéz uram se keddel nem conspirált, se pg azt h. másokkal conspirált volna nem tudja: Hát mikor a Vispány urtól kérdőre vonatott miért mondotta hogy százan is vagynak a conspiratioban, és miért tette Vitéz L. ö Kgymét mingyárt az ötödiknek. Csak azt feleli: *hogy gyanum volt.*

Be szollittatik azután Pater Samuel Klain Balásfalvi monasteriumban tartozó szent Basilius rendjének papja, ki is magyarul nem tudván Déák nyelven e következőkben kérdeztetik meg.

K. Scitne Dnao V. Georgium Sinkai se Ducem et authorem conspirationis declarasse?

R. Scio Dnum Sinkai certiore fecisse Rsmum Eppum per Koltorem, de instituenda quadam contra eum factione seque hujus conspirationis ductorem

invitatum ac porro declarasse, hanc haud acceptasse Spartam certum denique fore conjuscumque ille tuebitur partes cum victurum.

Q. Scitne Reverentia V. etiam Rtiam V. conspirationis hujus participem per Dnum Sinkai accusari?

R. Scio, etiam confrontatus sum a Dno VComite.

Q. Quid ad hanc accusationem in sui defensionem?

R. nego cuncta et plane haud agnosco me conspirasse.

Q. refert statutus Sinkai Rtiam V. summam fovisse et hodieum fovere cum Dno Para amicitiam, quem scilicet fassione sua authorem et Principem asserit esse hujus conspirationis.

R. Amicitiam summam quam asserit non facio, sed habeo solum ejus notitiam, nec eum a spacio unius anni vidi eoque minus ullam cum eo habui correspondentiam. Profert quidem Dnus Sinkai me offensum ab Eppo nostro, propter non adprobatam quandam Libro pss. Dedicationem Episcopo ante unum mensem Ds Sinkai me affirmavit coram VComite ante medium annum me offensum conspirasse.

Q. Si itaq reverentia V. nullius se agnoscat participem conspirationis. ad fidem sacerdotalem rogatur, ne deneget nobis si quam contra Eppum. *patriam ac principem, aut institutam aut in minimo scintillantem fomite sciat?*

R. Nullam plane scio, et me refero ad confrontationem coram VComite institutam.

Magunk eleiben szollitvan Zdrengye Simontis, a Türi Esperestet. [Erdélyi Jánost a Monorai Papot és Popa Györgyöt a Vézei Papot mint a kiket Sinkai György a maga által fel adott conspiratioban reszeseknek lenni jelentett ki, kikis következendő módon kérdeztetnek meg.

K. Tudjáké Kgyk h. Sinkai Gy. valamely conspirationak fejének lenni magát nevezte ki? A meljre ekkép felelnek.

F. Nem tudjuk a dolgot nem hallottuk valameddig Balásfalvára a Vlspány ur eleibe nem ideztettünk.

K. Hát azt tudjáké h. kgyket Sinkai azon Conspirationak részesseinek adta ki?

F. Tudjuk de mindnjajan igaz lelkünk és papi hitünk szerint tagadjuk hogy vagy mással vagy Sinkai ő kgyvel valami factioban elegyedtünk volna.

K. Hát h. mentik kgyk magokat Sinkainak ezen feladása alol?

F. mi igaz lelkünk esmérete kijelentésén kívül semmivel sem hm ha tud ő kgye bizonyitson valamit.

K. Továbbá azt mondja Sinkai h. Pára küldött holmi leveleket ki ezen conspiratiok indítására, és h. ezen leveleik kgykis tudos, és Párának.....

F. Párával semmi correspondentiánk nem volt és soha velle nemis találkozunk, hm még második Leopold Homagiumának letétele alkalmatosságával.

De akkoris semmi különös értekezésünk nem volt, nemis tudtunk sem a levelek kibotsátásokban se a praetendalt conspiratioban semmit.

K. Ha ugyantsak kgyk a magok ártatlanságokat enyiben erősítik, Igaz lelkekre és papi hitekre mondják meg, h. mit tudnak valamit egy iljen conspiratorol, h. már foljna vagy kezdödni akarna valahol?

F. Igaz lelkünkre mondjuk h. semmit sem tudunk.

Mindezekutánis ujjolag bé hivatván Sinkai Gy. és ujjolag arra szorittatván h. a feljebb kérdöre vett 4 Papokk vesse szemekre az ő k. által feladott conspiratiorot a kiket t. i. elsőbb vallomásában annak részeseknek mondott és mondja meg h. hol? 's mi modon conspiráltanak? Elebbis és mind végig folytatott alaton tsavargásait elé vévén semmit se mutatni se elé adni nem tudott. Hanem félre tsapongot olljan semmiségekkal kívánta homálljosítani és zavarni a dolgot melljből semmit magyarázni nem lehetett

Nem állapodtunk meg ugyantsak ittis és továbbá fel tevők ezen kérdést.

K. Kgyd leg előbb az midön magáról beszellene valamely conjuratiot emlegetett, ezt ugyantsak a conspiratio nevezetével gyengíteni kívánta, ugyan tsak azt állította h. a mely titkot tud, az olljan dolog h. lelke esmereti sérelme nélkült 's püspöki absolutio nélkült ezen titkot ki nem adhatná, ezen állítására nezve további feleletiben, ugyan a dolgot arra fordította h. a tudva lévő dolgot ha másnak kárára volna kiadhatná ugyan. De a бүрös emberek neveik elhalgatásokkal. Már *most a Püspöki engedelem után* bizonyos számú embereket conjuratusoknak vagy conspiratusoknak lenni kinevezvén, Minden hoszszas kérdezkedésre tett vallomássaiis mind együt véve ollj semmiség és kitsinség, h. sem conspiratio nevet sem papi engedelmet akarmi szoros Teologia szerintis nem érdemlett. Tudni kell tehát ezenil kgyk nevezetesebbet vagy titkosabbat, és a complexekre nézve méltán titkosabb dolgot. A mit tud adja ki. Meljre eként felel:

Titkot mást nem tudok, hm tsak aztat a meljet fateáltam, h. pg kiket specificáltam azoknak neveit püspöki feloldozás nélkült ki nem akartam mondani. Oka volt az mit feljebbis mondottam h. a vétektől féltém. A vetekk pg oka a lett volna, h. ha én ki neveztem volna, és kinek kinek nevére a cselekedeteit vagy mondásait a Mlgs Püspök urnak ki jelentettem volna, őket kivált nemeljeket a Püspök ur haragjában hoztam volna 's némeljekk veszedelmesis lett volna.

K. Hát Kgyd házát 's vagyonjait miért tette eladová?

F. Azért h. Gazdaszszonyt látván h. nem lehet tartani azt tettem fel magamban, h. ha még továbbis a Directorságban maradok, a klastromban maradjok, és ennélfogva a házra szükségem nem lészen. A Portékámat azért h. sok és nintsen miért tartsam őket ha kosztra megyek élni.

K. Hát zallogjára nevezte miért izente kgyd azoknak a kiknél kgyd zallogjai voltak, h. váltsák ki mert másképpen leszsz a dolog?

F. Nem izentem h. másképpen leszsz a dolog, hanem tsak egy cigány-nak levén nállam egy ezüst pohára, annak izentem h. adja meg a percentet és váltsa ki a zálagját.

K. Mindezeket a meljeket k. eddig vallott, igazán vallottaé?

F. Igazán.

K. Hogy valhatta azt igazán, holott előre azt mondotta, h. ezek olj nagy titok alatt adattattak által, h. ezeket halál veszedelme nélkül ki nem lehetne adni, mint maga mondotta *Jura, perjura, secretum pandere noli*.

F. Ezen verset h. mondtam volna ezen időtájban, nem emlekezem, hm a Ttes VIspány ur egy néhányszor repetalta igaz az h. én a Ttes V. Ispány urnak mondtam h. a dolog sub secreto vagyon nékem mondva, a mi pg sub secreto conceditur homini revelalni nem akarom a Püspök ur oldozása nélkül, mert félek ne talám tám vétkezzem, és mintsem vétkezzem, keszebb lé-szek meg halni, azt pg de personis non prodendis ita intellexi.

Melljek szerint miis mind azokat valameljeket a fennebb ki nevezett előnk-ben allittattván önként vallattanak és mondtottanak feljegyezvén, és nagyobb erősségnek okáért azokk neveket vallomásokk tulajdon kezek által alája tét-tetvén, ezennel a Ttes ns Vgye Rendjeinek elejekben botsátjuk. Megszünte-lenül léven

a Ttes ns Vmgye Rendjeinek

alazatos szolgálói

G. Bethlen László

G. Mikes Sigmond

B. Zerbergi Vang Tely Márton.

G. Torotzkai Páál

Ajtai András

Gyujtó Sándor

N. Enyeden a fenn irt napon és eszt. Sz. Páli Sándor.

IX

La pag. 19 not. 4.

Urmatóriele două acte le avemu totu din archivulu mitropoliei din Blasiu, trimise prin D. Prof. I. Moldovanu. Reprezentatiunea episcopului e copiată întocmai depe conceptulu original, era rescriptulu guvernului, depe însuși originalulu ce se păstrădă în Archivulu blasianu.

D. Prof. Moldovanu ne spune cumu-ca Tatu, parochu și protopopu de la Baiuți'a (O. Lăpos Bănya) remase directoru pîna la 1 decembrie 1797, cumu se vede dintr'o scrișșoria a episcopului Bobu cu acestu datu adresată officiului montanisticu din Baiuți'a.

a) REPRESENTATIUNEA EPISCOPULUI BOBU

côtra guvernul, din 15 octovre 1794, prin care propune pre Tatu in loculu lui Sincai.

In sequelam gratiosae Resolutionis Regio-Gubernialis de 13-a 7-bris a. c. N-ro 6092. E. 233. ratione proponendi alterius in Locum Georgii Sinkai scholarum nationalium Directoris et Cathecetae horsum directae in praesentibus temporum et personarum circumstantiis mutationes officiorum ex intrinsecis rationibus status cleri utriusque tam saecularis, quam Regularis haud sustinentibus in locum supramemorati Directoris et Cathecetae interimaliter duntaxat humillime proponendum censui Georgium Tattu in fundatione viennensi olim ad Sanctam Barbaram altiora studia terminantem virum ecclesiasticum de cujus pacata indole, sedulitate cum aedificatione populi mihi in spiritualibus subjecti conjuncta responsabilitas adsumi possit, in elementaribus etiam idiomatis germanici aliquantulum versatum, quem Excelsi Regii Gubernii gratioso Patrocinio demisse recomendans ejusdem confirmationem in prae libato interimali munere instanter supplico.

b) RESPUNSULU GUVERNULUI

din 18 octovre 1794, prin care se confirma Tatu in loculu lui Sincai.

Rsme Dne Eppe nobis observandissime!

In ad repraesentationem de d. 15 Oct. a. c. horsum submissam, rescribi hinc R. D. Vestrae propositum in locum Georgii Sinkai pro interimali Directore et catecheta Scholae primariae nationalis Balasfalvensis Georgium Tatu per R. hocce Gubernium acceptari ac interimaliter confirmari, eidemque per eandem praelaudatam e vacante praebenda unius Basilitae de salario providendum esse.

Ceterum manentes

Rsmae D. Vestrae
E Regio M. Ppatus Tranniae Gubernio
Claudiop. 18^a 8-bris 1794

ad offa paratissimi
G. Bannffy m. p.

Daniel de Straussenburg
secr.

R. D. Eppe Fogarasiensi Ioanni Babb.

X.

La pag. 19 not. 5.

Scrissóri'a ce urmédia o copiassem eu insumi din originalu la 2 februaru 1844, pre cându me aflam in Blasiu că studente. Scrissóri'a originale, förte uritu scrissa, erä legata cu mai multe altele intr'un volume in folio intitulatu *Varia Georgii Sinkai Fata*. Archivariulu de atunci,

repausatulu Ioan Turcu, 'mi comunicasse acestu volume. La 1848 pradându Ungurii Blasiulu, impreuna cu altele se vede ca au peritu si aceste acte, pentru ca facându eu intrebare, D. Prof. Moldovanu 'mi serie ca n'a pututu dá de urm'a acellui volume in archivulu mitropoliei.

SINCAI CÔTRA BOBU.

Infra scriptus scio me quondam prohibitum fuisse secusquam hungarice loqui et valachice azért

Méltóságos Püspök ur!

Nagyságos Patronus Uram és szentséges lelki Atyám!

Nagyságod fizesse ki a mim Balásfalván vagyon (si rapinam fovit, ut otiose tempus ne terram) másként menyek a földi Istenekhez, a kik bajunkat eliga-zítják, mert én pénzemben nem hiszek, hanem a mindenhatoban a ki velem vagyon. Nagyságodnak elméjét nem próbálom hanem alázatosággal instálom, hogy vagy vagyonomat fizesse meg harmad napok alatt, vagy gondot viseltessen mindenemre кѣі bedé, кѣі аі крещѣт

Ех рѣмѣіѣ

Аі Мѣріеі тѣже пѣрпінтеле мѣх чѣл сѣѣлетек

maí mǎlt voitopis de bine mi ǎiǎş cǎzeteck

TEOPTIE IIIINKAI

Blasii die 10. Augusti 1795.

de nş mş kpezi kş cşnt Nememi lege immu-nis ultra sexaginta annos 600 et ultra ostendam.

Verte folium

Parens Illustrissime et mihi semper Reverendissime!

Possum omnia complanare solus, et si vis fac me tecum loqui, ubi jusseris et melius erit. secus solemniter protestor nam coram Diis terrenis triumphabo, et tum tarde erit, quia non scivisti cui credas. Ad hoc vero tibi Patris spiritalis gratiosam resolutionem orat.

Idem Sinkai m. p.

Afflictus ultra modum

Actualis Director.

XI.

La pag. 21. not. 4.

Scrissera despre Sincai si operele s lle:

D. Cogalniceanu, in *Archiv'a Românésca* si in *Daci'a Literaria*, la 1840; articolulu e repro-dussu si in *F i'a pentru minte, inima si literatura* de la 1841 No. 12;

D. Cipariu, in *F i'a pentru minte* etc. de la 1841 No. 42;

P. si D. Baritiu in *F i'a pentru minte* etc. de la 1841 Nr. 47;

Correspondentii anonimi ai D-lui Gavra, in editiunea de Bud'a a *Chronicei* lui Sincai, de la 1844

D. Laurianu, in *Biografia lui Sineai*, pusa in fruntea editiunei de Iassi a *Chronicei*, la 1853; I...u, in *Foiletonulu Zimbrului* din Iassi, de la 1855 No. 16;

D. Edgar Quinet, in *Les Roumains*, Paris 1855; in fine,

D. Missail, in diariulu *Traianu*, 1869 No. 39 si 40, unde, intre altele, spune: Cându *Chronic'a* lui Sineai fû tiparita gata, ea fû prezentata lui Grigorie Ghica-Voda cu ocasiunea reîn-tôrcerei sêlle pe scaunu, dupa retragerea ostiriloru de invasiune ruseseci, in 1854. La acêsta ocasiune a prezentârei *Chronicei*, D. G. *Sion* a compusu urmâtóri'a Oda, ce a sburatu din mâni in mâni, in foi volante:

MARIEI SALLE DOMNULUI GRIGORIE ALEXANDRU GHICA DOMNITORULU MOLDAVIEI,

*Cronic'a lui Sineai este unu tesauru,
Scumpu la totu Românulu cellu adeveratu:
A sa aparintia n'are pretiu de auru,
Are pretiu de viêtia, meritu nestimatu!*

*Originea nôstra e glorificata,
Faptele antice lumei dovedescu
Ce au fostu stramosii nostri alta data
Si ce meritu are nêmulu Românescu!*

*Aici totu Românulu gloria-si gasesce:
Allu seu suffletu fie câtu de amortitu,
Citindu asta carte se însufletiesce
Si-n a sa cadere vede ce-a gressitu.*

*A Mariei Talle generositate
A voitu, o Dómne! a inavuti
Cu acestu tesauru o posteritate,
Care e menita a însufletii.*

*Dar pe cându acêsta fapta laudata
Incununa dulce pe Maria Ta;
Cându pe tronulu tierrei te 'ntorci inc' odata
Menitu cá se mângâi sufferint'a sa;*

*Acum cându auror'a pare ca gonesce
Negrulu intunerecu ce ne-a invelitu;
Cându unu sóre dulce ne fagaduesce
Fericirea care de multu amu doritu;*

*Da-ne, da-ne nóue, Dómne Prea 'naltiate,
Pagine frumóse pentru viitoru!
Las' unu nume sacru la posteritate,
Cá se-lu recitedie pururea cu-amoru!*

*Cerulu se deschide, timpulu se arrata,
Toti inturna ochii la Maria ta!
Viitorulu tierrei, adi sêu nici odata
Este timpu, o Dómne! a consolidá.*

Dar nimen n'a scrisu mai bine despre Sincal de câtu *Sincal* insusi in *Elegia* sea dă la 1803 publicata la 1804 in *Orodiad'a* lui *Ladislau Nagy*. D. Cipariu chiamă mai întâiu attentionea publicului român u asupr'a acestei interesante autobiografie, dupa unu esemplariu ce fusesse allu lui Sincal insusi, in *Fôr'a pentru minte* etc. de la 1841 No. 42, apoi in *Acte si Fragmente*, in fine o reproducuse intrêga, impreuna cu Notele, in testulu originalu latinu, éra Notele mare parte si in traducere româna, in *Archivu pentru filologia si istoria* 1868.

Esemplariulu *Orodiadei* dupa care reproducemu noi aci *Elegia* lui Sincal impreuna cu tôte Notele, 'lu avemu de la D. Nifonu Balasiescu. Titlulu cârtii este acest-a: *LADISLAI NAGY de Peretsen, Nobilis Hung. Magno-Varadinensis, Comitatus Aradinensis Iurati Adessoris, et Ducalis Mineralogicae Societatis Ienensis Sodalis* *ORODIAS. Magno-Varadini, Typis, et Sumptibus Antonii Gottlieb Maramarosiensis*. 1804. in 8°, pag. XVI. 355, si alte trei pagine pentru *Errata*. *Elegia* lui Sincal se afla, câ *Coronis Partis secundae Orodiadis* la pag. 189—221.

Notele puse de desuptulu Noteloru lui Sincal, sunt alle D-lui Cipariu din *Archivu*, afara numai de vre o dône insemnate cu *, cari sunt alle nôstre.

ELEGIA

Nobilis Transilvani, GEORGII SINKAI de Eadem, AA. LL. Philos. et SS. Theol. Doctoris Romani, in Magno Transilvaniae Principatu Scholarum Vernacularum Valachico-Catholicarum Emeriti Directoris, data ad Auctorem ORODIADIS, Magno-Varadino ipso Festo die S. Michaelis Archangeli A. 1803. ex Episcopali Darabanthiano Tusculano.

Nomine non solo, (ut quidam,) sed, Magne Poesi
 Vir Latia, et Patria! Vir deamate mihi!
 Quis sim, qui, exemplo multorum, facta Bonorum
 Canto Elegeiaco Carmine, forte rogas?
 Inque his Te quoque quod iubeam salvere Poetam
 Percelebrem ignotus, Res Tibi nonne nova?
 Ille ego sum, cuius generavit *Sinka* ⁽¹⁾ Parentes:
 Exornat quorum Cera vetusta Lares.
 Nutriit in Studiis primum me Musa *Szabédi*; ⁽²⁾
Samsondina dein Patria cara mihi. ⁽³⁾
 Nutriit *Agropolis* ⁽⁴⁾ gemina me postea messe,
Claudiaci ⁽⁵⁾ unde peto docta Lycoea fori.
 Hic ego deliciis Phoebi consuescere primum
 Coepi, et Parnassi scandere laeta iuga.
Bistricium ⁽⁶⁾ hinc migrans Ciceronis in arte diserta
 Ingenium placuit percoluisse mihi.
 Inde *Balasfalvam* ⁽⁷⁾ docturus tendo iuventam
 Annum, quo lapso, *Roma* videnda fuit.
 Transegi *Romae* lustrum, quo tempore dignus
 Lauro quum fuerim, *Laurea* bina data est. ⁽⁸⁾
 In Studiis (fateor gratus,) me *Roma* iuvabat:

Omnis enim patuit *Bibliotheca* mihi. ⁽⁹⁾
 Dum patuit, multis e Libris multa notavi: ⁽¹⁰⁾
 Cuius erat STEPHANUS BORGIA! causa rei. ⁽¹¹⁾
 Cum Doctis solitus consummere tempora semper,
 Quos adstare mihi is, iussit et esse duces.
 Urbe redux annum iubeor remanere *Viennae*,
 Natalis Socio regna petente Soli. ⁽¹²⁾
 Hic *Methodum* ⁽¹³⁾ didici, Canones, et Iura ⁽¹⁴⁾ per annum,
 Et sum scrutatus plurima Scripta manu.
 Hic mandata typis legi noctuque, diuque,
 Historiam ut Dacicam condere rite queam.
Cornides ⁽¹⁵⁾ exacuit stimulis, *Benkö* ⁽¹⁶⁾ atque *Garampi*, ⁽¹⁷⁾
 Fautoremque egit quisque patrocinio.
 Adstitit his cunctis mihi plus DARABANTHIUS ⁽¹⁸⁾ unus,
Romam mittendi maxima Cura mei.
 In Patriam reduci pariter non defuit unquam:
 Nunc etiam egressum protegit, atque fovet.
 Cui Deus idcirco, precor, addat Nestoris annos,
 Maxima et in coelis Praemia sero ferat. —
 Ad Patriam rediens, referam nunc, quae bene feci
 Pro cultu Gentis, proque decore meae.
Principia edideram: ⁽¹⁹⁾ vulgaram *Grammata*: ⁽²⁰⁾ quin et
Alphabeta duo, qualia *Norma* ⁽²¹⁾ tenet.
Doctrinam Christi ⁽²²⁾ deduxi fusius, unquam
 Quam fuerit Valachis traditus iste Liber.
 Deerat *Ars patriis Numerandi* ⁽²³⁾ recta *Palestris*:
 Hanc etiam studui progenerare novam.
 Ter peragrandam fuit mihi *Transilvania* tota
 IOSEPHI iussu Regis Apostolici.
 Ter peragratus eam, pro linguae, et Gentis honore,
 In Valachis statui Commoda multa Scholis.
 Quas modo non augere, ast una reddere firmas
 Per bis sex hiemes maxima Cura fuit. ⁽²³⁾
 His exantlatis, consecratisque Saluti
 Communi, cogor pessima quaeque pati.
 Quid? quod et a Studiis cogor secedere nostris,
 Et colere ingenio rura aliena meo. ⁽²⁴⁾
 Namque, dolor! terris erepto Rege IOSEPHO,
 Qui, pol! perpetuo vivere dignus erat.
 Primum Theutonicae mandant primordia Linguae

Ne doceam ; audacter dura minando mihi.
Tum fictas Causas, — et qui me perdere possint,
Quaerunt! — propitii sed vetuere Poli.
His, aliisque malis vexatus, Munere gesto
Insons exutus, praesidioque carens,
Historiam quondam coeptam exornare resumo, ^(23*)
Quam nequii ob fatum continuare prius.
Hungariaeque mihi cum Spes magna esset in oris
Volvendi Libros, *Scriptaque* prisca *Manu*,
Musarum Studiis florentem commigro *Vardam*,
Fautores plures quae fovet alma mihi.
Hic ego dum veteres pro more saluto Patronos,
Praesulis IGNATI ⁽²⁴⁾ devenerorque Lares.
Devenerorque hospes *Canonis* de nomine dicti ⁽²⁵⁾
Concilii Graeci limina amica mihi:
Accedo plures demum, quos contigit olim
Novisse in Populo, ac Nobilitate mihi.
Hic etenim crebri florent, non Stemmata solum:
Ast etiam illustres Pallade utraque Viri.
Praecipuos inter primus mihi aditur Amicos,
TERTINA, Regalis Gloria rara Scholae!
Quem mihi falsa tulit moerenti Fama supremum
Ante duos annos oppetiisse diem:
Ecce! hunc Incolumem complector; maxima laeto
Gaudia propterea Corde movente meo.
Scilicet Ille! Tuo dignus quoque TERTINA plectro
Nuper. Apollineo, magne Poeta, coli;
Est cui dicta Salus a nostrae plurima Terrae
Luminibus doctis, ore relata meo.
Et cuius merito trans silvas Patria fusa,
In magno aestimio nobile Nomen habet.
Scire cupis nostri metam Sermonis, et orsum?
Plurima de Rebus dicta fuere novis.
Sermo fuit Studiis de Bellis, atque Magistris,
Quantum haec, atque illos externa Regna colant.

*) Nr. 23 aici e smintitu, cuvenindu-se a fi dupa ordine 25; in comentariu raspunde nr. 25, inse apoi si acollo urmédia altu 24.

Quam *Bavarus* Doctis, et *Russus* pingue Minerval
Attribuat Sortis cum meliore Statu.
Et quam magna *Borussus* agat cum *Consule Primo*
Gallorum; vigeat Cultus ut Aonidum.
Nostra simul dubii nova Fata expendimus, aevo
Hoc queis tam recte culta Iuventa fuit. —
Sed mox ad Vatum Versus, et Scripta reversis,
Tu fueras nobis maxima Materies.
Ille mihi, ut vidit, modulamina Vestra probari,
Edita plura dein Carmina Vestra dedit.
Legi Elegos hilaris, queis VÁLYI, PRAYque canuntur:
Et quibus ornatur *Csanadiense* Pedum.
Legi etiam Lessum, quo flecti funera magni
GVADÁNYI Herois, Vatis et egregii.
Nec potui nostrae moderari, crede, Camoenae,
Quin recolat Nomen relligiosa Tuum.
Seque Tibi notam reddat Pietate calenti,
Ingenium gestit qua celebrare Tuum.
Quumque peregrinus caream charta, calamoque,
Haec mihi mox offert TERTINA, noster Amor!
Cuius Amicitia docta uti ut Gloria magna
Est mihi: sic Vobis est, specialis Honor.
Quotidie urbanos Illius viso Penates,
Excipior dulci semper et alloquio.
Doctior et redeo semper satiatas opima
Doctrina, ex hujus quae fluit ore Viri.
Quaeque mihi tanto potior, quod Pectora prodat
Lacte, et Ryphaea candidiora nive.
Atque ubi detexi me gentis texere nostrae
A multis annis latius Historiam,
Suppetiasque simul petii, pretiosa Supellex
Librorum illius quas mihi ferre potest. ⁽²⁶⁾
Continuo facilis, promptusque Volumina rara
Nondum visa mihi plurima nota facit.
Iconibus, Nummis, Libris, Scriptisque locuples,
Queis decorata nitet Bibliotheca sua.
Obstupui fugientia tot Monumenta vetustis
De Patriae Rebus conglomerasse Virum.
Omnia quae pretii sunt cari, ingentis et usus
(Cognita si fiant) pluribus illa forent.
Usibus illa meis doctus Possessor, et Ipse

Altera viva vovet Bibliotheca lubens,
 Quin crebro propria dignatur me quòque Mensa,
 Consiliisque bonis me relevare studet.
 Est haec immerito Cultori gràtia facta,
 Gratibus immensis deveneranda mihi.
 Non minus illa etiam pergrata mente colenda,
 Reddiderit notum quod Tibi me, mihi Te!
 Atque ideo Lux haec Illius Nominis alma,
 Phoebea fulgens splendidiore coma,
 Laetitiis amplis cunctorum culta Bonorum,
 Est etiam nostra concelebranda Cheli.
 O, felix Fatum! tantum quod munere Divum
 Detinuit nobis, Hungariaeque Decus.
Lembergae fuerat si digna *Zamoscia* Voto, (27)
 Perpoliat pulchris TERTINA quam Studiis:
 Digna quoque est Nutrix dulcissima, *Vardia Magna*,
 Pierii Coetus, talis honore Viri.
 Quae Tibi quod Mater sit, multum gratulor illi,
 Magnae Matris Honor, Magne Poeta, Tuae!
 PANNONIOS IANOS non omnes abstulit Aetas
 Una: imo plures nostra remota dedit.
 TERTINA quos inter cum NAGYIDE vertice summo
 Castalii errabit tempus in omne Iugi.
 Atque utinam! plures Concordia duceret illuc,
 Pectoris expulsa sedibus Invidia.
 Nèc tantus Fastus, Contemptus, et atra Simultas
 Multorum premeret bilem, animamque trucem.
 Quid valet excultum Studiis dici! Indole vero
 Vulpibus esse parem, Tigridibusque feris?
 In Cultu doctis docti sint: mox quoque Civis
 Pluris eos faciet, Nobilitasque potens. —
 Sed mage, quid voveam, petis? en! mea maxima Vota
 Audi; illi coram iam recitata Viro:
De cultu Hungaricae, Meritissime TERTINA, Pubis!
Archi-que Vardensis Curio Gymnasii.
Olim qui pepulit de summis Daemonas Astris,
Protegat hic semper Teque, Tuamque Domum.
Sim Tuus: esto meus: servet cum NAGYIDE nostro
Te Deus; et tribuat cuncta cupita Tibi.
Vivat ALEXANDER Gnatus cum Matre! Parenti
Par animo, ac ideo dignus ut alta petat.

*Tu quoque, Nominis alma Dies, per tempora longa
Incolumi redeas semper amoena Viro.
Vivant! Hangariamque diu ornent TERTINA, NAG Yque
Carminibus, Meritis, Gloria, Honore suo!*

* * *

(¹) In *Fogarasiensi* Transilvaniae *Districtu* duo existunt Pagi, quorum alter *O Sinka*, seu *Vetus Sinka*, alter *Uj-Sinka*, seu *Nova Sinka* adpellatur. Ego ex priore duco meam originem, cuius pars potior olim aviticum Bonum erat Familiae nostrae. Posterior vero in proprio nostro Praedio conditus erat, uti hoc coram II. Statibus, et Ordinibus Transilvanis abunde probavi anno 1792. Me puero uterque *Primae Valachicae Legionis limitaneae* Militiae iuribus adscriptus est una cum aliis nostris, multorumque aliorum Possessionibus. Natus autem sum stilo vetere die 28. Februarii. Anno 1754.

(²) *Szabéd*, est frequens Sedis Siculicalis *Maros* Pagus, a meris *Unitariis* inhabitatus. Huc primum a Parentibus missus fueram ad disciscendam Linguam Hungaricam; sed quia locus mihi non arridebat, non diu eiatem frequentavi Scholam.

(³) In eadem Sede situs est cum late patente Agro suo vastissimus Pagus *Samsond*, cultus Siculis iuxta, ac Valachis. Hic residens Pater meus non aviticam, sed pignoratitiam duntaxat quandam Portionem Nobilitarem possedit, sub cuius vigilantia et sollicitudine paterna paulo diutius Ludum Litterarium adivi.

(⁴) *Agropolis*, seu *Maros-Vásárhelyinum* dictae Sedis Urbs Regia, et Libera, arce non ignobili ornata. Praebet ea sedem Tabulae Regiae Iudiciariae Transilvanicae, Regio Romano-Catholico Gymnasio, et Illustri Reformatorum Collegio. Habet suo in gremio *Minoritas*, et *Franciscanos*. Commendat se praeterea vehementer *Erudita Hungarica Societate*, cuius perpetuus Secretarius est celebris ille, ac veri nominis Polyhistor, D. GEORGIUS ARANKA de Zágón; et locupletissima praeterea *Bibliotheca Publica*, ab Excell. Dom. Cancellario, SAMUELE S. R. I. Comite TELEKI de Szék liberaliter erecta, donataque. In hac Urbe apud Reformatos prima Elementa Linguarum Latinae, et Hungaricae non sine notabili progressu solidius excolere coepi, operam ad meam culturam plurimum tunc conferente, Viro doctissimo, Professore ALEXANDRO KOVÁSZNAI, qui quantus *Humanista* fuerit, serae etiam Posteritati non dabunt oblivioni Eius *Carmina Exequialia*, et *Paucula quaedam alius Argumenti. Trajecti Batavorum A. 1782. typis expressa.*

(⁵) *Agropoli*, auctore germano natu maiore Fratre, *Ioanne Sinkai*, (qui qua Centurio Incl. Secundae Legionis Valachicae limitaneae in Lörch ad Rhenum

A. 1795, heroice vitam cum morte commutavit,) translatus fui *Claudiopolim*, Urbem Regiam, Liberam, eamque Transilvaniae Metropolim ad Patres Societatis Iesu, a quibus in Seminarium S. Iosephi receptus, omnibus viribus contendendi, ne mihi, per quadriennium beneficio Alumnatus fruente, in Scholis Grammaticis, et Poetica Classe, quisquam frequentium aemulorum Primatus palmam praeciperet, quod plures superstites adhuc coaetanei condiscipuli hodieum testari possunt.

(⁶) Inde propter studium Linguae Germanicae voluntate parentum transii *Bistricium*, Urbem Regiam, Liberamque Saxonum, ubi in Gymnasio Scholarum Piarum Rhetoricam absolvi.

(⁷) *Balasfalva*, Sedes Episcoporum Fogarasiensium, ad utriusque *Cicelli* amnis (*Nagy, és Kis Küküllő*) confluxum condita, et respectu Comitatus Albensis Inferioris, ad quem pertinet, antequam *Cicelli* confluerent, sola est Iurisdictioni praedicti Comitatus trans *maiores Cicellum* obnoxia. Hic vetus S. Blasii vicus, hodie bifariam dividitur, in Pagum nempe, et contiguum Oppidum. Pagus Operas rusticas, Oppidum censum praestat perpetuo terrestri hero loci Episcopo Graeco-Catholico. Pagus est antiquissimae, et obscurissimae originis. Oppidum regnante CAROLO VI. Augusto conditum coepit, qui primus permutavit Dominium Balasfalvense cum Ill. ac RR. D. *Innocentio Klein, L. Barone de Szád*, Episcopo Fogarasiensi pro *Also Szombatfalva*, et *Szamos-Ujvár*. Duo praecipua sunt Balasfalvae aedificia, memoratu digna, Castellum utpote Episcopale, et Monasterium Patrum Basilitarum ad SS. Trinitatem. Illud ad pagum, hoc ad oppidum spectat. In Monasterio sunt Scholae publicae, in quod ego receptus, anno aetatis meae vicesimo Rhetoricam, et Poesim docere confestim iussus sum. Tam subito prae ceteris Religiosis Coalumnis e Scamno ad Cathedram gravissimo Superiorum iudicio sublimatus!

(⁸) Dato unius anni specimine in tradenda Rhetorica, eorundem venerabilium Superiorum meorum unanimi suffragio, et decreto *Romam* mittendus decernor pro *Philosophia* biennio, *Theologia* vero triennio in *Collegio de Propaganda*, qua fundatus Alumnus, audienda, discendaque. Ibi, per quinquennium Studiis totus deditus pro Coronide laborum meorum utriusque praedictae Facultatis Gradum suscepi, uti in Pergamena exaratum authenticum *Diploma* testatur, quod sequentis est tenoris:

IOSEPH MARIA TITULI S.
ALEXII S. R. E. PRESBITER CARD. CA-
STELLIUS, S. CONGR. DE PROP.
FIDE PRAEFECTUS.

*Om nibus, et Singulis praesentes Nostras
Litteras inspecturis, visuris, atque
lecturis Salutem in Domino.*

Sacrosancta Romana Ecclesia, quam Beatissimi Petrus Apostolorum Princeps, et Paulus Doctor Gentium suo sanguine fundarunt, ac sacris Institutis largiente Christo Domino edocuerunt, ab ipsis initiis Fidei Christianae susceptae viros in gremio suo educatos, moribus, ac doctrinis imbutos, ac demum in Divina Sapientia profectos ad disseminandum Verbum Dei in diversas Orbis partes mittere consuevit. Quod quidem et Evangelica voce: Pasce Agnos meos, pasce Oves meas etc. et exemplo S. Petri edocti Summi Pontifices per tot saecula disponente Domino salubriter, et pro Pastoralis suo munere egregie praestiterunt, ut Infideles ad Fidem Orthodoxam invitarent, et populos ab eadem aberrantes ad gregem Christi Domini reducerent. Hac ergo meditatione permotus fel: record: URBANUS VIII. cuius memoria sit in benedictione, Collegium Adolescentum ex variis Nationibus ad Fidem per universum terrarum Orbem propagandam erexit: quod URBANUM a suo nomine appellavit, cuius Moderatoribus Autoritate Apostolica tribuit facultatem (prout in Litteris Erectionis, Institutionis, et Foundationis dicti Collegii per Eum editis sub Dat: Romae apud S. Mariam Maiorem Kal: Aug: Anno Incarn: Dni. MDCXXVII Pontificatus sui Anno IV. plenius continetur,) illos, quos per debitum tempus in dicto Collegio studuisse, ac scientia, et moribus idoneos reperissent, ad Bacca Laureatus, Licentiaturne Doctoratus, et Magisterii Gradus, servata forma Concilii Viennensis iuxta Universitatis Studiorum Almae Urbis consuetudinem, seu alias promovendi, ac solita ipsorum Graduum Insignia conferendi. Quandoque sic promoti omnibus, et singulis Gratiis, Favoribus, Praerogativis, et Indultis, quibus alii in praedictae Almae Urbis, seu aliis Universitatibus, et alibi iuxta illius, et aliarum Universitatum huiusmodi Constitutiones ad Gradus praedictos promovendi de Iure, vel Consuetudine quomodo libet potiuntur, fruuntur, et gaudent, uti, potiri, et gaudere possunt. Eandem vero Facultatem praedictis Collegii Moderatoribus, ut supra concessam, fel: rec: CLEMENS XIV. non solum benigne confirmavit, sed etiam extendit in peculiari Audientia habita per R. P. D. STEPHANUM BORGIA S. Congr.: a Secretis sub die XV. Martii Anno Dni MDCCLXXII. Quamobrem quam) Dilectus Nobis*

*) Erröre in locu de quum, si XIV.

in Christo Dnus, GEORGIUS SINKAI de eadem. Nobilis Transylvanus, Ord: S. Basilii M. Religiosus Professus, eiusdem Collegii Alumnus per integrum cursum Philosophiae, ac Theologiae tam Dogmaticae, quam Scholasticae assiduus vigiliis sedulam operam in Scholis Collegii URBANI impenderit, vitae, ac morum probitate, Christiana pietate, eruditione, ac doctrinis praeditus, idoneus repertus fuerit, volentes iuxta praedictarum Litterarum tenorem voluntatem tam URBANI VIII. quam CLEMENTIS XVI. Rom: Pontificum executioni mandare, assignavimus Eidem Conclusiones ex Utraque Facultate: Quas hodie publice in praesentia R. P. D. STEPHANI BORGIA S. Congr: a Secretis, et Celeberrimorum Theologiae, ac Philosophiae Professorum, et aliorum Celeberrimorum Virorum, ita docte, eleganter, ac copiose defendit declarando, eruendo, omnes Conclusiones ex assignatis, ac comprobando, distinguendo, pro et contra arguendo, dubitationes proponendo, illasque dissolvendo, argumentisque primo Dni IOAN: CAROLI BONOMI Theologiae Polemicae Lectoris; deinde P. Fr. THOMAE MARIAE CERBONI in dicto Collegio Theologiae Scholasticae Lectoris; atque P. Dni AURELII LEONI Philosophiae Lectoris, aliorumque acute, ac Magistrali more respondendo, ut ab omnibus Utriusque Facultatis Doctoribus idoneus habitus, et aestimatus fuerit, qui unanimi consensu, concorditer, pari voto, viva voce, vivisque Suffragiis, ac nemine penitus penitusque discrepante Philosophiae, ac S. Theologiae Laurea Doctoratus dignus approbaretur. Quapropter R. P. D. STEPHANUS BORGIA S. Congr: a Secretis habita prius de dicto D. GEORG: GABRIELE SINKAI Fide Catholica, et Religione emissa per Eum in manibus eiusd. R. P. D. STEPHANI BORGIA ibid. publicae Fidei professione iuxta formam traditam a fel: PIO PAPA IV. ac iureiurando tactis corporaliter, et osculatis S. Dei Evangelii, desuper praestito, consideratis moribus, scientia, ac virtutibus, quibus eundem D. G. GABRIELEM SINKAI Altissimus inlustravit per Auctoritatem Apostolicam memoratum D. G: GABRIELEM SINKAI uti benemeritum, dignum, sufficientem, et idoneum in Philosophia, et S. Theologia Doctorem, ac Magistrum creavit, fecit, solenniter pronunciavit, et ordinavit ita, ut in futurum omnibus, et singulis Indultis, Exemptionibus et Privilegiis, Favoribus, Praeeminentiis, Dignitatibus, et Honoribus, quibus alii sic promoti tam in Urbe, quam in totius Orbis Universitatibus Utriusque Facultatis Magistri, et Doctores de Iure, ac consuetudine, aut alias quomodolibet utuntur, potiuntur, et gaudent, uti, potiri, et gaudere possit, et debeat. Dans praeterea, et concedens Ei Licentiam, ac liberam Facultatem, et Auctoritatem Legendi, Docendi, Glosandi, Interpretandi, ac Magistralem Cathedram ascendendi, similiter alios omnes, et singulos Actus Magistrales publice, et privatim exercendi prout Sibi placuerit, et videbitur. Atque ad absolutionem gestorum huiusmodi solita Doctoratus Insignia eidem D. GEORGIO GABRIELI SINKAI contulit et An-

nulum eius digito Annulari, et Biretum capiti pro Corona imposuit, Libros clausos, et apertos mox in manibus tradidit, ac Ipsum denique induxit in Cathedram Magistralem, et conlocavit, ut intelligeret, Se inter Utriusque Facultatis Doctores admissum, et receptum fuisse: prout ad Osculum fraternum a singulis Magistris, ac Doctoribus, ibidem praesentibus admissus, atque receptus fuit ad Laudem, et Gloriam Omnipotentis Dei, et Salvatoris Nostri Iesu Christi. Amen. In quorum fidem, et testimonium praemissorum Praesentes fieri, et Nostra manu subscriptas Sigilli Nostri, quo in talibus utimur, iussimus ad pensionem muni. Datum Romae in Collegio Urbano de Propaganda Fide. Die XXVIII. Mensis Ianuarii Anno a Nativitate Domini Nostri Iesu Christi MDCCLXXIX. Pontificatus Sanctissimi Domini Nostri PII Divina Providentia VI Anno IV.

IOSEPH. MARIA CARD. CASTELLI

Praefectus m. p.

S. BORGIA

Secret. m. p.

Sigillum est pendens e duplici zona rubro-viridi sericea, infusum. impressumque Capsae maiori aeneae, referens Christum Dominum, post Resurrectionem cum erecto Vexillo stantem, et Apostolos duodecim iubentem ubique Evangelium praedicare, cum hac peripheriam internam ambiente sententia: EVNTES. IN. VNIVERSVM. MVND. PRAED. EVANGEL. OMN. CREAT.

(⁹) Et quidem 1.) Bibliotheca Vaticana. 2.) Bibliotheca vulgo: *Sopra la Minerva*. 3.) Bibliotheca ad Aracelli. 4.) Bibliotheca Benedictina. 5.) Bibliotheca Collegii de Propaganda, cuius sat longo tempore fui Custos.

(¹⁰) Enotavi autem praeprimis ea ex MSS. Codicibus, quae ad adparandam Historiam Daco-Romanam, sive Valachicam faciunt, cuius tunc fundamenta a me iacta sunt solidissima.

(¹¹) Eminentissimus Princeps, et S. R. E. Cardinalis STEPHANUS BORGIA, id temporis. quo Romae studui, erat a Secretis S. Congregationis de Propaganda, meque tanta benignitate complecti dignatus est, ut nedum facultatem mihi a beatae memoriae SSmo PIO VI. Summo Pontifice impetraverit omnes Libros legendi, omnesque Bibliothecas perlustrandi, et consulendi: sed etiam proprio aere eruditum quemdam Presbiterum conduxerit, qui me hospitem, et peregrinum omni, quo animus ferebat, tempore per Bibliothecas Romanas publicas, perque Eruditorum Societates circumduceret, indigiteret, et domum reduceret. Quid? quod ipsemet etiam saepius exquisiverit, et praeberit legendos, mihi antea ignotos, Scriptores tales varii idiomatis, qui de Valachis quidpiam memoriae prodiderunt. Adhibuit me quoque saepius hospitali Mensae suae, quae cum domesticis, tum exteris etiam Eruditis referta erat, et ex horum doctissimis sermocinationibus, ac disputationibus nimio opere in Historia, aliis-

que Scientiis profeci. Facultas legendi Libros prohibitos, sequentis tenoris Scripto fuit mihi adtributa.

*Ex Audientia SSmi Dni Nri PII PP. VI.
habita die 20. Februarii 1780.*

SSmus me infrascripto, Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Secretario referente, benigne concessit GEORGIO GABRIELI SINKAI Ordinis S. Basilii M. facultatem retinendi omnes, et quoscumque damnatorum Auctorum, etiam Haereticorum, prohibitos Libros, quos secreto, et sub clave teneat, ne ad aliorum manus deveniant; idque indulgit, quoad ipse Orator vixerit. Datum Romae ex aedibus eiusdem Sacrae Congregationis die, et anno quibus supra.

(LS)

STEPHANUS BORGIA
Secr. m. p.

(¹²) Roma redux Viennae in Austria iussus sum subsistere, et ingredi Generale Graeco-Catholicum ad S. Barbaram Seminarium, altero socio inde paulo post Balasfalvam revocato, remanente tamen ibidem adhuc A. R. ac Cl. D. SAMUELE KLEIN de Szád, mihi coniunctissimo populari. — Doleo, mirorque vehementer, tam omnibus scientiis, et litteris abundanter ornatum, et singularibus editis operibus conspicuum Virum, ab iis domesticis Scriptoribus, qui Hungariae, et Transilvaniae Historiam Litterariam ex professo scripsere, Biographiasque Patriae Eruditorum vulgavere, alto silentio hactenus praeteritum esse; quasi vero iam Graeco-Catholici homines ne sapere quidem possent, aut vellent; ac in censum litteratorum hominum in Patria venire nequirent! quos inter tamen frequentes sunt, qui Litteris serio, intimeque dediti, etiam arctissimas inter rei familiaris angustias, Ingenia sua percolare non desinunt. Hinc temperare mihi nequeo, quin ea studiosissimi huius familiaris mei, quae mihi nota sunt, nominatiora vitae adiuncta, meritaque litteraria, paucis hicce non perstringam.

Editus est is in lucem in Saxonicalis Sedis Cibiniensis pago Szád Anno 1745; unde etiam axioma suum nobilitare trahit. Impetravit autem a Carolo III. Hungariae Rege Nobilitatem familiae suae patruus IOANNES Liber Baro KLEIN, Episcopus Fogarasiensis. Humaniora, aliaque inferiora studia terminavit Balasfalvae. Inde Viennam missus ad Collegium Pazmanianum ibidem in Universitate Scientiis philosophicis, et theologicis sese expolivit, quibus solide, cumulateque imbutus, meruit promoveri pro Praefecto Studiorum ad supra memoratum Generale Graeco-Catholicum S. Barbarae Seminarium, quo in munere constitutus, edidit praecellentes illas duas *Dissertationes* latinas, quae illi magnam aestimationem, honoremque peperere*). Prima erat: *Dissertatio Canonica*

*) In testu: *pepere*, din erróre de tipariu.

de *Matrimonio iuxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae**). Vindobonae 1781. Secunda: *Dissertatio de Ieiuniis Graecae Orientalis Ecclesiae* ibidem 1782**). — Insuper prius iam typis credita erant ab illo: *Elementa Linguae Daco-Romanae, sive Valachicae a me locupletata* etc. ibidem 1780. — Vienna post plures annos Balasfavam in Transilvaniam reversus, ab ATHANASIO REDNIK Episcopo creatus fuit iuxta ritum Orientalis Ecclesiae Magnus Ecclesiarcha. Nunc a longiori tempore post diversa, laudabiliter abs se administrata publica munia: agit in Cathedrali Ecclesia Concionatorem Episcopalem. Superioribus annis totam *Sacram utriusque Testamenti Scripturam* in Valachicum Sermone convertit, eamque typis etiam Balasfavensibus feliciter in folio describi fecit***), quibus perinde vastum a se elucubratum eodem sermone *Moralis Theologiae* Volumen in 4-to****) excudi procuravit. Omnes bonae frugis Libri latini, et valachici, qui inde circiter a duobus decenniis ex Balasfavensi Typographia in lucem prodierunt, illum fautorem, obstetricatorem, correctorem, promotoremque agnoscunt. Habet plures quoque valachice a se dictas *Conciones* impressas; *****) nonnullas etiam ineditas. Eadem lingua concinnatam abs se *Logicam*, *Ethicam*, et *Ius Naturae* separatim evulgavit. — Sequuntur iam nunc Lucubrationes Eius, nondum editae, perfectae tamen, et absolutae ita, ut si typorum favor suffragaretur, confestim publici possent fieri iuris. Et quidem sequenti, ut sunt elaboratae, ordine:

1-o) *Brevis Notitia Historiae Valachorum ab origine gentis usque Seculum XVIII.*

2-o) *Dissertatio de Statu, et Politia Religiosorum, et Monachorum Orientalis Ecclesiae.*

Utrumque Opus latino idiomate est exaratum.

3-o) *Dictionarium Latino-Valachico-Hungarico Germanicum.* — Iam expetitur ad typos a Tipographia Universitatis Pestanae Budensi! — cetera, quae sequuntur, Valachica sunt exarata lingua.

4-o) *Historia Valachorum, Transilvanorum, Transalpinorum, et Moldavorum cum rebus gestis Principum.*

*) «Ab Sam. Klein de Szád, Dioeceseos Fogarasiensis in Transylvania presbytero, et in Seminario Generali Caesareo-Regio Graeco-Catholicorum Vindobonensi ad S. Barbaram Studiorum Praefecto, conscripta.» Pagine 154 numerisate, ce continu prefatiunea (3-20) si testulu, si alte 5 nenumisate, ce cuprindu indicele seu scar'a paragrafloru, in 8°.

**) Se afla inca si intru unu manuscrissu original, cu unele differentie. S'a tiparitu si in traductiune româneasca, la Bud'a in 1828, fara numele autoriului si traducetoriului. Vedi si *B. Popu*, despre tipografie, pag. 95 nota a).

***) Tiparita in Blasiu la a. 1795. S'a retiparitu si la Petroborgu in lex. 8° la a. Ori-ginalele inca si adi se mai afla in Ms. in bibliotec'a din Blasiu.

****) Tiparitu in Blasiu la a. 1796, manualulu asiã numitiloru *Moralisti* seu *Popandosi* in timpu de 50 de anni si mai bine.

*****) Sub titlu: Проповѣданій за пророкъскае оаменизор моргѣ, Блажѣхъ 1784, in 4-o.

5-o) *Historia Ecclesiastica Valachorum Transilvanorum.*

6-o) *Historia Concilii Florentini.*

7-o) *Praxis Consistorialis.*

8-o) *Historia Ecclesiastica Universalis compendiose.*

Sequentia autem partim Latina, partim Graeca, et Gallica aliorum Opera, versa sunt per illum in Valachicum:

9-o) *Marmontelii Belizarius.*

10-o) *Luciani de veris Narrationibus.*

11-o) *Fleurii Abbatis Historiae Ecclesiasticae Secula priora IV.*

12-o) *Segneri Instructio Poenitentis.*

13-o) *Thomas a Kempis.*

14-o) *S. Basilii M. Homiliae, et Ascetica.*

15-o) *S. Cyrilli Hierosolymitani Opera omnia.*

16-o) *S. Dorothei Opera omnia.*

17-o) *S. Bachonii Opera omnia.*

18-o) *S. Ioannis Chrysostomi in Evangelium S. Ioannis Homiliae LXXXVIII. et aliae Homiliae.*

19-o) *S. Gregorii Nazianzeni aliquot Homiliae.*

20-o) *S. Damasceni Historia Iosaphat, et Barlaam, et de Orthodoxa Fide Libri duo priores.*

21-o) *SS. Epiphanii, Anastasii, Ephrem, et Damasceni aliquot Homiliae.*

22-o) *S. Climaci Liber ad Pastorem, et aliquot Sermones.*

Denique proprio Marte adparatus:

23-o) *Peculiaris Tractatus Philosophico-Theologicus de Revelata Religione Christiana.*)*

Et haec ecce! ingenii, industriaeque monumenta unius sunt Graeco-Catholici hominis. Quid non, si in plurium, latere volentium, conatus, operasque doctas inquireremus? pretiosi iterum, utilis, et admirandi detegeremus? Oggerat iam nunc quispiam effrons calumniator Monachos, aliosque Ritus nostri, et Gentis

*) Sam. Clainu insusi intru unu opu allu seu ineditu sub titlu: *Scurta cunnoscintia a istoriei Româniloru*, partea III. § 23, in care infra pre Scriitorii românesei, in urma attinge pre scurta si celle scrise de sine, unde osserbăm, ca Msulu nostru nu e originale, ci numai o copia din a. 1800; asiâ dara si catalogulu numai pina la acestu annu pôte se ajunga; precumu urmădia:

«Ла ачестеа се пот адазге ши челе че ле ам скрие ес пре лимва ромънеаскъ, каре сънт: Граматика, Аритметика, Логика, Метафизика, Дециле ефрешти, Бивліа тоатъ дъпре Евангеліе. Капо оанеле тятърор съвоарълор дъвесерека ръсърітълі приміте. *1 Дъвдъ-търіле сѣ. Кіріл дела Іерусалім. Къвнтеле сѣ. Васіліе кътръ пород, ши челе аскіті-чешті. А сѣ. Іоан Гъръ де азр, къвнтеле челе дъ Евангеліа сѣ. Іоан, ши алтеле вро кътева. Але СС. Грігоріе Теологъл, Епифаніе, Кіріл дела Александріа, Ефрем Сірел, Анастасіе Синаітел, Андреіс Крітеанъл вро кътева къвнтѣ. Ши але сѣ. Іоан Дамаскин, картаа 1 ши 2, де православніка кредіндъ; ши Історіа лѣі Барлаам ши а лѣі Іосафат дмшпратъл Індіанлор. Але сѣ. Пахоміе кълзгърешті. Ши але сѣ. Доротеіс тоате къвнтеле. Ши маі тързпте дъвдътърі але маі мълтор пърінді. Ши дъвдътъріле

nostrae homines rudes, idiotas, otiosos, ignavos, hebetes, et inidoneos esse colendis Bonis Artibus, et Scientiis!! — et ideo indignos aestimatione, favore, et gratia Regis, Procerum, et Patriae!! — —

лѣи Тома де ла Кемпис. Андреапареа пѣкътошлор. Исторіа схіемеі дѣре весерека рѣсрѣтлѣи ми а апислѣи, пре времеа лѣи Міхаіа Келѣраріе патриархлѣ Цариградлѣи, ми а съворлѣи дела Флоренція. Ші екрисоріе домнлѣи Мармонтел де Белісаріе. Біада ми фавлеле лѣи Ісоп. Исторіа весеречеаскѣ. Ші деспре дескоперіреа чеа дѣмнезеаскѣ. Ші теологіа Моралічеаскѣ. Ші о карте де кѣсѣторіе. Ачестеа тоате ромѣнште ех леам фѣкѣт, ах ех леам тѣлѣчѣт».

«Дѣтнеште ам екріе Исторіа неамлѣи ромѣнскѣ, — де кѣсѣторіе, — ми де постѣри».

Din cari se cunnósce, ca in Catalogulu Sincaianu nu tóte erau cuprinse, câte scrisseşse pîna atunci (1803) Sam. Clainu.

Din aceste unele s'au tiparitu, precumu :

a). *Logic'a*, dupa Baumeister, la Bud'a, in 8°. Am avut'o. Se afflă si in ms. in bibliotec'a din Blasiu in 2 tomi, astadi inse numai a 2-a parte.

b). *Ethic'a si Dreptulu firei*, la Sabiniu, 1800, in 2 tomi in 8°. Se afflă in bibliotec'a Seminarului din Blasiu, ci la 1849 a peritu.

c). *Brevis notitia*, de sub nr. 1-o, mai susu, care remasessse de la P. Maior, si io o-am fostu pusu in bibliotec'a Seminarului inainte de 1848, inse numai in fragmentu, fâra inceputu si fâra capetu, rateci din mâna in mâna, pîna ce fû tiparita de Laurianu in *Instructiunea publica* a. 1861, mart. apr. pag. 67—118, in 4°.

d). *Istori'a Româniloru*, românesce, incepusse a o edă insusi autoriulu in 1806, că appendice la Calendariulu de Bud'a din acellu annu, sub titlu :

«Исторіа, лѣкрѣрїе, ми дѣтѣмїлѣрїе ромѣнлор пре екрѣт амезатѣ, ми дин мѣлѣи веки ми ної екрїиторї кѣлеасѣ ми екрїеѣ де Пѣрїнтеле С. Клзїн де Цад, Іеромонах дин мѣлѣсрїреа сѣ. Троїѣ дин Блаж. etc. іер акѣм дѣ Бѣда ла кр. Тїпорасїе а Універсітѣїї дин Пешта деңсор ми ревїзор кѣрѣлор ромѣнештї дѣ Бѣда, 1806» in 8.

Nu seiu déca acestu fragmentu este din opulu mai susu amintitu sub titlu : *Scurta cunno-scintia*. Sum totusi de parere, ca améndóne sunt totu unulu, de si póte cellu din Calendariu mai inmultitu séu mai corressu, de câtu cellu din ms; pentru ca cellu din Calendariu cuprindeá partea I. intréga, si din partea II. pîna la § 6, séu : pîna la batal'a cea mai depre urma a Daciloru; — care consuna si cu cellea din « s.

Fragmentulu din Calendariu aveá cellu puçinu dóne cóle in 8-o mare, si autoriulu se pare a fi avutu de eugetu se o continue in annii viitori; ci s'a appucatu prea târdiu, ca-çi ellu a muritu in 17 maiu 1806 in Bud'a, precumu seiu dintru o correspondintia lunga, ce o avusse feciorulu de casa allu repausatulu cu fostulu Prepositu allu Basilitoru *Benedictu* din Blasiu, de la care o si acceptassem in donu, inse revolutiunea o nemici si pre ast'a impreuna cu altele.

Dupa aceste date scrisseşsem, totu inainte de 1848, in *Fó'i'a pentru minte*, o scurta notitia si despre S. Clainu, de care inca se sierbira unii de ai nostri, căsi de cea despre G. Sincai, fâra de a aminti macaru fôntân'a de unde au cerpitu; ceea ce si de alte ori s'a mai tēplatu, inca chiaru si cu grammatecele melle.

Dupa assemene metodu incepû si G. Sincai a-si publicá si ellu *Chronic'a Româniloru*, in Calendariulu de la Bud'a, in 1807 séu 1808, *² urmându lui S. Clain acollo de correctoriu lónga tipografia. Cellu puçinu 5 cóle s'au tiparitu asiá, — 2½ adeca, precumu presuppu in Calendariulu de pre a. 1808, care nu-lu am, si alte 2½ in cellu de pre a. 1809, carese afflă si adi la mine, si cuprinde pag. 41—80, anii 174—264 (pag. 13—26 ed. Lauriani).

(¹³) Methodum Scholas Vernaculas Nationales, (a nova rectiore, politioreque Norma *Normales* etiam dictas) docendi, et regendi, Viennae didici, super quo studio meo tale obtinui Testimonium :

Endes unterschriebener bezeuge hiemit, dass der Wohlehrwürdige Herr, GEORGIUS GABRIEL SINKAL, Basilianer aus der Fogarasienser Dioeces, nicht nur den Vorlesungen, welche in der hiesigen kaiserlichen königlichen Normal-schule bei St. Anna über die Katechetik, und Methode sind gehalten worden, sehr fleissig beigewohnt, sondern derselbe hat sich auch bei dem mit ihm vor-

Ci că se ne întorcem la opulu lui S. Clainu, adaugem, ca in esemplariulu nostru lipsescu citatele autorilor, locu albu fiindu lassatu in pagine pentru scrierea lor, ce nu s'a tēplat. Er' in esemplariile pierdute se afflau si citatele. Unu esemplariu se pare a se afflă si la Rm D. Gabriele Popu, Canonicu gr. c. in Lugosiu, din care a si publicatu ceva.

Am fostu vediutu la repausatulu N. Maniu protop. in Sabiniu inainte de 1848, o carte de rugatiune in 8°, edata totu de Sam. Clainu in Vienn'a; care inse i-a peritu in revolutiune, precumu mi-a spusu.

Totu de acell-a s'a edatu si alta carte de rugatiune sub titlu : *Acatistu*, in 16° la Sabiniu, care o vediussem la repaus. Gabr. Muresianu, provisorulu de la Blasiu si Cutu, nu sciu inse deca se mai affla la familia-i in Turd'a.

Amēndoue erau intrege cu litere latine. Alte esemplarie din ele nu am vediutu.

Dintre msele lui multe se afflau in bibliotec'a din Blasiu pina la a. 1848, dar de atunci au ramasu mai puține. Multe se voru fi afflāndu si in bibliotec'a repausatului Sam. *Vulcanu* episcopulu Oradiei-mari. Unele se afflau si la Alex. *Gavra* in Aradu, fāra de a pricepe, cum i-au venit in possessiune, si anume cele de sub nr. 5. 6. 8. 11, de mai susu.

Noi adaugem aici unele notitie despre msele ce s'au afflatu si se mai affla in bibliotec'a din Blasiu.

Se afflau : o parte din nrji 1. 3. 4. si 9.

Inse din acestea dela 1848 in cōce n'a ramasu nemica.

Se mai afflau si nr. 6, si 11, cari se affla si astadi, cu multe fragmente din nr. 9, 14—17, 21—22. Originalulu Bibliei, Teologi'a dogmatica, si morale.

Afara de acestea, la Oradea-mare se affla unu Ms. in 4°, ce cuprinde istori'a Romāniloru politica si beserecēsca mai pre largu, din care noi amu publicatu, cele despre Episcopii uniti din Transilvani'a, dela Teofilu pina la Gregoriu Maioru, in Actele si fragmentele nōstre, pag. 79—129 (Blasiu 1855 in 8°).

*¹ Am ināntea mea unu volume ms. originale allu lui Klein, intitulatu : *Каноанеле Сѣнтрѣлор съвоаръ тѣлмѣчѣте ми екписе де САМСІА КЛАІН де ла Cad Іеромонахъл din Мѣнѣ-тіреа Сѣнтрѣл троїцѣ din Блажїх. 1789. — Саз тѣлмѣчїт din Бевеерїе ѿїнд ех Самоїл Клаїн ꙗ Opadia mare ла екедезїендіа Са Епїскопъл Ігнарїе Даравант ꙗтро іарнъ ꙗ анъл 1789. — Саз екпис адоааръ май ꙗдрентат tot de mine Самсіа Клаїн дела Cad. ꙗ анъл 1798. Volume in 4° de 354 pagine, dupa cari mai urmēdia alte 16 pagine totu de assemene coprinsu. La finitulu paginei 354 se dice: Саз тѣлмѣчїт ми саз екпис де mine Самоїл Клаїн din Cad ѿїнд ла Мѣрїа Са Ігнарїе Даравант Епїскопъл чел помѣнѣек де ла Opadia cea mare ꙗ екписеа cea епїскопѣекъ а ꙗсі. Анъл 1789. Dekembp : 30 : 'Mi comunică acestu Ms. D. Neagoe institutoru publicu.*

*² Possedu eu unu esemplariu din calendarulu lui Sincai de la 1808. Vedi mai susu pag. 23 not. 8; vedi si *Tesauru de monumente*, I, 93.

genommenen Examen gezeuget, dass er dasjenige verstehe um das Amt eines Katecheten mit Nutzen zu bekleiden, und nach der kaiserlichen königlichen Schulverordnung vorgeschriebenen Lehrart zu Katechisiren. Zu Urkund dessen ist ihm gegenwärtiges Zeugniß unter der gewöhnlichen Fertigung ertheilet worden. Wien den 2. März 1780.

I. I. v. Felbiger. (L S.)

(¹⁴) Ibidem eodem tempore operam dedi Iuri Naturae, Publico Universali, Gentium, et Ecclesiastico. Ex deperditis Testimoniis reliquis, unicum sequens adhuc nuper adinveni, quod ita sonat :

Qui subscripsi Praesentia, iisdem fidem facio, Reverendum, ac Doctissimum Dominum, GABRIELEM SINKAI, Collegii Graeci Convictorem, in primo ex Institutionibus Iuris Ecclesiastici Publici instituto Semestri Examine ea haustae Doctrinae Specimina dedisse, ut Eminentiae Notam, Laudemque fuerit promeritus. Quod igitur Testimonium pro facta mihi Potestate dabam Viennae die 15-ta Martii 1780.

(L S) Ios. Pehem m. p. I. V. D.
S. C. R. A. M. a Consiliis
Regiminis, et Iuris Eccle-
siastici Professor publ. ord.

(¹⁵) Celebris Scriptor, et Rerum Hungaricarum Collector, DANIEL CORNIDES, ipsemet me, praeter omnem spem, et opinionem meam, Viennae primum accessit, et saepius dein invisit, cui posteaquam omnia mea Manuscripta noscenda exhibuissem, maxime iis afficiebatur, quae de Cumania quaedam illi vetustissima communicaveram. Atque abinde talis inter nos exorta est familiaritas, qualem nonnisi praecox eius obitus solum dissolvere poterat. Iuvit ille vicissim me subministratis variis rarioribus pro Lectione Libris, et Manuscriptis suis.

(¹⁶) Perinde de illustrata eruditissimis Commentariis suis universa Transilvania optime meritis, nobilissimus Historiographus, IOSEPHUS BENKÖ, multum me litterariis suis adminiculis adiuvit, donec ob amplissima sua Merita propter brutalem furorem, et invidiam eorum, qui de Publico bene mereri studentes, cane peius, et angue detestantur, pari mecum fato, et calamitati involutus non fuisset! —

(¹⁷) Fuit quoque Viennae peculiaris meus Fautor, Protector, et Patronus Excell. D. IOSEPHUS GARAMPI, Archiepiscopus, Episcopus Montis Falisci, et Corneti, apud Augustissimam Caesareo-Regiam Aulam Vindobonensem eotum Nuncius Apostolicus, mihi summa cum indulgentia, et benignitate liberum quovis tempore accessum praebens ad *Bibliothecam Nunciaturae Apostolicae*,

imo ipse ultro excutiens ad scopum meum, et materiam pertinentes Libros, et Manuscripta, eorumque liberrimam mihi concedens descriptionem, et usum.

(¹⁸) Excell. Ill. ac RR. D. IGNATIUS DARABANT, hodiernus Graeco Catholicus Episcopus Magno-Varadinensis, tunc Monasterii Balasfalvensis SS. Trinitatis Ordinis S. Basilii M. Praepositus, Episcopi Fogarasiensis Vicarius Generalis, et Causarum Auditor Generalis, pater, et nutritius meus dulcissimus, sua auctoritate, et iudicio effecit, ut Romam Anno 1774. mitterer pro altioribus studiis; qui inde reversum me benignissime semper tractavit, et protexit, quin postea etiam, ubi nuncium vitae monasticae misissem, constanti me gratia, auxilio, patrocinioque ad haec usque tempora fovere dignatus est. Atque, ut cetera magna, et singularia in me eius beneficia nunc non attingam, dum munere Directoris innocenter exutus, aliisque gravioribus iniuriis lacessitus, et pluribus calamitatibus insons ob publica commoda per me fideliter promota, exagitatus fuisset, tunc me querelas meas iustissimas Throno Regio substernere meditantem, et ob id Viennam A. 1796. ascendentem, non exoratus viginti Aureis inopem peregrinum sponte sua donavit! Haec, haec est vera Christiana, et Apostolica Charitas! succurrere afflictis, et derelictis eo, quo maxime egent, tempore. Tales ipse etiam Deus hilares Donorum datores diligit, et remuneratur; qui ut cenduplum Eidem pro me, aliisque retribuat, dum vivam, exorare gratus, piusque non desinam.

(¹⁹) *Prima Principia Latinae Grammatices ad usum Scholarum Valachico-Nationalium quibus propter maiorem incipientium Puerorum facilitatem adiecta est Valachica Lingua. Balasfalvae typis Seminarii Dioecesanii 1783, 8-vo pag. 184.**) Eadem Hungarice, et Germanice separatim ibidem edi curavi, adiecta Valachica ubique Lingua.**)

(²⁰) *Grammaticam Valachicam*, supra sub Nro. 12-o reductam, a V. Cl. Samuele Klein compositam, additis novis pluribus Regulis, et Observationibus adauxi, in meliorem ordinem redegi, et Dialogis aliquot locupletavi, ac tandem communibus meis, illius, et aliorum Seminarii S. Barbarae Alumnorum expensis typis etiam excudi curavi.

(²¹) *Alphabeta Normatica* duo edidi, unum in Primariae Scholae Balasfalvensis, aliud vero in usum ceterarum Trivialium Transilvaniae Scholarum. Prius quatuor Linguis, utpote Latinae, Hungaricae, Germanicae, et Valachicae Litteris constabat: posterius solum Characteres Valachicos exhibebat. Utrobique Tabellae de Litteris, Syllabizatione, et Lectione ad amussim exactae continebantur.***)

*) Din ea am invetiatu si io in anii 1814—5.

**) Nee nu o-am vediutu, nece nu i-am datu de urma pina acumu.

***) Am vediutu si avutu pre cellu mare.

(²²) Pie defunctus Ill. ac RR. D. Episcopus Fogarasiensis, PETRUS PAULUS ARON de BISZTRA, circa A. 1757. duos edidit *Catechismos*. Ex his, Lingua Latina compositus, erat fusior, adeoque Clero Iuniori potius, quam Adolescentiae scholasticae destinatus. Alter rursus idiomate Valachico conscriptus, *) admodum brevis, et compendiosus, minus idoneus repertus est pro novis Scholis Normalibus Valachicis. Eapropter iussus sum talem novum *Cathecismum* concinnare, qui omnimode conformis esset recenti Normalium Scholarum docendi Methodo; qualem etiam illico adparavi, et qui nunc non tantum in hisce Scholis ubique praelegitur, verum ab iis etiam Clericis assidue teritur, qui Sacerdotio initiandi prius ex Doctrina Christiana ante susceptos ordines rigorosum subire debent Examen. Parochis etiam est magno subsidio, dum passim ex eo neo-sponsos, et sponsas ante initum Matrimonii sacramentum instituunt, et examinant.**)

(²³) *Arithmetica Valachica*,***) quantum scio, ante me nemo in lucem protulit. Hanc ego systematice deduxi, et captui puerorum facillima, et clarissima methodo proposui.

(²⁴) Duodecim annorum spatio, quibus regundis per Magnum Transilvaniae Principatum Scholis Trivialibus Valachicis prae fui, nunquam ab iis visitandis, emendandis, augendis, firmandisque destiti. Nec intermissae curae meae, et conatus suo caruere successu. Etenim me urgente, et agente ad tercentas usque excrevere. Salarium meum ordinarium erant universim Rhfloreni 300. In Visitationes tamen annuas harum Scholarum factae itineris Expensae titulo Diurnorum refundebantur mihi e communi Nationalium Scholarum fundo. Regnante Augg. IOSEPHO II. Imp. et Rege Apost. ter successive omnes, et singulas Valachicas Scholas Nationales adactus sum visitare, et de earum statu, progressu, ac institutionibus officiosam praesentare Informationem. Quid denique pro harum incremento, stabilitate, et flore praestiterim, duo sequentia attestabuntur Documenta.

Primum est Supremi Inspectoris omnium in Transilvania Nationalium et Romano- et Graeco-Catholicarum Scholarum sequens:

Exhibito rem praesentium, Dominum Georgium Sinkai, Scholarum Nationalium Graeci Ritus unitarum Directorem, a tempore, quo hocce Scholarum Institutum viget, omnibus Officii sui partibus non minori studio, quam dextertate satisfecisse omnibusque viribus adlaborasse, ut inter suae Nationis Iuven-

*) Am avutu pre cellu tiparitu in 1756, 8°.

**) In adeveru e numai traductiunea asiã numitului Catechismu Migazzi-anu, tiparita in 1783, 8-o, pina mai annu-tiertiu in usu.

***)) Андреевѣ кѣтрѣ Аритметикѣ, 1785, 8-о.

tutem Ingenii, Morumque Cultura, sanioresque de Officiis civicis Notiones propagentur, requisitus adtestor. Cibinii die 19 Augusti 1792.

(LS)

*I. Lethenfeld m. p.
Scholarum Nationalium
primarius Inspector.*

Secundum est Cleri Graeco-Catholici Dioecesanii Fogarasiensis tale:

Nos almae Dioeceseos Fogarasiensis Archidiaconi Graeco-Catholici ubi convenissemus ad praestandum Sacratissimo Imperatori, et Principi, Domino FRANCISCO II. Domino Nostro Clementissimo, Fidelitatis Homagium, Generosus Georgius Sinkai, Scholarum Nationalium Graeco-Catholicarum in Magno hoc Transilvaniae Principatu Director, Nos demisse requisivit, ut sibi Testimonium quoddam super Meritis, quae in erigendo, dirigendoque Scholas posuit, benevole impertiremur; cuius petitioni deferentes testamur, eum iam inde ab exordio erectarum in hac Dioecesi Scholarum Nationalium sedulo adlaborasse, ut Litteratura, Ingeniique Cultura, in Iuventute magis, ac magis plantetur, et propagetur, et quo scopum hunc adsequatur, praeter quod Candidatos ad Magisterium omni cum Sedulitate instruxerit, Scholas quoque dum, et quando ab Excelso Regio Gubernio iussus est, ita visitasse, ut nullis unquam Fatigiis, quid quod saepe ne propriae quidem Valetudini pepercerit.

Quo vero Zelum hunc suum in Emolumentum Nationis, et Publici magis contestaretur, complures Libellos Normales in publicam Iuventutis utilitatem partim ex germanico idiomate in Valachicum vertisse, partim proprio favore, ac labore in lucem publicam edidisse. Cuius Zelum, seduloque impensum in publicum Iuventutis Scholasticae Emolumentum Laborem condigne respicientes, dignum eum censemus, quo Fatigiorum suorum pro Publico exantlatorum Meritum in condignam Reflexionem sumatur, et eorum, quorum opera in promovenda sua Fortuna uti vellet, singularem Recommendationem praesentis Testimonii Nostri vigore promereatur. Dabatur e Congregatione Dioecesanorum Archidiaconorum Balásfalvae 18-va Xhris 1792.

(LS)

*Per Demetrium Káján m. p.
Notarium Generalem Cleri
Graeco-Catholici Fogarasiensis.*

⁽²⁴⁾ Ab obitu Augg. IOSEPHI II. audaciores redditus hostes Nationalium Scholarum, per diversos occultos gyros me eoque insontem suffodiarunt, donec etiam ceu perniciosorum quorundam effictorum Germanicorum principiorum falso actum reum praegesto Directoris munere non exuerunt. Sic a Fortuna fere derelectus, retraxi me sub alas faventissimi mihi Transilvaniae Magnatis,

III. D. *Danielis* Comitis *Vass de Czege*, Camerarii Regii, Consortisque eius
III. D. *Clarae Szerentsi*. In aula eorum integro sexennio moratus, tres eorundem filios Comites, *Thomam*, *Ioannem*, et *Georgium*, e quibus Transilvania magna speranda habet fulcra, Bonis Artibus, et Scientiis institui*); praeterea in Bonis illorum Oeconomiae curam gessi, et ab Officialibus rationes exegi: quibus rebus factum est, ut Studia mea privata seponere, culturamque mei litterariam tantisper negligere debuerim.

(²⁵) *Historiae Daco-Romanae*, sive *Valachicae* tantis a me olim curis, studiis, vigiliis, adparatibusque consignatae, oblivisci non poteram. Ac ideo ubi nominatorum trium iuvenum Comitum sexennalem Educationem, Institutionemque terminassem, gratiis solennibus actis, Aulam eorum deserui, meque in Hungariam Magno-Varadinum contuli; inde opportunam adoperiens occasionem Pestium, Budamque petendi, ibique pro eiusdem plenitudine, et perfectione tam ex *Grammatophylacio Diplomatico-Historico Kovachichiano Budensi*, quam et ex *Pestana Regnicolari Bibliotheca Széchényiana*, si quae forte adhuc bona fortuna nancisci possem, comparandi Subsidia, Additamentaque. Ut hactenus vero a me ea est condita, tria iam vastissima, aliquot centenas philiras complexa, explet in folio Volumina.

(^{24**}) Magno-Varadinum adveniens a veterano Patrono, et Protectore meo, Excell. D. Praesule IGNATIO DARABANTH admodum grato, benignoque sum exceptus animo: hospitali eius Mensae quotidie adsidere iussus, hospitium illico accepi in eius Tusculano suburbano amoenissimo, unde hancce scribo Elegiam.

(²⁵) Post depromptum meum Suae Episcopali Excellentiae humillimum Obsequiosum Cultum, sacraeque Dexterae defixum Osculum, princeps cura fuit mihi, et obligatio RR. DD. Graeco-Catholicos Canonicos salutandi, quos omnes incolumes, mihi que, ut olim. ita nunc addictissimos comperi; quin, quod gratus, observansque debita cum gratitudine, et gratiarum actione recolere debeo, ex iis nonnulli, utpote: RR. DD. *Samuel Vulcan*, *Iosephus Szilágyi*, *Simeon Bran*, *Ioannes Korneli*, et *Nicolaus Vitéz*, me postea Budam abeuntem gratuitis pecuniariis Donis una cum laudato munificentissimo Praesule suo liberaliter sublevarunt, et refoverunt. Hic trimestre fere exigens, dum curiosus in nostrorum hominum Occupationes litterarias inquirerem, en! laetus comperi RR. D. SAMUELEM VULCAN, Lectorem, et Canonicum, ac Vicarium in Spiritualibus Episcopalem, et Causarum Auditorem Generalem, Virum omnigena Eruditione Ornatissimum, et Humanissimum, habere ad typos paratum unum *Volumen* elaboratissimarum *Dogmatico-Moralium Concionum Valachicarum*.— Saepius invisi RR. D. GEORGIUM FARKAS, Archi-Presbyterum, seu Praepositum Maiorem, et Canonicum, eundemque semper legentem, scribentemque

*) In testu: *instituti*, din errore de tipariu, cá si une alte.

**) 24 si 25 sunt duplicati.

deprehendi. Quaerebam, cui rei operam daret? reposuit se nunc distineri concinnando lingua Valachica in usum Parochorum *Commentario, seu Interpretationi Psalmorum Davidicorum*. Tum in medium depromsit reliqua Opera sua iam perfecta, typos praestolantia, quae sunt sequentia:

1-0) *Universa Veteris, et Novi Testamenti Historia Ecclesiastica, inde a Creatione Mundi, usque exitum Seculi XVIII. inclusive*. Vasta duo Volumina in folio. Opus Originale Valachicum.

2-0) *Commentarius in totum Novum Testamentum pro usu Parochorum*. Opus aequè Valachicum, vastum Volumen in folio, ex optimis, probatissimisque Interpretibus conflatum.

3-0) *Dissertatio latina de Cyclo Paschali, in qua praeter multa alia perquam utilia, et critica decisa, ostenditur, evinciturque Calendarium Gregorianum rationabiliter praeferri debere Iuliano*. Opusculum in Mss-to XII. Constans philiris.

Iam, quae, quaeso, his aptiora, meliora, salubriora, et efficaciora esse possunt Praesidia Clerum, Populumque Valachicum desertum, et incultum desideratis opportunis Humanitatis, et Christianitatis Principiis, Dogmatibusque imbuendi, percolendi, et politiorum reddendi? si illa typis publicis excuderentur, et legenda, usurpandaque utrique benefice concederentur!! — — An non sacra etiam *Unio* ocyus acceleraretur Lectione horum subsecuta convictis de Veritate tot millium Rudium Animis!! — — Librorum Lectio certissimum existit semper propagandae, conservandaeque Religionis Adminiculum!! — —

(26) Orexim eius visendae, consulendaeque mihi iam dudum moverunt Celebrissimi *Martini Georgii Kovachich Vestigia Comitiorum, apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum Diem celebratorum. Budae 1790*. in quibus pag. 500. recitantur eousque ineditae *Ludovici II. Hung. Regis Regales, ad Ioannem de Zapolya, Transylvaniae Vaivodam Buda A. 1518. datae, ex huius Eruditissimi, mihiq; Amicissimi Viri Rerum Hungaricarum Rariorum Collectione exscriptae*.

(27) Ex supra laudato RR. D. *Samuele Vulcan*, qui tunc *Leopoli* in Regio Generali Graeco-Catholico Seminario Vice-Rectoris munere defungebatur, intellexi eum A. 1789. pro quadam Altiorum Studiorum Cathedra *Zamosciensi* in Universitate Leopoliensi Concursum Litterarium summa cum adprobatione, et adplausu perfecisse.

Pina acî Notele lui Sincăi, după cari editorulu Orodiadei dice : «His Notis amplificatam, dictatamque ad me misit hancce Elegiam doctissimus SINCĂIUS;» adange apoi o scrisorîa de la *Tertina* si unu certificatu de concursu, din care se vede ca in adeveru *Tertina* facusse, la 1789, concursu literariu cu multa lauda, pentru o catedra la universitatea din *Leopoli*, asiâ precumu arreta Sincăi in ultim'a sea Nota.

XII.

LIST'A AUTORILORU

citati in Chronic'a lui Sincai.

List'a alfabetica ce urmédia va interessá negressitu pre eunnoscetori. Autorii sunt insemnati intocmai cá in Chronica. Câte o data insemnaramu si annii Chroniceei, unde sunt citati.

Avemu de eugetu a publicá mai in urma, o lista mai completa de autorii necessari pentru studiulu istoriei daco-romane. Atunci vomu completá tóte titlurile si editiunile cátiloru.

A.

Acropolita G. Chronic. Compendiar.	Apor Peter Erdelyi Metamorphosis. (a. 1603.)
Acta Diaetae Poseniensis. 1619.	Approbatæ Constitutiones.
Acta Sanctorum Ruinarti.	Archivarius, der genealogische. (a. 1731.)
Actionum Regiarum Sigismundi I. tomi.	Archivum Capituli Albensis. (a. 1699.)
Adelboidus, apud Stiltingum.	Archiv. Cibiense. (a. 1489.)
Adon, Martyrolog.	Archiv. Colos-Monostor. (a. 1467.)
Alaricius, Chronic. Ms. (a. 927.)	Archiv. episc. Fogaras.
Albericus, Chronic. Ms. (a. 967.)	Archivum Vaticanum. (a. 1582, 1586, 1590, 1595, 1603, 1604, 1607, 1614, 1621 etc.)
Albinus Petrus, Commentatiuncula de Valachia.	Arnoldus Lubecensis, Historia de Frederico Barbarossa.
Allatius Leo de Consens.	Assemani Ioseph. Simon. Kalendar. Ecclesiae Universae.
Ambrosius S. Epist.	Augustinus S. de Civitate Dei.
Ammianus Marcellinus.	Aurelius Victor, Breviar. Rer. Roman.
Anastasius Bibliothecarius.	Author Incertus ad calcem S. Theophan.
Andreas II, diploma Saxon. a. 1224.	Author Miscellae. (a. 426.)
Anonymus Belae Regis Notarius.	Author de Natalibus A. Eppi Colocensis. (a. 1000.)
Anonymus Carolinensis quem edidit Kultsar scriptor Novorum Hungariae.	Author de Statu Poloniae. (a. 1370.)
Anonymus, Decreta et vitae Regum.	Author de Statu Turcico. (a. 1413.)
Anonymus Valachicus, Ms.	Author Vitae Const. Cantemir.
Annales Siculici, Ms.	
Annales Templi Leutschoviensis. (a. 1440.)	

B.

Bail Lud. (et Sever. Binius) Collectio Conc.	Baluzius.
Baksai. (a. 1113.)	Barlaam metropolita moldavus. anticatechismus calvin. editus Suciaviae 1645.
Balacianu, Chronica Ms.	Baronius.
Balk, Relatoriae statutoriae in Bohoko filiorum Zaz Vaivodae, Balk et Drag. (a. 1373.)	Basilius S. Epist.

- Basilovich Ioannicius de Fundatione
Koriatovitsiana. (a. 1331.)
Baudrand, Geograph.
Bauer, Mémoire.
Belius, Nov. Hungar.
Bellus Iulius, Laurea Austriaca.
Bertinianus. (a. 845.)
Bethlen Ioan.
Bethlen Miklos Ms.
Bethlen Wolfg.
Biblia.
Binius. vide Bail.
Biro Samuel, continuatio Ms. Francisci
Miko. (a. 1612.)
Bisaccioni, conte Majolino.
Bocignoli. (a. 1521.)
Bod Peter.
Bollandus.
Bonfinius.
Borsai Chronic. Ms. (a. 1392.)
Boschius Petrus. (a. 362.)
Böytini Ms. de rebus gestis a Gabr.
Bethlen.
Brentanus, Epitome chronologica.
Breviario chronologico delli Principi
di Valachia di Raicevich, apud En-
gel.
Breviarium valachicum Cibinii a. 1696
editum.
Brietius Ph. Chronicon Univers.
Broderithus. (a. 1526.)
Bruzen, Diction.
Bucholzerus, Index chronologicus.
Budense Chronicon.
Bulengerus, Historia sui temporis.
Bulialdus, in Notis ad Hist. Ducae.
Bulla erectionalis eppatus Fogaras.
Burghardt. (a. 1712.)
Büsching, Magazin.
Bzovius, Historia Ecclesiae. (a. 1445.)

C.

- Callimachus Phil. de Reb. a Vladisl.
gestis.
Calvisius Sethus, Opus Chronol.
Camellis, Ioseph. de. (a. 1692.)
Camerarius.
Cantacuzenus Ioannes.
ntemir, Hist. Imp. Osman.
Caroli VI Decas Augusta seu lustrium
Cageminum.
Carolus a S. Paulo, Geographia Sacra.
Carras.
Cassiodorus, Chronicon.
Cave Guilielmus Hist. literaria. (a. 390.)
Cedrenus.
Chalcocondylas Laonic. de Reb. Turc.
Chartutius.
Choniates Nicetas.
Chronicon Paschale.
Chrysostomus.
Cinnamus Joanves.
Claudianus. (a. 383.)
Codinus de Originibus CP.
Combesianus Incertus Continuator sive
Anonymus. (a. 927.)
Comnena Anna.
Comnenus Ioan. Descriptio monaste-
riorum montis Athos.
Compilatae Constitutiones.
Constantinus Porphyrogenit.
Continuator ejusdem.
Cornides Ms. diplom. (a. 1223. etc.)
Coronensis Templi Annales.
Corpus Juris Hungar.
Coyer.
Cromerus.
Crusius.
Csatari. (a. 1049.)
Cserei Ms.
Cureus, Annales Silesiae.
Cuspinianus.
Cyprius Philipp. Chronicon Ecclesiae
Graecae.
Cyzicenus Gelasius, Hist. Concilii Ni-
caeni.

D.

- Dadik apud Gatterer.
 Decretum II. Imperat. Caroli VI.
 Decretum V. Matthiae I Regis.
 Del Chiaro.
 Desericius. (a. 1080.)
 Diaconus Paulus.
 Diaeta anni 1647.
 (Diakovar) Breviarium Ecclesiae Diakoviensis quod anno 1807 11 aprilis fuit approbatum. (a. 364.)
 Dio Cassius.
 Dionigi, Storie del Mondo.
 Diploma Ppis Michaelis, 1599. Ms.
 Diploma ejusdem, 1600. Ms.
 Diploma Valachice editum anno 1653 jussu Georgii II Rakotzi, datum vero a Gabriele Bathori anno 1609 Sacerdotibus Valachicis.
 Diplomataria regnicolaria.
 Diplomatarium bibliothecae regnicolaris.
 Diplomatarium Nationis Illyricae.
 Dypticon Metropoleos Albo-Julienensis, quod ego donavi bibliothecae regnicolari Pestanae. (a. 1680. cf. a. 1660.)
 Dlugos.
 Dogiel.
 Doglioni, Theatro Universale.
 Dorotheus, Epist. ad Clerum Constantinop. a. 448.
 Dosithaeus Hierosolymitanus. (a. 1079.)
 Drechsler, Chron. Sarac.
 Drumelli, Diction.
 Du Cangius Car. Du Fresne.
 Ducas, Hist. Bysantina.

E.

- Eccardus, Corpus Hist. medii aevi.
 Eder.
 Eginhardus.
 Egnatius Io. Baptista, de Romanis Principibus. (a. 1358.)
 Enapius, de Legationibus. (a. 376.)
 Engel Io. Christianus.
 Ens.
 Enyedi Pál, Ms. (a. 1599.)
 Epiphanius Scholasticus, Collectio. (a. 458.)
 Eusebius, Chronicon.
 Eutropius.

F.

- Fabricius Georg. (a. 1475.)
 Facundus Hermianensis. (a. 553.)
 Faschingius, Nova Dacia.
 Fejérvári, Analecta. Collectio dipl. (a. 1230. etc.)
 Filstich, Schediasma.
 Flandriae Annales, apud Asemanum in Calendario.
 Fleury.
 Foresti, Mappamondo istorico.
 Forgach.
 Franck Ms. Diarium Diaetae Mediensis etc. (a. 1658, 1659 etc.)
 Frantzes Georgius.
 Frenyerius. (a. 1244.)
 Freyerus. (a. 1413.)
 Fridvalski, Inscriptiones Dacicae.
 Fuldensis Annalista.

G.

- Gatterer.
 Gebhardi.
 Gelasin et Adon Martyrolog.
 Genebrandus. (a. 1475.)
 Gennadius, Catalog. Scriptor. Eccl.
 Georgius Monachus. (a. 813.)
 Gerlach.

Germani Capuensis Epistola ad Hormisdam Papam a. 518.
Germanicarum rerum Scriptores.
Glycas.
Gorecius, bellum Ivoniae.
Gothicae Ecclesiae Epistola, apud Ruinart.
Graecus Anonymus, historia politica.
Graevius, Fasti Idatiani.
Gratianus.

Grecianu, Ms.
Gregoras Nicephorus.
Grendi Samuel sive Gronzki, Ms. (a. 1538.)
Gualdo Galeazzo, Storia di Leopoldo.
Guerra Aloysius, Epitome Constitutionum Pontific.
Gyulaffi Lestan, apud Hevenessi. Ms. (a. 1565.)

H.

Hadik Andr. (a. 1448.)
Han.
Haner Georgius Ieremias.
Hartnaci. (a. 1352.)
Heidenstein.
Henricus Valesius, in notis ad Eusebium.
Henschenius Godefridus, Continuatio Bollandi.
Herman, Annales. Ms. (a. 1611, 1638.)
Herodianus. (a. 211.)
Heumonni, Comun. de re dipl. Imperatr. Aug. (a. 1711.)

Hevenessi, Ms. preste 90 tomi. Despre Hevenessi vedi a. 1711.
Hierocles Not. Imperii Orient.
Hieronymus S.
Hilarius Henricus, in Excerptis e Chronico Cyprii. (a. 1564.)
Hofman, Lexicon.
Horányi. (a. 1713.)
Hornius, Arca Noe.
Hungaricum Magazinum.
Hüpel Miscellen. (a. 1713.)

I.

Ianningus Conr. (a. 325.)
Inchofer, Breviar. chron.
Index Iassiensis (Insemnarea Domnitoru Moldaviei) apud Wolf.
Innocentii I Epist. (a. 402.)
Innocentii III Gesta. (a. 963.)
Inventarium clenodiorum Metropolis Valachicae Belgradiensis de anno 1679 quod asservatur in Bibliotheca Monasterii Balasfalvensis.

Ioël, Chronographia compendiaria.
Iongelinus, Notitia abbatiarum ordinis cisterciensis. a. (1087.)
Iornandes.
Iosephus in Antiqu.
Iovius Paulus.
Irenaei Tyri Coll. Synod.
Isidorus Hispalensis, Chronicon.
Istvanfius.
Iulianus Augustus, Satyra.

K.

Kaialovits. (a. 1339.)
Kaprina, Hist. diplomat.
Katona.
Kazi.
Kazig, Hist. Hung. saeculi XVII.
Keller Godefredus. (a. 1444.)
Kemény Approbatæ Constitut.

Kemény Iános, maga élete. Ms.
Kertselich, Notitia de regno Slavoniae, Dalmatiae, Croatiae.
Ketzer, Ms. Diarium Diaetae Posonien-sis 1659.
Khevenhüller.
Klein Episcopi Ms.

- Klein Sam. Ms.
 Köleseri, Auraria Romano-Dacica.
 Kollar, ad calcem operis Nic. Olahi,
 Hungaria et Athila.
 Kopi, Ms. (a. 1315.)
 Kortholt. (a. 1024.)
- Kovachich (a. 1448)
 Kükülö, Ioan. d.
 Kultsar, Scriptor Novorum Hungariae,
 editor Anonymi Carolinensis.
 Kuszewich.

L.

- Labbaeus, Concilia.
 Lactantius, de mort. persec.
 Lakits, adversaria, Ms. (a. 1233.)
 Lalande. (a. 1738.)
 Lambecius.
 Lampe, historia Ecclesiae Reformatae.
 Lasicius, de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Vaivoda.
 Laszki Hieronym Arcana historia legationis. (a. 1528.)
 Lazius Wolfg. de Republ. Romana.
 Lebrecht. (a. 1690)
- Lengnichius, Ius Publicum Poloniae.
 Leo Grammaticus. Chronographia.
 Leo I, papa, Epist
 Le Quien, Oriens Christianus.
 Leunclavius Historia Turcica.
 Lubienski, de Motu Civili in Polonia.
 Luca, de, Ignatius, Geographia Bucovinae.
 Lucius Dalmata, de Regno Croatiae et Dalmatiae.
 Luitprandus. (a. 927.)

M.

- Macrii Annales Flandrici.
 Madacsi, Collectio Diplomatica. (a. 1455.)
 Madius. (a. 1290.)
 Malaxus Eman. Hist. Ecclesiae apud Crusium in Turco-Graecia.
 Manasses Const. (a. 378.)
 Manifestum Status Evangelici, 1616. inter Ms. Ioannis Szalardi in bibl. Universitatis Hung. Pestini. (a. 1616.)
 Marianus Scotus, Chronicon. (a. 504.)
 Marius Mercator, in Appendice ad contradictionem Anath. (a. 389.)
 Massa Simon, Ms.
 Mathias Rex, Epistolae.
- Mellen. (a. 1439.)
 Menander. (a. 582)
 Monembasius Dorotheus Synopsis Historiarum (a. 1541)
 Menologium Basilianum. (a. 372.)
 Michovius.
 Mignot, Histoire de l'Empire Ottom.
 Miko Ferencz, Ms. Chronica. (a. 1595.)
 Miles.
 Miron Costinu. Ms.
 Montfaucon, Palaeographia.
 Moreri, Dictionarium.
 Mureus Albertus, Notitia archiepiscopatum. (a. 1610.)

N.

- Nadanyi. (a. 1059)
 Natalis Comes, Historia sui temporis.
 Neugebauer, Hist. Poloniae.
 Newport, de Ritibus Romanorum.
 Nicephorus S. Brev. hist. (a. 618.)
- Niger, apud Bruzen in Geograph.
 Nolanus S. Paulinus in Promempticum ad S. Nicetam in Daciam revertentem. (a. 397.)
 Notitia utriusque Imperii. (a. 346.)

O.

Okolski, Orbis Polonus.
Olahus Nicolaus.
Orichovius Stanisl. Annales.
Orosius Paulus.

Ortelius.
Ortus et progressus variarum in Dacia
gentium.
Ossolinski, Codex Ms.

P.

Pachymer.
Pagius. (a. 499.)
Palajotta apud Frank. (a. 1659.)
Palatius, Aquila Austriaca.
Palladius, in Dialogo de vita S. Jo.
Chrysostomi. (a. 400.)
Palma, Notitia rer. hung.
Papebrochius Daniel, Acta SS.
Paralipomena rerum memorabilium e-
dita ad calcem abbatis Urspergen-
sis. (a. 1444.)
Parschitius. (a. 1059, 1244.)
Paschale Chronicon. (a. 469.)
Patavius.
Paulinus S. vide Nolanus.
Pauli V. jussu edita Collectio Conci-
liorum.
a S. Paulo, Geographia Sacra. (a. 458.)
Paulus a Paulo. (a. 1320.)
Paulus, de gestis Longobardorum. (a.
392.)
Pejachevich, Histor. Serviae.
Perschitius, vide Parschitius.
Peterfius, Conc. Hung. (a. 1285.)
Petho Gergely. (a. 1343.)
Petricius, historia rerum in Polonia
gestarum.
Petrus a Natalibus. (a. 372.)
Petrus patricius et magister, de Lega-
tionibus.

Peutingeriana Tabula.
Peyssonnel.
Piasecius, Chronic. gestorum in Europa
singularium.
Pistorius. (a. 1115.)
Plinius.
Podestà, Annales turcici. (a. 1390.)
Podlusanyi. (a. 1428.)
Pollianus Trebellius.
Poloniae, de Statu Author.
Porphyrogenita Const. vide Constan-
tinus Porphyrogenita.
Possinus Petrus, in Ind. Chron. Pachy-
meriano.
Pray, Annales Hunnorum etc.
Idem, Specimen Hyerarchiae.
Priscus Rhetor, in excerptis de Lega-
tionibus. et Hist. Goth.
Privati, nuovo dizionario scientifico.
Procopius de Aedificiis.
Idem de bello vandalico.
Procopius Demetrius, liber de Grae-
cis eruditus. (a. 1719.)
Ptolemaeus Claudius, Opus geographi-
cum. (a. 903.)
Puffendorf, Introductio ad historiam
Europae.

R.

Radvan, Joannes de, Collectio diplo-
matica. (a. 1464.)
Rakotzi, Mémoires.
Idem, Révolutions de la Hongrie.
Ranzanus. (a. 1235.)
Raynaldus.
Regestrum anno 10. Litt. Apost. Inno-
centii IV. Epist. (a. 1253.)

Relatoriae Statutoriae. vide Balk et
Drag.
Replica Valachorum data Commissioni
de anno 1753.
Reichersdorfer, Transilvania.
Idem, Chorographia Moldaviae.
Reiskius, in Appendice Chronici tur-
cici. (a. 1620.)
Reva, de, Petrus.

- Revitzki, Diarium de Rakotzi, Ms. (a. 1708.)
 Rink, Leben Leopold des Grossen.
 Ritius. (a. 1283.)
 Rogerius.
 Rossius, in Appendice Chronici turcici.
 Ruffinus. (a. 363.)
 Rufus Sextus.
 Ruinart Theodoricus. vide Acta Sanctorum.

S.

- Sagredo, Memorie istoriche de' monarchi ottomani.
 Salius Io. Doctor, in Michnae epitaphio.
 Salmon, Storia. (a. 1686.)
 Sambucus. (a. 1490.)
 Sarnicius, Annales Polonici.
 Schaeseus.
 Schirach, Leben Carls VI.
 Schlötzer, Weltgeschichte.
 Schönleben, Historia Carnioliae.
 Schwandtner, Scriptores rer. hung.
 Scylitzes.
 Seivert, in Notis ad aurariam Köleserianam.
 Sigebertus, Chronicon.
 Sigler.
 Sigonius.
 Simeon magister et logoth.
 Sincai, Collectio Annalium Daco-Romanorum. (a. 1230. 1467. 1599. 1711.)
 Idem Istori'a Romaniloru. (a. 105, cf. 103. 117. 167.)
 Socrates.
 Soiterus. (a. 1529.)
 Solerius Io. Baptista. (a. 362.)
 Sommer, Vita Despotae.
 Sommerberg. (a. 1474.)
 Soranzus Laz. in Ottomano.
 Sozomenus.
 Spondanus.
 Spontoni.
 Stephanus, Geographia. (a. 702-4.)
 Stilingus Io. (a. 372.)
 Strikovski, edit. Königsberg.
 Stritter.
 Suidas.
 Sulzer.
 Sussa de Smotrissio. (a. 1627.)
 Svetonius.
 Syncellus Georgius. (a. 251.)
 Syropulus, Historia Concilii Florentini.
 Szakadati, Ms. in bibliotheca Vulcanu (a. 1701.) Despre Szakadati vedi Sincai a. 1738.
 Szalardi Ianos, Sirmalmas magyar Kronika.
 Idem. Ms. in bibl. Pesth. (a. 1616.)
 Szechenyi, Diplomata. (a. 1243.)
 Szegedi, Tripart. Hung.
 Székely, Ms. Dipl. (a. 1385.)
 Szentiványi, Dissert. (a. 1095.)
 Szeredai Ant. de Episcopis Transilvaniae.
 Szindi, Ms. apud Anonymum Carolinensem. (a. 1599.)
 Szirmai Ant. Topographia Comitatus Zemplin.

T.

- Tacitus, vita Iulii Agricolae.
 Taube. (a. 1738.)
 Tertullianus, adversus Iudaeos.
 Theodoretus. (a. 376.)
 Theodosii lex.
 Theophanes S., Chron.
 Theophilactus.
 Thomas Spalatensis. (a. 1204.)
 Thuanus.
 Thuroczius.
 Timon, Epitome.
 Topeltinus.
 Trebellius Pollio.
 Tripartitum hung.
 Tritemius, Annales Hirsaugienses.
 Troester.
 Tubero.
 Turciae, de Statu, Author.

U.

Uder, in Prolusione. (a. 1620)
Urechia Vornicus, Ms.

Ursatus Sertorius, de not. Romanorum.

V.

Vagner Carolus, Dissertatio de Cumania Ms.

Idem Ms. (a. 1518.)

Vagner, hist. Iosephi I.

Vaissete, Geographia historica, ecclesiastica et civil. (a. 1612.)

Waldingus Lucas, Annales Minorum. (a. 1370.)

Waither, Vita Michaelis Principis.

Vanderbech Apologia. (a. 1719.)

Vapovius Bernardus, in fragm. (a. 1509.)

Varlamu mitropolitulu, vide Barlaam.

Varonius, in fragm. (?) (a. 1519.)

Vaticanum Archivum, vide Archivum.

Verancius.

Verböczi, vide Tripartitum.

Weltgeschichte. Allgemeine. (a. 1650.)

Wessemberg, Gesta Vladislai IV.

Victor Aurelius, vide Aurelius.

Viennensis Nunciaturae, Codex Ms. (a. 1584.)

Windisch, Geschichte von Ungarn.

Wolf Andr. historia Moldaviae.

Volksbuch für Bürger und Landleute. (a. 1648.)

Vopiscus Flavius.

Vossius Gerardus Jo. Epitome historiae universae. (a. 1446.)

Vulcan, familiae, Genealogia. (a. 1679.)

Z.

Zaluski, Epistolae.

Zamoscius, Analect. Dacic.

Zavodski, apud Katona.

Zay, apud Engel.

Zermegi. (a. 1526.)

Zonora.

Zosimus.

XIII.

QUINET DESPRE SINCAI.

Vedi : *Les Roumains*, in *Oeuvres complètes de Edgar Quinet*. Paris 1857.

Où était, il y a quelques années à peine, l'histoire des provinces danubiennes ? Dans quelles chroniques, dans quelles chartes la retrouver ? Sitôt que l'on faisait ces questions, on touchait à toutes les plaies de ces provinces, car on rencontrait une personnalité nationale, un peuple, qu'il était impossible de nier. A travers les chroniques polonaises, hongroises, russes, byzantines turques, on démêlait la trace des Roumains comme on peut suivre le cours du Rhône, même quand il s'est perdu dans le lac de Genève ; mais les monuments indigènes, nationaux, qui déposaient de la vie de ce peuple, vous échapp-

paient presque entièrement. Chez tous les autres, les historiens modernes s'appuient sur des chroniques, les chroniques sur des chartes, des diplômes, des pièces authentiques, témoins irrécusables des événements qu'on raconte. Ici, rien de semblable. C'est une nation dont les titres, archives, diplômes, chroniques, ont été dispersés, détruits ou volés par ses envahisseurs. S'il existait quelque trace des titres de cette nation, il fallait les découvrir partout ailleurs que chez elle, dans les archives de Moscou, de Lemberg, de Constantinople, de Vienne. Quant à son histoire proprement dite, ses ennemis seuls l'avaient écrite jusqu'ici. Elle se trouvait par lambeaux dans les historiens polonais, hongrois, autrichiens, moscovites, musulmans, chez lesquels on devait la recueillir à grand-peine, défigurée au milieu des préventions, des ressentiments, des haines que chaque nation rapporte de la lutte et qu'elle transmet à ses écrivains. C'était le corps du lévite mis en pièces et partagé entre tous les voisins. Ne demandez pas après cela où en était la critique historique en Roumanie, et s'il était aisé de fonder des conclusions solides sur ce sable mouvant. La série des règnes n'étant pas même fixée, c'était le point où, de l'aveu de tous, la barbarie était le plus visible.

Sans monument, sans rien qui marque la différence des âges, que peut devenir l'impression du passé chez un peuple égaré à travers les temps comme au milieu d'une steppe ? Les figures des voïvodes Alexandre le Bon, Mircea, Étienne le Grand, Basile le Loup, Michel le Brave, ébauchées sous les porches des églises, à demi effacées, par les orages, sont les seuls témoins de l'histoire dans un pays où les déprédateurs n'ont pas même laissé de ruines ; le sentiment d'une lutte à outrance, d'une adversité sans trêve, un grand inconnu que l'on sait avoir été plein d'angoisses et de douleurs, voilà ce qui se révèle dans l'accent résigné des chants nationaux des Roumains. Ces doïnas, qui se prolongent en expirant dans les ondulations des plaines, n'ont presque plus de rythme, comme si l'âme était brisée. Au milieu de ce mystère, on dirait que la nature attristée garde seule, à la place de l'homme, la conscience des choses passées. C'est là, il me semble, ce qui se retrouve dans la pièce suivante que je traduis du plus ancien des poètes de nos jours ¹. Il faudrait y ajouter l'horizon du champ de bataille de Vale-Albe et les sons de la mu-sette d'un berger qui alternent avec le gazouillement d'un ruisseau à travers la plaine blanchie par les ossements des compagnons d'Étienne.

LE BERGER. « Vallée blanche, blanche vallée, petit ruisseau des montagnes, pourquoi, en passant près de ma colline, que le ciel soit pur ou chargé d'orages, exhalas-tu un si triste soupir ? Ta rive est verdoyante, couronnée de mille fleurs ; ton onde, purifiée au menu gravier de la source, désaltère l'oiseau et mon troupeau. »

¹ George Asaky.

LE RUISSEAU. « Mon onde est limpide, ton troupeau s'y abreuve aujourd'hui, ainsi que cet oiseau qui s'envole; mais, hélas! autrefois elle abreuait les troupeaux de l'Orient qui étaient campés ici, lorsque le saint guerrier Étienne combattait pour son pays, lorsqu'en un jour néfaste le fer aigu moissonna boyards, guerriers, bergers, villageois. Depuis ce temps, mon onde se lamente toujours; éternellement elle soupire, car elle a coulé mêlée au noble sang versé par les Roumains; leurs os bien longtemps ont parsemé ces champs. Et moi, quand je songe à ce jour de tempête, je soupire; le frémissement de la forêt se mêle à mes sanglots, car il n'y a plus de braves aujourd'hui pareils à ceux qui ont succombé. Leurs travaux et leur gloire, les Roumains les oublient maintenant. C'est pourquoi, petit berger, chante pour réveiller leurs pensées, et que ton chant leur dise ce qu'ils furent autrefois, ce qu'ils sont aujourd'hui! »

Voilà, en général, sous quelle forme se présentait à l'esprit l'histoire des provinces danubiennes, quand un livre a tout changé. Les *Chroniques des Roumains*, par Sincaï¹, ont mis soudainement l'ordre où était le chaos. L'homme qui a pu produire si vite un si grand changement mérite bien de fixer un moment les regards.

Sincaï, que j'appellerais volontiers le Muratori des Roumains, né en 1753 dans un village de Transylvanie, mort obscurément en 1820, a consacré sa longue vie à une seule pensée : écrire l'histoire de la race roumaine, en rechercher, en rassembler partout les documents épars, élever ainsi à une race d'hommes un monument indestructible qui portât les caractères de la certitude et de la science moderne. Souvent persécuté, même emprisonné, rien ne le détourne de son oeuvre. En 1808, il commence à la publier. Un obstacle invincible, facile à prévoir, l'arrête; l'Autriche ne pouvait tolérer la publication d'un ouvrage où brillaient d'une lumière si vraie les titres traditionnels de ceux-là mêmes qu'elle tenait sous le joug. Le censeur écrivit en marge du manuscrit : « L'ouvrage mérite le feu, et l'auteur la potence; *opus igne, auctor patibulo dignus.* » Cet arrêt n'empêcha pas l'écrivain de persévérer. Soit misère, soit nécessité de se dérober, ses biographes le montrent portant lui-même de lieu en lieu dans une besace, son ouvrage proscrit, qui s'augmentait incessamment des découvertes qu'il faisait dans les archives publiques et privées. Il porta ainsi en secret son fardeau (et c'était, à vrai dire, la meilleure fortune de son peuple) jusqu'à son dernier jour. L'interdiction qui avait arrêté l'auteur vivant le poursuivit mort, et c'est aujourd'hui seulement, après un demi-siècle, que le gouvernement de Moldavie, bien inspiré par le prince régnant Gregoire Ghyka, a pu enfin publier, avec un applaudissement unanime, l'ouvrage de Sincaï. Ce monument vient à la lumière au moment même où

¹ *Chronica Romaniloru*, 3 vol. in-4°, Iassy, 1853. Des recueils de chroniques moldaves et valaques ont été publiés dans ces dernières années à Iassy et à Bucharest.

le procès des Roumains étant devant le juge, ils avaient le plus besoin d'un témoignage authentique.

Quel est le caractère du livre de Sincai? On s'abuserait assurément si d'après le titre, *Chroniques des Roumains*, on y cherchait la naïveté jointe à la crédulité qui fait le fond de nos chroniqueurs. Il ne paraît pas qu'à aucune époque de leur histoire, les Roumains aient eu le tempérament de l'enfance; loin de là, un esprit de critique prématuré se retrouve chez leurs écrivains les plus anciens. Cela est vrai surtout de Sincai, qui est avant tout par la maturité, par le grand sens, un homme du dix-neuvième siècle. Les qualités les plus rares dans son pays et les plus nécessaires, il les possède: un esprit de règle, de méthode, d'investigation patiente; un discernement admirable dans les grandes comme dans les petites choses; l'art de porter l'ordre, la lumière dans le chaos le plus embrouillé qui fut jamais; nul désir de l'effet, de l'éclat, mais un besoin excessif de la vérité démontrée, et tout cela dans un langage ingénu, original, brusque, vif, populaire, plein de verdure et d'une simplicité presque rustique.

Depuis les temps de Décébale jusqu'en 1739, l'écrivain roumain reprend, raconte, discute chaque année en particulier; il renoue incessamment le fil de la vie nationale, toujours près de se rompre. Chemin faisant, il met aux prises les historiens polonais, hongrois, russes, turcs; il les contraint de rendre jour par jour à la race roumaine le témoignage qu'ils ont essayé d'éluder. Où ils n'ont été qu'incomplets, il les achève les uns par les autres. Où ils ont sciemment faussé la vérité, il la leur arrache avec éclat, et il reprend ainsi sur eux tous les dépouilles nationales. Sous cette critique toujours en haleine vous voyez les discordes profondes des peuples voisins survivre dans leurs historiens après que ces peuples eux-mêmes se sont réconciliés ou ont été obligés de faire silence, et la discussion ainsi agrandie n'est guère moins vivante que le récit des événements eux-mêmes. Au milieu de trois ou quatre races ennemies, l'historien conquiert année par année, jour par jour, la vérité historique, comme un champ de bataille. Dans aucun livre, on ne peut voir, j'imagine, avec plus d'évidence, comment ces diverses races, en se blessant, se désarmant l'une l'autre, se préparaient à tomber mutilées et sanglantes dans les mains de l'Autriche. Que l'auteur, au milieu de cette mêlée, n'ait jamais été entraîné par sa religion pour ses *pauvres Roumains* à des représailles contre ses adversaires de Pologne, de Hongrie, de Russie, qui pourrait l'affirmer? Il est seulement constant que par dessus tout il cherche la lumière, que, loin de taire les traditions, les systèmes opposés, il les étale avec complaisance; qu'il laisse amplement la parole à l'ennemi; qu'aucun livre n'est plus nourri de documents officiels, d'actes, de lettres, de diplômes, de traités, de monuments authentiques; que de tous côtés sont réunis les éléments divers de la certitude. Le lecteur seul est chargé de porter le jugement, mé-

thode qui place l'auteur au rang des créateurs de la grande école historique du dix-neuvième siècle. Si l'on considère qu'il a été conduit à cette savante méthode de 1790 à 1808, c'est-à-dire dans un temps où aucun des travaux de la critique contemporaine n'avait encore paru, et lorsqu'un esprit tout différent régnait dans l'histoire, l'admiration s'ajoutera à la surprise; il vous semblera peut-être que de pareils travaux n'ont pu être achevés sans quelque dessein de la Providence sur le peuple pour lequel ils ont été entrepris. Et ce n'est là qu'une partie de l'oeuvre de Sincaï; car il avait joint à son ouvrage ce qu'il appelait la moelle des historiens, trente volumes recueillis çà et là de chroniques, de pièces officielles, de documents dont il avait commenté le texte, et qui étaient comme le fondement et la source de son vaste récit. Il avait fait pour la Roumanie ce que Muratori a fait pour l'Italie, les bénédictins pour la France, et ce qui manque encore à plus d'une nation orgueilleuse de son passé et de son présent. Qu'est devenue cette immense collection? Quelle main l'a soustraite à tous les yeux? quel est celui qui a intérêt à ce que le trésor de toute une race d'hommes soit perdu pour l'histoire, c'est-à-dire pour la civilisation? Ce n'est pas ici le lieu de le rechercher; il suffira de dire que l'on s'est trompé, si l'on a voulu enlever à une race d'hommes avec ses titres sa place au soleil. Dans ce cas, c'est l'ouvrage même de Sincaï qu'il fallait supprimer. Tel qu'il est, il vivra dans sa construction massive et, tant qu'il subsistera, ce sera une base inébranlable sur laquelle peut s'asseoir sans crainte la société roumaine.

XIV.

DIARIELE ROMANE

despre sedintîa publica a societatei academice române din 14 Septemvre 1869.

a) MONITORULU OFFICIALE No. 203 dice:

Eri, Duminica, Societatea Academica a tinutu o sedintia publica. Erá o a-deverata fericire a vedé adunati la unu locu pe veteranii literaturiei române. Unu publicu numerosu intiesá tóte locurile si tribunele din sal'a Senatului. Tribun'a dameloru inca erá plina de unu frumosu buchetu.

Din membrii societătii erau presenti: D-nii I. Heliade Radulescu, M. Cogalniceanu, A. T. Laurianu, Hodosiu, Massimu, N. Ionescu, G. Baritiu, Babesiu, Caragiani, G. Sion, Romanu, Papiu Ilarianu.

La 12 ore, D. Heliade, presiedintele societătii, a deschisu sedintîa.

D. Laurianu, secretarul generalu, a cititu raportulu despre lucrările socie-

tății în această sesiune. Scirile cele mai imbucurătoare pentru Români. Dictionariul limbei noastre în lucrare, și un adevărat monumentu literariu! Cuvintele din toate părțile locuite de Români, pînă chiar și din Macedoni'a de unde D. Caragiani a culesse mai multe mii. Apoi grammatic'a de canonicu T. Cipariu, tipărită mai multu de jumătate!

La ordinea dillei eră și tinerea discursului de receptiune allu D-lui Papiu Ilarianu. Pentru cei-alți membri, D-nii M. Cogalniceanu și G. Sion, s'au amînatu în sesiunea viitoare. Felicităm societatea pentru admitterea acestor sommități. Sunt barbati despre cari totu-d'un'a se pôte dice cu noutate cuvintele exprimate asupr'a lui Mollière în academi'a franceză: «Nu lipsiă nimic gloriei sêlle, d'era lipsiă academieii, neavîndu-lu în sinulu seu.»

Discursulu D-lui Papiu a fostu asupr'a lui *Georgiu Sincai*, parintele istoriei Românilor. Fără tîma ca vomu fi accusati de essageratiune, sustinemu ca D. Papiu ne-a datu unu adevăratu capu d'opera de arta și sciintia. Pentru ântâi'a ôra publiculu a auditu unu discursu academi'cu atîtu de isbutitu.

Autorulu, în discursulu seu, a probatu o profunda cunnoscintia de legile mersului umanității, și în acellasi timpu imparțialitatea senina a spiritului care plutesce peste pulberea prejudicielor și a egoismului nationale.

Înainte d'a face biografi'a lui *Georgiu Sincai*, D. Papiu a descrissu, cu cele mai vii culori, stôrse din documente, epoc'a în care a vietuitu Sincai, și această epoca, — dice oratorulu, — «este epoc'a revoluțiunei franceze a cărei operă maréția eră rezervată, că totu ce e mare, gînteii latine, pentru ca ei Jupiter a destinatu imperiulu lumii, *imperium sine fine.*»

Într'unu altu locu oratorulu dice :

«Pre cîndu revoluțiunea cea mare, la Appusu, resturnă sistem'a millennaria a trecutului, și proclamă principiile libertății și egalității omenesci, în Austri'a și mai allessu în Ungari'a și în Transilvani'a, dupa mórtea lui Iosifu, reformele «celle cădute alle acestuia provocassera o reacțiune încordată, aristocratică și «feodale. Ungurii, natiune aristocratică, care în nici unu casu nu puteă simpatiză «cu o revoluțiune democratică, cereau cu inliersiunare restabilirea constituiunei «loru feodali ce eră se o sferme de totu Iosifu imperatu. În tîta Ungari'a și «Transilvani'a nu se ivi între Unguri unu singuru apostolu allu dreptului egale, «dice Ungurulu *Kövári*. Revoluțiunea franceză, constată acestu Unguru, nu gassi «simpathii decătu la Românii Transilvaniei. Acestia, petrunsi de principiile lui «Iosifu și alle revoluțiunei, se presintă la a. 1791 înainte imperatului și a dietei «din Clusiu cu acellu faimosu și pururea neuitatu actu allu natiunei române, «prin care pretindu restabilirea Românilor, vechilor coloni ai lui Traianu, în «usulu tuturilor drepturilor nationale. de o potrivea cu cele-alte natiuni alle tierrei, «învocîndu, ei singuri în Resaritul Europei, drepturile omului și alle cetă-
«tănilui: *pura et simplicia tum hominis, tum civis jura.*»

Actulu acest-a fusse respinsu cu puteri unite de Unguri și Nemți. Dera se

afflă unu Român care 'lu apperà si-lu sustinù cu energìa: acellu Român este *Georgiu Sincai*, càruia domnulu Papiu, cu discursulu seu, i-a inchinatu prinósele recunnoscintiei Româniloru.

Dupa acéea domnulu Papiu arrunca ochirile petrundietorie alle geniului peste tóte pàrțile locuite de Români. Ne arrétta falang'a apostoliloru cari propagau in Resaritul latinu principiele sânte cari fremêntau Appusulu latinu. Trece pe d'inaintea nóstra umbrele martiriloru si apostoliloru de peste Carpati, umbrele savantiloru din Macedoni'a si umbrele luptatoriloru reinvierei sentimentului nationalu din Români'a.

D-lu G. Baritiu a respunsu la discursulu D-lui Papiu, prin cuvinte pline de sentimentu, sciintia si elocintia.

Publiculu a manifestatu, prin celle mai vii urări, recunnoscinti'a sea *Societatei Academice* pentru zelulu si intelliginti'a ce a desvoltatu cá se implinésca o missiune atâtu de inalta si in fructulu càreia este germinulu unitatei Române prin limba.

Totu astu-felu vorbesce si *Le Moniteur Roumain* care publică in traducere francesă o buna parte din discursulu D-lui Papiu.

b) TRAIANU No 57 dice:

Eri s'a tinutu in edificiulu Universității prim'a siedintia publica din acestu annu a Academiei Române.

D. A. Papiu Ilarianu a cititu discursulu seu de receptiune la care i-a respunsu D. G. Baritiu.

Amêndoui au vorbitu despre Sincai: sublimulu Prometeu allu némului românescu, sufferindu de buna-voia tóta furi'a unui martiriu de o viétia intréga, fiindu-ca indrasnisse nenorocitul a rapí pentru fratii sei, in midi-loculu calăiloru nationalității nóstre, fulgerulu lui Joue: Istori'a Româanismului!...

A descrie inspirat'a elocintia a ambiloru oratori in acésta di de lumina, furata din atmosfer'a negurósa a actualității, ar fi a cântarí cu o mâna grosso-lana nemarginitulu entusiasmu allu ascultatoriloru: peste putintia!

Lacrimi de induiosiare curgeau pe fețele Româniloru: umbr'a divinului cer-sitoru, cu desagii pe umeru, cu chronic'a in sacu, cu o natiune intr'o cârpa, rateciá printre noi, stralucindu-i sdrentiele, cá tunic'a lui Christu pe muntele Taborului!

c) **TRAIANU** No. 58 mai aduce unu artielu subscrisu de D. Missail, din care estragemu următoriele:

APOTEOS'A LUI SINCAI

discursulu de receptiune allu D-lui A. Papiu Ilarianu

si responsulu D-lui Georgiu Baritiu

in sedinti'a publica a societatei academice din 14 Septemvre 1869, in diu'a Crucei.

Dar! fratiloru Români, mari barbatî au essitu dintre voi dincolo de Carpati, si de acolo au venitu si in zidurile noastre derepanate, si s'au pusu s'arunce semintele nationalitatii intr'unu pamântu nelucratu...

Cetiti, tineriloru, pe Paulu Iorgovici, Petru Maior, Tichindeal, SINCAI, si veti invetiá intr'insii si limb'a vóstra, si ceea ce au fostu mosii vostri, si ceea ce veti puté fi, de veti urmá invetiatureloru loru....

ION HELIADE R.

Conformu programei, Presiedintele Societatei deschide sedinti'a. — Unu publicu numerosu si fórté allessu, represintându ambele sexe si tóte clasele sociale, fàra deosebire, umple tóte bancele, galeriele, tribunele si parterulu acestui sanctuaru, unde natiunea de multu doriá a vedé concentrati pe veteranii literaturii române. Nu lipsiau de câtu D-nii Ministri. Cu deosebire s'a semnalatu lips'a D-lui Ministru allu Culteloru si «Instructiunei Publice», carele, se vede, spre a puté allege o scusa, n'a sciutu cumu se-si gasésca mai currêndu o tréba óre-care. Batêndu in sita si in covata, a si gasitu ce-va: solemnitatea distributiunei medalieloru si a premiilor de la scól'a de belle arte, — solemnitate, pe care ne mirâmu pentru ce a gramadit'o totu pe Duminica, cându dejá erá annunciata officialu si de multu solemnitatea de la Academia!!!

Secretarul generalu allu societatei, D. A. T. Laurianu, face o succinta dare de séma despre lucràrile Societatei din acésta sesiune.

Dupa acést-a, recipiendarulu, D. A. P. Ilarianu, se suie la tribuna. Publiculu, attrassu si prin insemnetatea materiei, si prin greutatea oratorului, se agglomerédia si ascépta cu nerabdare incéperea.

O vóce simpatica, curata cá cristalulu cellu mai limpede; unu limbagiu verde si curatu românesc; o dictiune elegante; espressiuni de sentimente demne a desceptá pîna si pre cellu mai amortitu Român; au tinutu pre acestu publicu intelligente si bine-dispusu, spëndiuratu de buzele oratorelui dóue óre in capetu. Nimine nu s'a caitu de adênc'a attentiune ce a datu eruditulu academicianu. Toti l'au applaudatu din tóta inim'a; toti aru fi doritu se-lu asculte si éra se-lu mai asculte. Nu toti vorbitorii au acésta fericire; inse D. Papiu n'a abusatu de ea...

Este o sânta datoría pentru unu diaru, ce pórtá numele divului *Traianu*,

a face lectoriloru sei o dare de séma câtu mai intinsa, câtu mai correcta, câtu mai românésca mai ântâiu de tôte, despre acestu discursu, in care coloni'a lui Traianu si apostoliu latinîtâti, «cadiuti jertf'a inaltei loru solie», occupa locul de la inceputu pâna la finitu. Iose ce vreti? Ce se mentionâmu? Ce se lassâmu? Totu e de spusu. Nimicu nu e de lassatu. Si ori-câtu s'ar silî cine-va a estrage, ori-câtu ar vré a college numai frumósele flori si idei, de cari este presaratu discursulu acest-a importantissimu, carele, dupa ide'a nôstra, si-a debânditu immediatulu locu dupa «Chronica», nu va isbutí, ca-ci — de nu va dá totulu, va stricá. De asta-di inainte, introductiunea la Chronic'a lui Sincal, parintele istoriei române, nu va fi de câtu eminentulu acestu discursu allu D-lui Papiu. Meritul acest-a nu i-lu voru puté rapí nici chiaru neamicii sei. Aceeasi perseverantia, aceeași regularitate, acellasi spiritu de metodu, aceeași intiellegere demna de admirare in lucrurile celle mari, aceeași arta, rânduella si lumina, veti gasí in biografu cá si in istoriografu. Unulu pe altulu se complinescu...

Frumosu, maretiu si bine allessu sujetu!

'Mi destupam urechile si 'mi așintiam mintea la celle ce audiam, si numai la acellea, cá se nŭ-mi scape nimicu, — si totusi multe mi-au scapatu.

Este o traditiune in poporulu nostru, cu deosebire in cellu bessarabianu, careia datorimu pastrarea intre noi a memoriei classicului Ovidiu. Ea spune, ca a venitu, de multu, despre Tibru, unu omu estra-ordinaru, carele aveá dulceti'a unui copillu si bunetatea unui parinte; carele suspiná fâra incetare si vorbiá câte odata singuru; dar ca, de indata ce adressá cuvântulu cui-va, pareá ca curge miere si lapte din gur'a lui.

«Miere» si «lapte» au fostu si voru fi pentru Români cuvinte cá alle D-lui Papiu despre Sincal!

Nascerea lui Sincal (28 Februaru 1754), evenimentu advenitu tocmai unu seculu inaintea essirei la lumina a annaleloru salle, — ceea ce nimeni pâna la D. Papiu n'a observatu; — originea lui cea nobile, mostenésca si curatu românésca; — studiile lui Sincal; — scólele in cari le-a facutu; — geniulu lui; — stradaniele si nesuintiele ce a pusu in Rom'a si pe aiurea, in adunarea si cautarea pretiósoloru documente ce au servitu de base trainicului monumentu, ce a redicatu natiunei salle pe bas'a sciintiei moderne; — bibliotecele europene ce a cercetatu; — puternicele cunnoscintie si protectiuni, cu cari s'a ajutatu la scopulu seu in etern'a cetate; — operele ce publicá si ocupatiunile lui in Vienn'a; — literatorii celebri, cu cari a fostu in relatiune; — inaltele functiuni ce a ocupatu, si folósele ce au trassu românismulu si scólele nationale d'ací; — starea sociale, politica si intellectuale a Europei in genere si a Românismului in particularu, de prin timpulu essirei pe scena a lui Sincal; — suferintiele némului seu; — partea ce luá ellu la conlucrarea petitiunei «de drepturi», ce Românii Ardeleni au indreptat'o imperatorelui si dietei tierrei in 1791: sin-

gurulu actu în Oriintele Europei, în care se simte influenț'a ideelor revoluțiunei franceze; actu, în care se învoca drepturile omului și alle cetățianului; — persecutiunile, a caroru țință fû de'ndata ce neamicii românismului vediuă apriatu ce pôte Sincal; — asilulu ce afflă, în dillele de restrisce, la amicii sei: comitele Vass de Tiég'a, Episcopii Darabant și Vulcanu; — cărțile ce a compusu séu tiparitu, afara de Chronica; — publicatiunile, la cari a collaboratu cu alti barbati însemnati ai némului românescu, contimpurani; — peregrinagiele salle din locu în locu, cu desagii sei în spinare, desagi în cari purtă suffletulu gintei salle, cartea némului: istori'a, pe care numai lui i-o datorimu; — principiile sociale, politice, morale, religiöse-liberale, nationale și «ortodoxe» alle marelui martiru; — ur'a lui de jesuiti... «sciindu», — dice ellu, — «naravurile popesci», mai allessu alle catoliciloru; — fanaticismulu lui pentru unirea «poporului românescu întregu»; — rellele separatismului și alle împarechiărilor din nauntru; — bucuri'a, ce au avutu și au strainii, cându au veditu și vedu pre Români sfasiânduse ei în de ei; — perfidi'a, lacomi'a și pericolele fanariotismului; absurdele pretensiuni alle Greciloru d'a se numi ei Romani și d'a se dá ei de moscenitori ai imperiului din Oriente, pe cându Sincal a doveditu, ca acésta moscenire se cuvine Româniloru, dupa dreptulu sângelui, fiindu ei urmasii acelloru ce au fundatu imperiulu și l'au stapanitu sute de anni; — meritulu istoricu și pretiulu literariu allu ostenelliloru «nemuritorului Ardelénu», — cum dice unu biografu allu seu de la 1855, D. I...u; — «firea cea înalta, prin care se umplu de suffletésca mândria faptele vietiei cei virtuöse a scriitorului; — valurile prin midi-loculu carora Sincal 'si dusse cu sine pîna la mormentu generósele sélle nesuintie nationale; — ascunsele comori de invetiaturi morale, religiöse, nationale, curatu latine, curatu românesci, ce scápera mai de pre tóte fețiile acestei Chronice; — cauzele, pentru care Sincal n'a ajunsu cu sevêrsirea operei pîna în dillele salle, dupa cumu 'si propusesse; — firea cea resfăciata, veselă, rabdarea, glumele și mandri'a latina a lui Sincal; — perpetuele lui occupatiuni și cugete pentru desceptarea, realtiarea morale și nationale a poporului român, «a némului nostru cellui românescu întregu», dupre cumu dice ellu la pag. 135—136 a tomului II allu Chronicei: tóte aceste fase și evenimente grave și otarióre au trecutu cá avidom'a pe dinaintea ochiloru nostri!.

Auditoriulu se simtiă transportatu cu imaginatiunea în timpii vietuiri lui Sincal!

Este cu putintia óre a vorbi într'o simpla dare de séma pe largu despre fie-care din aceste fapte?

Asupr'a datei mórtei și a locului în care a închisu ochii corporali acellu ce a deschisu ochii suffletesci a diece milliône de Români, pîna acumu dovi-trei anni plană o absoluta nesciintia. Sincal a sufferitu pîna la ultimulu momentu rigorile unei vietie ingrate, care se scie ca este partea celloru ce cá Sincal

luminându altora, se consuma pre dânsii. Dar cumu a muritu? Murit'a de lipsa? Murit'a de mórte buna séu violenta? Nu se scie. Totu ce se scie, e ca mormântulu acellui ce a scossu din mormântu istori'a unui poporu intregu, este in commun'a Sinne'a, filial'a parochiei de *Belesteni*, in comitatulu *Abauy*, lînga *Cassovi'a*, unde se retrăsese la contele Vass, murindu acolo in Noembre 1816, in vêrsta de 63 anni.

Têneru! Têneru de totu! Puteá se faca inca multu pentru iubirii sei Români; — chiaru si pentru aceia, ce une-ori atâtu 'lu adapau cu veninu, in câtu, «mai erá se-si pîrjolésca insusi pretiósesele opere», — ne spune elocuentele seu biografu.

In scurte cuvînte, D. Papiu a isbutitu nu numai a rumpecellu ântâiu tielin'a in astu-felu de solemnitâti, cu totulu nóue pentru noi, si a o rumpe cu successu, dar a interessá publiculu pîna intru atâtu ca duios'a si lacrimel venira in ochii multora la recitarea ultimeloru peripetii, ce au glorificatu viéti'a acestui Muratori allu Româniloru.

Mai cu séma a attinsu inimele acellu momentu allu vietiei istoricului, pe care collegulu nostru, D. Hajdeu, l'a precisatu intr'unu modu neimitabilu prin unu passagiu din *Traianu*: Umbr'a divinului cersitoru, cu desagii pe umeru, cu chronic'a in sacu, cu o natiune intr'o cârpa, rateciá printre noi, stralucindu-i sdrentiele cá tunic'a lui Christu pe muntele Taborului...

Sublimu tabellu!

Pictur'a intiellége-va óre elocuenti'a?

Repetimu: auditoriulu a fostu adêncu misícatu. Si cumu nu? Astadi, cá si 'n timpii lui Sincai, ideele mari, nationale, curatu românesci, — ideele si ómenii ce le appera si le represinta, nu sunt mai bine vediuti, nici mai bine tratati, de cumu erau in timpii lui Sincai! Scriitorii merituosi umbla cá si ellu, cu manuscriptele 'n traista, si póte ca moru si de fóme; marii capitani si barbati ai némului stau cu tiern'a in gura, fâra cá o singura pétra se arrete loculu sântu unde zacu óssele loru sacre! Totulu este de facutu si refacutu in Români'a. Si pe cându starea lucrurilor este astu-felu, unii din Români, in locu d'a pune umerulu la munca in câmpulu culturai nationale *române*, propunu ridicare de statue Germanului Gutenberg!...

D. Heliade presedintele, petrunsu insusi pîna la lacrimi si rapitu, asiá dicêndu, de geniulu românulu allu lui Sincai, pe care oratorulu isbutisise a-lu face se repaosedié asupr'a adunârei, nu se putú stapâni a nu strigá: «Astadi see-terniza memori'a unuia din cei mai mari Români si martiri ai Românismu-
«lui! Sa traiésca Români'a!»

Ce felu? Traesce coloni'a lui Traianu siepte-spre-diece secolu, acolo undea a plantat'o ellu. Plutesce preste tóte valurile si vicissitudinile timpurilor. Nu scapa de periciune de câtu prin minuni de eroismu si devotamentu, de cari lumea se mira. Uitarea, invasiunile, nestabilitatea, lips'a de scriitori, arruncá

unu nestrabatutu intunérecu asupr'a trecutului si presentelui românescu. Unu passu inca, si eramu cuffundati pentru eternitate. Cându écca se arréta unu lucéferu de sperantia, unu trimissu allu Provedintiei, unu Columbu, care se numesce Sincai.

Se pune pe lucru. Statornicesce rânduella acollo unde nu erá de câtu chaosulu. Reaprinde lumin'a pe care restriscele seculare au fostu stins'o. Trece preste ori-ce piedici, persecutiuni, privatiuni. Cutriera Europ'a. Se face luntre si punte si ne da «o istoria», o istoria «românésca», care dovedesce lumei ca suntemu vitia neperitória din classic'a tulpina ce a stapânit'o. Face pentru Romaní'a ceea-ce au facutu numai unu Muratori pentru Itali'a, Benedictinii pentru Franci'a; ceea ce alte popóre inca nu au. Si acést-a cu unu metodu care pune pe Sincai in rangulu creatoriloru scólei «istorice» a secolului allu XIX, cu atátu meritu in câtu a uimitu pîna si pe unii din cei mai mari filosofi ai Europei moderne, cá Quinet si altii.

Ce felu? avemu noi asemeni ómeni, avemu unu trecutu plinu de eroi si scriitori mari, si o singura cruciulitia nu arréta trecerea loru pe pamêntulu românescu, pe pamêntulu pentru care s'au martirisatu pe Golgot'a.

Ce ratecire! Ce lapedare de celle sânte! Ce vandalismu!

Se ne'ntórcemu faci'a despre acestu peccatu...

Daca oratorulu s'a identificatu, asiá dicêndu, cu epoc'a, scriptele si geniulu zelosului nostru istoricu, discursulu domniei-sélle mai are si meritulu d'a fi o grozava satira pentru scól'a strainomaniloru; unu grozavu biciu pentru cei ce ieau bucatie'a din gur'a copíloru sei si o arrunca la câini.

Oratorulu ne-a lassatu sub adênc'a impressiune a imaginei bunului Sincai si a celloru mai duióse sentimente de românismu. «Cându geniulu lui Sincai, — disse Domn'á-sea terminându, — va repausá si se va incuibá intre noi, atunci si coloni'a lui Traianu va reinviá, Românii se voru cunnósce, fratii de unu sânge ne voru recunnósce, si planulu cellu mare allu divului Traianu se va realizá in Oriente. *Atunci ginte mai alléssa nu va fi pre pamêntu înaintea nóstra*»...

Tunete de applause primira aceste cuvinte bine simtite; bine, verde si românesc disse. Câti nu sunt inse pe la otare, cari facu votu cá elle se nu se realizeze nici-odata! Câti-va erau si printre auditori... 'i vedivi palindu... Ce voru devení ei, cându Romanismulu va triumfá deplinu?...

D. Baritiu urmà la tribuna, dupa o mica pausa, spre a respunde. — A si respansu adêncu, politicu, cá bunu Român. A fostu satiricu, musicatoru chiaru, pentru acei carii din studiulu lui Sincai essu cá pecinginea in faci'a si se demasca de inamici ai Româniloru. — A demonstratu, ca barbatulu carele va isbutí a face o perfecta biografia a celloru trei lucéferi, ce au luminatu pe la inceputulu secolului orizonulu intunecatu allu românismului, Sincai, Maior, Clain, — acell-a va face in acellasi timpu istori'a némului românescu pentru timpu de 50 de anni: 1770—1820. Complimentà pe recipiendaru pentru de-

plinulu seu successu in facerea biografiei lui Sincai. Enumerà scriptele, meritele si ocupatiunile istorice, de mare pretiu pentru Români, alle oratorului. Apoi addusse vorb'a pe departe, dar nemeritu, la «scôla cosmopolita», ce s'a ivitu la noi de câtu-va timpu; scôla, care 'si bate jocu de totu ce este «nationalu românescu»; — scôla care, dupa ide'a nôtra personale, face românismului acellu reu, pe care 'lu face omenirei o secta infama de Lipoveni allu carei nume cuviint'a nu ne érta a-lu mentioná aici.

Românula, — esclamá intr'unu periodu D. Baritiu, — «nu pôte fi cosmopolitu inainte de a fi Românul!»

Fù bine intiellèssu...

Déca, dupa cumu am dissu, nimine n'ar fi interpretatu pre bietulu Sincai mai bine de cumu l'a interpretatu D. Papiu, totu astu-felu nimine n'ar fi pututu se-i respunda mai nemeritu, de cumu i-a respunsu D. Baritiu. Amëndoui nascuti si crescuti sub acellesi conditiuni, sub cari s'a nascutu, crescutu, lucratu si sufferitu Sincai. Amëndoui au fostu la inaltimea momentului si a subiectului ce si-au allèssu. — Amëndoui au priceputu cu inima românésca mai cu deosebire unu lucru fôrte ponderosu in viétia românismului de astadi: imperiós'a, ne'naturat'a necessitate ce se simte de desceptarea, de atitierea spiritului si a sentimenteloru CURATU ROMÂNESCII; insemnetatea imboldirei gus-tului si a studiului limbei si a istoriei nationale; PROPAGAND'A LATINA; singurele puncti, pe cari putemu trece de la quasi-mórtea actuale la o viétia deservitsu românésca, asiá cumu a intiellès'o unu Sincai buna-óra!...

«Sunt dille in viétia némuriloru, — dice acellasi biografu allu lui Sincai, pe care 'lu citai mai susu, D. I...u, — cându prin istoria se rodescu faptele viitorului! Daca insusi acei, carii traiescu in volbur'a trebiloru dilleloru de astadi, 'si açintescu asiá mintea la celle de multu trecute¹, ce vomu face ôre noi estia, carii traimu numai in viitoru?... O istoria românésca in dillele de acumu ar fi unu semnu mai multu, ca Românii, — carii se falescu, cu drep-tulu, a fi vitia neperitória dintr'o vechia trupina, ce a lassatu dintr'insa viue monumente in tóta lumea, — sunt intru adeveru chiamati a se nasce éراسi la viétia; o assemine istoria, ce ne-ar face, pôte, se resufflâmu acumu mai in largu in ângustimea impregiurâriloru, in cari ne este datu a ne misicá, ar fi mai multu inca si de câtu unu semnu de viétia: ar fi o parte din viétia chiaru!»

Écca care este pentru cei cunnoscetori d'alle némului românescu insemnetatea studiului istoriei nationale române. Petrundia-se Românii de acestu mare adeveru...

¹ Allusiune la unu boieru Moldovénu, ce se trage de vitia dintr'un'a din celle mai vechi famillii moldovenesci, carele se afflá la 1855 intr'un'a din celle mai de frunte «boerii» alle tierrei, si carele disse intr'o di, ca: «in câte-va dille invetiassè atâta istoria a Patriei câtu n'a invetiatu cu dône-dieci de anni mai in urma. Foileton. Zimbr. Nr. 16.

Cine este inse acestu D. G. Baritiu? întrebă-ne-va cineva din tîner'a generațiune, pușinu dedata cu ómenii si lucrurile de peste Carpati.

Cine este Georgiu Baritiu? Am respunsu inca de multu. Numele lui este nedeslipitu de ori-ce interessu nationalu românescu. Cá barbatu de Statu de peste munti, sta pe ántáiułu planu. Cá omu de litere, ellu este allu Românimej intregi. Écca ce diceamu noi la 1866, in «Istori'a scóleloru si invetiaturei la Români» :

«Indeplinimu o sacra datoría, mentionându inca despre o scóla, ce a mai essistatu in Transilvania, si o mare scóla care a formatu mii de Români, care a formatu, care a pregatitu pre toti Români din Principate, mai cu deosebire, la viét'a politica si literaria de astadi. Si acésta scóla este «Gazet'a de Transilvania», a careia redactiune a tinut'o demnulu de totu respectulu contimpuraniloru si allu viitoriloru, D. Georgiu Baritiu, in curgerea a 10 anni incheiati, 1838—1848. Bucátile poetice ce au apparutu in acésta fóia, sub numele demnului seu collaboratoru Andreiu Muresianu, sunt nedespartite de totu ce scie Românulu mai sublimu si frumosu.

«Ori de câte ori vomu vorbí de cultura, de pressa, de scóle, de literatur'a Româniloru, se nu uitámu pe Georgiu Baritiu. Georgiu Baritiu a vorbitu Româniloru nu numai de pe catedra cá professoru, ci le-a vorbitu diece anni si de pe unu amvonu mai inaltu de cátu tóte amvónele, precumu fórte nemeritu 'lu califica unu publicistu de la 1855; de pe unu amvonu, allu caruia auditoriu erá pretutindenea si allu carui glasu strabatù in palatele bogatiloru cá si in casutiile rediesiloru si alle possessorasiloru. Politica, sciintie, arte, literatura, nimicu nu 'i fù strainu. De pe unu amvonu, prin allu caruia glasu «classe intregi fura desceptate, luminate si chiamate la viét'a publica 1)». Negasindu termini mai energici, cu cari se calificámu servitiile facute de D. Baritiu Româniloru, de aceea amu avutu recursu la frumósele si elocintele cuvînte, cu cari acellu publicistu se servì intr'o óccasiune, spre a caracterizá puterea pressei române. Renumele Gazetei de Transilvania, — dice ellu, — a fostu mare. Celle mai bune articole despre driturile si interesele Româniloru essiau odinóra in acestu jurnalul, in care publicistii cei mai insemnati 'si dedese rendez-vous. Gazet'a de Transilvania fù apperatorulu cellu mai infocatu allu Principatelor, stimulatorulu neobositu allu nationalitáti, protivniculu neimpacatu allu iniriuriloru din afara si allu abusuriloru din intru, cari impedecau propasirea. La Gazet'a de Transilvania allergau toti publicistii români, carii in patri'a loru nu puteau gasi organu pentru a-si puté publicá ideile. Gazet'a de Transilvania erá pentru Principate «press'a libera», organulu opiniunei publice. Gazet'a lui Baritiu a facutu multu bine, a opritu multu reu, si in totu chi-

pula a essercitatu o mare inriurare in Iassi si in Bucuresci atátu asupr'a guvernelorú cātu si asupr'a poporului. 1)

«Écca ce a facutu Baritiu prin Gazet'a lui. Fapte de acestea sunt in stare a ilustrá viéti'a unei generatiuni intregi, cu atátu mai multu a unui singuru omu. In adeveru, nestérta va remáné in inimele Românilorú acea invapaiare, acea emulatiune, acea ríva spre studiu si citire, ce deschise «Gazet'a» si «Fói'a» intre noi. Ea ajunsese a fi centrulu de intelnire a totu ce aveá intrég'a România de bunu, téneru, graciosu, demnu de viétia si actiune nationala. In celle 20 tomuri alle «Gazetei» si «Fóei» de Transilvania, si nu aiurea, este temel'á litteraturei românesci. Acollo, acollo este scrissa istori'a celloru 10 anni de repausu ai natiunei nóstre, 1838—1848. Acollo este Lancastrulu, ce ne-a pregatitu pentru viéti'a normala de astadi. Studiati-le si veti vedé. Cându deschide cine-va si astadi unulu din acelle tomuri, unu parfumu inviatoru 'i pe-trunde suffletulu. Ochii se umplu de lacrimi si inim'a de jale, ca-ci, in adeveru, astadi nu mai lucràmu cu acea apprindere, cu acea tineretia, cu acea sperantia, cu acea cordialitate, cu care s'a lucratu in «Fóia», de la 1838 pîna la 1848...

«Vení o di in care «Fói'a» nu mai puteá strabate pîna la noi. In acea di, Românulu din siessurile Dunarei redicá ochii spre muntii Carpati. Vai! Vêrfurile lorú erau increstate de lânci cazacesci. Pénn'a cadiusse din mân'a lui Baritiu. Ellu erá ferrecatu...» 2).

Écca cine este Baritiu. Écca cine a respunsu in numele Academiei Române, D-lui A. Papiu Ilarianu, autorulu «Tesaurulu de monumente istorice», allu «Istoriei Românilorú din Daci'a superióre», allu «Independintiei constitutionale a Transilvaniei», si o multime de alte lucrári istorice si juridice, ce facu epoca in istori'a si literatur'a nationala.

Erau se mai vorbésca patru Academiciani din Români'a de dincóce de Carpati, si anume Cogalniceanu si Heliad, Sion si Maximu, — dar dupa impregiurári, discursurile lorú s'au amênatu pentru sesiunea viitória.

O! Dómne! ca-ci n'avemu serbári d'acestea mai dese! Ca-ci n'avemu barbati cá Baritiu si Papiu mai multi! Prin midi-loculu unorú atari desbateri, ei aru interessá tóte inimele nobile la sufferintiele si sânt'a causa a patriei commune! De 'mi este permissu a me serví prin analogía cu celle ce disse de currêndu D. Louis Blanc despre Franci'a : ei aru apperá si resbuná onórea nationale. Aru affirmá de innaintea lumei persistinti'a magnanimelorú aspiratiuni nationale. Aru refutá pe calomniatorii ei. Aru rapí neamicilorú românismulu fericirea de a-lu crede mortu. Aru téri despotismulu si cosmopolitismulu la gemoniile istoriei, du-

1) Serissóri'a cõtra D. Iacobi Muresianu, redactoru allu Gazetei de Transilvania. *România literaria*, No. 14.

2) Buletinulu instructiunei publice. Tom. 1. p. 115.

pa ce le-aru fi inbouratu cá pe criminali. Aru ridicá pétr'a de pe mormântulu, sub care Ungurii, Germanii si Muscalii au ingropatu de viua o natiune, de alle careia calități sunt gelosi, allu careia sânge l'au suptu si sugu inca. Aru grabí ór'a totalei mântuiri, calindu si intarindu suffletele slabe séu slabite. S'ar formá caracterulu tinerimei. S'ar desceptá simtiulu nationalu. In fine, s'ar ridicá moralulu natiunei si i s'ar dá incredere in sine. Si totusi trebue se recunnóscemu ca, multiumita nu scimu caroru impregiurări nefaste, Românii se credu multu mai inferiori de câtu sunt. Ei au perdutu sentimentulu de sine insisi. Ei bine, cându stâmu si judecâmu dreptu, totu avemu medie intellectuali si morali, pe cari daca amu scí a le utilisá cu o vigóre, de care este capabile natiunea româna, *cându vré*, nimine in Oriente nu ne-ar intrece.

S'avemu deci credintia in noi, macaru câtu firulu de mustaru alu Evangeli-stului, si vomu dice muntelui Calamitătiloru, ce ne bântue: muta-te! picí! — si ellu se va mutá si va perí.

Dar si credinti'a fâra «fapte», nu e de nici o tréba!.

Am dissu.

d) ROMANULŪ din 18 septemvre 1869 serie:

O mare, frumósa si bine-facetória serbare avura Duminec'a trecuta Românii din Bucuresci.

Ori câtu de amaríta, ori câtu de sbircita de dureri, ori câtu de ulcerata de deceptiuni si chiaru de scepticismu ar fi fostu inim'a unui Român, intrându in acea serbare, de securu ea se vindecá si Românulu essiá fericitu, ca-ci essiá mândru ca este Român, ca-ci essiá iubindu natiunea sea, ca-ci essiá crediendu in ea si in destinările ei celle mari...

In acea di, pe lónga serbarea societăti academice despre care vorbimu, guvernulu a regulatu astu-felu, in câtu se mai fia in aceeași di si in acellesi óre inca dóue serbări nationale: un'a, impartirea medalieloru la scól'a de belle-arte, si alt'a espositiunea agricola si concursulu de pluguri. Pe care óre din aceste serbări erá se prefera cine-va? Cumu erá s'alléga?

Societatea academica nu erá ea óre-cumu uitata? D'acumu doui anni, cându deschiderea ei fû sanctionata cu lacrimi de fericire a mii de Români, cându capulu Statului sanctioná a ei deschidere, sanctionându astu-felu odata mai multu a sea domnía, ce óre se mai facû, pentru cá Românii se remâia cu ochii ágintiti si cu inim'a întórsta spre acellu caminu, in care sta schinte'a nationalității române si in care ea cresce cá se devina flacara luminatória si incalditória? «Limb'a este dupa Dumnedieu, cellu mai tare din legaminte intre popóre.» Asiá dice Edgar Quinet;... dér cine mai tine minte ce spune acellu omu nebu nu prin sciintia, nebu nu prin geniu, nebu nu prin credinti'a sea in mairirea ginte latine? Si câti óre se fia Românii, cari au cititu celle 129 de pa-

gine, scrise cu litere de focu, prin cari acestu geniu ne-a facutu cunnosciuti lumii?

D'acumu unu annu, in fine, cându Domnulu Româniloru presiediù societatea academica, cine mai sciù ca ea s'a redeschisu in lun'a lui Augustu si ca Duminic'a trecuta incheià lucràrile sèlle annuale? Au lucratu membrii acestei academice, au sapatu cu tîrnacopulu mintii si allu inimei acesti pionieri ai nationalitãtii române, pentru a cautà pîriasiele limbei, a le curatî de nomolurile a-tâtoru secolu de barbaria, de sclavia si de persecutãri, cá astu-felu, redându-le cursulu loru naturale, se redevie vechiulu si splendidulu fluviu allu Romei orientale. S'au coboritu si 'n annulu acest-a pelerinii nationalitãtii române din culmea Carpatiloru loru, au revenitu in Daci'a de josu, spre a mai adduce o schiutea in caminulu cellu mare, o pétra pentru edificiulu nationale, si cine i-a mai intimpinatu, cine i-a mai vediutu, cine le-a mai dissu acellu «*Salve*» allu strabuniloru?

Ministrii actuali, in locu d'ale deschide braçiele, le-au intorsu 'spatele, si chiaru in diu'a din urma a serbãrii, in diu'a dãrii de sêma a lucrãriloru annulu, in diu'a destinata pentru a le multiamî de ceea ce au facutu, si a le urá calle buna si tarîa pentru lucrãrile viitòrie, ministrii le 'ntòrsera spatele, ministrii fugira de caminulu limbei, allu nationalitãtii. Nici unu ministru, nici chiaru acellu allu instructiunei publice si allu cultului, nu voi sê jêa parte, s'assiste macaru la marea solemnitate.

Si cu tôte acestea, totu nu isbutî ministeriulu a face desiertulu in giurulu focariulu limbei nationale. Totu nu isbutî a face se fia urmatu de toti Românii, si sa'l'a cea mare a Academiei nu remase nici d'asta data gòlla de inimi române.

In annulu acest-a program'a annunciá si discursurile de primire a trei membrii noi in sinulu Academiei. Membrii cei noi sunt DD. Papiu Ilarianu, Michail Cogalniceanu si Georgiu Sion. Conformu regulelor academice, membrii cei noi pronuncia unu discursu, si unulu dintre cei vechi 'i respunde. D. Papiu si-a allessu de subiectu pre Sincai, si D. G. Baritiu fû insarcinatu cu intimpinarea. Discursurile celloru-alti membri amênându-se pentru annulu viitoru, remase la ordinea dillei numai acellu allu D-lui Papiu si respunsulu D-lui Baritiu.

Amu dissu si repetimu ca, ori câtu de ulcerata de deceptiuni ar fi fostu inim'a unui Român, cându a intratu in sal'a Academiei, de securu ea s'a vindecatu, audindu pe DD. Papiu Ilarianu si Baritiu, si a essitu iubindu si crediëndu cu staruintia in destinãrile celle mari alle natiunii române. Nici putemu, nici este loculu aci se dàmu sêma despre aceste discursuri, cari ne facura se vedemu din nou istori'a Româniloru in fasele ei gloriòse si dureròse, cari sciura se ne faca se regustàmû si fericirile si durerile stramosiloru nostri, si ne arrettara totu d'o data si midi-lòcele prin cari putemu cu securantia se invingemu pe cei carii voru peirea némului românescu. Totu ce putemu si

totu ce suntemu detori se facemu, este se dămu o scurta, fôrte scurta dare de séma, cá astu-felu se cunnósca si se citésca toti Românii acelle discursuri, îndata ce voru essi de suptu tiparu.

D. Papin a vorbitu despre Sincai, despre educatiunea lui, despre viéti'a lui, si despre scrierile sélle. Dar cine este acellu Sincai, voru dice multi Români, ca-ci puçini, fôrte puçini dintre noi 'lu cunnoscu. A fostu ciudata sôrtea acestui Român. Nascutu la 1753, într'unu satu din Transilvani'a, ellu fû ursitu a sufferi tóta viéti'a lui. Si de ce? fiindu-ca, in vârsta de 20 anni, si-a propusu se consacre viéti'a lui unei singure idee, de care multi, fôrte multi dintre noi aru ride, cându aru vedé p'unu june c'ar adoptá-o. Ellu si-a propusu «a face o calletoria lunga, de la Decebalu si pâna in dillele sélle.»

Dér care putere omenésca póte resiste unei asemenea calletorie?

Aceea a unui Român, care crede in marirea natiunei sélle si 'n destina-rile ei celle mari.

Dér Românii erau persecutati pe mórte de Unguri si de Poloni. Acestia au mersu pîn' a scrie si tipari ca «*trebuie se se stirpésca gintea Valachiloru.*»

«Dér, dice Edgar Quinet, istoriculu aveá se lupte contra a trei si patru ginti «inimice; ellu trebuia se cucérésca adeverulu istoricu annu cu annu, di cu di, «cá pe unu câmpu de batalia. Ellu se gasia in fâsii in istoricii poloni, unguri, «austriaci, muscali, musulmani; erá desfiguratu de preventiuni, de resimtiminte, «de uri. Erá corpulu levitului sfasiatu in bucâti si impartitu la vecinii sei.» Nu face nimicu. Junele Sincai iubiá si credea, si atátu fû d'ajunsu pentru a deveni unulu dintre cei mai invetiati barbati ai Europei din timpii sei, pentru a îndurá totu felulu de prigoniri, insulte si 'ntemnitiári, si a isbuti se «innó-«de necontentitu firulu vietiei nationale, totu d'auna gata a se rupe, si a face «pentru Român'ia ceea ce au facutu Muratori pentru Itali'a, Benedictinii pen-tru Franci'a; ceea ce lipseste astadi inca mai multoru natiuni orgolióse de «trecutulu si viitorulu lor.»

Ellu avù acea putere uriasa, ca-ci iubirea 'lu faceá se presimta ca ellu va face acelle lucrári ce, dice D. Quinet, «nu s'aru puté întreprinde si sfirsi d'unu «omu, fara unu scopu allu prevedintiei in privinti'a poporului, pentru care elle «fura întreprinse».

Sincai aduna materialulu si scrie trei-dieci de volume. «Ce s'a facutu, (ada-«uge D. Quinet), acea immensa collectiune? Ce mâna a sustras'o de la ori ce «ochiu? Cine este acellu care are interessu cá comór'a unei ginte de ómeni se «fia perduta pentru istoria, adica pentru civilisatiune?»

Cine? Acei cari au dissu inca din seclulu allu 15-lea si dicu mereu ca «tre-bue se se stirpésca gintea Valachiloru.»

Acei cari, censurându operele lui Sincai, au scrisu:

«Opus igne, auctor patibulo dignus.»

«Lucrarea merita foculu si autorele spëndiuratóri'a.»

Junele Sincai întreprinse încă din vîrsta de 20 de ani acea uriasă calatorii. Barbatul Sincai îndură toate persecuțiile, fără a sîvoi un singur moment în credința sa.

Si bătrînul Sincai, silit de persecuțiile sale a amblă din loc în loc, și adese a s'ascunde, calatorii pe jos cu toiagul în mînă și purtîndu în spate-i desagii, cari conțineau toată lucrarea lui, viața trecută a unei națiuni întregi, și viitoriele ei destinații.

— «Pentru ce porți atîta sarcină în spate?», îi diceau cei cari 'lu vedeau gîrbovitul subțiră povăra. Si elu le răspundea cu seninătatea ce da credința:

— «Acest-a este fetul meu. Dacă nu mi-a fost rusine a-lu face, pentru ce se-mi fia rusine a-lu purta?»

Si ce învîtamîntu ne mai da încă prevedinți'a, geniul Romînei?

Sincai persecutat și traiesce viața întreaga fugind din satu în satu, și purtîndu fetul inimii lui în spinare; Sincai crede și merge înainte cu tăria.

Sincai voiesce a publică o parte din scrierea sa; o parte mai mică, fia chiaru în limbă latină. Censur'a răspunde că «opera merita focul și autorele spîndiurături'a.» Sincai nu sîvoaiesce, și-si urmîdia calea.

Ură triumfa și dincollo de morminte.

Sincai mîre la 1816, și pînă la 1866 nu se scie unde a murit, cumu a murit și unde sunt ossemintele sîlle. Dă ce altu cîștiga inimiile Romînilor prin această infernală persecuție, de cîtu a se demască în fața lumii? Geniul Romînei ne condusse la satul Sinne'a, în nordul Ungariei, și ne arăta locul unde repausa ossemintele lui Sincai. Stati, osseminte sînte, mai stati încă acolo, ca-ci în cîrîndu suflarea tea, învîtamintele tîlle, o Sincai! ne voru face demni d'a lă luă și a le aduce în centrul Romînei!

Censur'a austro-maghiara nu lasa pe Sincai se publice operele sîlle. Mai multu încă: elle s'affunda toate și abiă la 1853 se gasesce și se publica o mică parte, de cîtra fostul Domn al Moldovei Gregoriu Ghica. Una sută ani deplin trecura, ne spune D. Papiu Ilarianu, de la nascerea lui Sincai și pînă la publicarea acestei mici părți a operei sîlle. Si cele-alte nu scim încă unde sunt înmormîntate. Fii inse liniscitu, sufletu sîntu alu marelui și a-deveratului Romînu. Persecuțiile ce ai înduratu ne arăta și ne voru arăta care este calea prin care se deschide mormîntulu în care strîinii inimi as-cundu națiunile. Fii liniscitu, ca-ci partea operii tîlle, gasita și publicata pe-ste una sută ani de la nascerea tea, ne face pe d'o parte se ne încredințăm că nici unu secul de persecuție nu pôte oprî lumin'a d'a se reversă, viața d'a tîsnă, dreptatea d'a triumfă; ér pe d'alt'a, ceea ce învîtam, din ceea ce avem de la tine, ne va pune în cîrîndu în stare se gasim multulu ce ne mai lipsesce, și se fimu în stare se te audim, se te înțelegem și se te urmăm, sufletu sîntu alu gîntei latine din Oriinte!

Si cumu ar puté fi într'altu-felu, cându din vârful Carpatiloru Tichindealu ne-a spusu ca, indata ce ne vomu desceptá si ne vomu cunnósce pe noi insine, vomu dovedí lumei ca, «ginte mai alléssa nu va mai fi pe paméntu inaintea nóstra?» Si ne vomu desceptá, vomu intiellege, vomu face cumu se cuvine, ca-ci scimu ca Tichindealu a muritu otravitu de cõtra Austro-Maghiari.

Si cine s'ar mai îndouí ca nu pôte perí natiunea româna din Oriinte, far' a cadé in sclavía tóta ginteá latina, cându istoriculu unguru Kõvary spune gintei latine din Occidente ca la 1789 «revolutiunea francea nu gasi simpatie de câtu numai la Românii din Transilvani'a.»

Juni Români din Paris, voi trebuie s'auditi mai bine acésta marturire a Maghiariloru! Pentru voi, negressitu, o-a amintitu D. Papiu Ilarianu, ca-ci voi numai puteti si trebuie se puteti face cunnoscutu Franciei acestu adeveru, atátu de'nsemnatu pentru noi, dér si pentru dèns'a. Voi, si numai voi veti avé puterea d'a face s'auda si se 'ntielléga Franci'a acésta mare marturire a inimiciloru nostri seculari, ca-ci voi sunteti juni, si adeverulu si viéti'a prin juni mai cu séma se propaga. Mai spuneti-i inca ca, D. Baritiu, in respunsulu seu, a doveditu ca Românii si numai Românii au intiellessu si au respunsu «la a dóu'a proclamare a dreptului omului,» facuta de Franci'a in 1848.

Mai spuneti inca fratiloru nostri din Galli'a ca Sincai ne spune si Papiu ne amintesce ca Românii si numai Românii de la Carpati cutediara a dice lui Leopoldu allu Austro-Ungariei, la 1791, ca ei ceru «drepturile pure si simple alle omului si alle cetatianului.»

Spuneti inca, totu voi si numai voi, fratiloru nostri din Galli'a si mai cu séma celloru din Itali'a, c'a sositu timpulu se cugete si se gasésca ce cautá legiunile romane la Dunare. Spuneti Italiei se se descepte si se véda ca, numai cându erá tare in Oriinte, prosperá, si ca se perdù, indata ce perdù firulu lui Traianu.

Spuneti si unor-a si altor-a ca reu va fi de noi, dér reu fórte si de dènsii, si mai cu séma de Italiani, de nu voru reprinde indata acellu firu, atátu de bine prinsu de republicele Italiei, si atátu de bine reprinsu si demonstratu de nemuritorulu Sincai. Écca ce le dice ellu si loru si nóue:

«Cu luarea Çiarigradului s'a stinsu cu totulu imperati'a stramosiloru nostri «care ei cu mai multa dreptate au câstigat'o pe sém'a nóstra cá pe a unor nepoti».

D. Papiu, scárbitu peste mesura d'atâtea sufferintie, trecute si presinti, a scossu unu strigatu de durere fórte mare: «Câti Români, disse ellu, sunt asta-di, carii nu potu se privésca macaru la 'naltimea acestei idee»!

Asiá este pentru noi, ca-ci asiá este si pentru Franci'a si pentru Itali'a. Asiá este, ca-ci firulu lui Traianu a fostu perdutu de Itali'a, si d'aceea in sclavía zacù pîn' acumu. Dér Itali'a si Franci'a trebue se reiea firulu, ca-ci nu

elle mai potu voi se mai recada in sclavia! Dér Roman'a a regasitu firulu; i l'a redatu nemuritorulu Sincai. D-lu Papiu Ilarianu a dissu:

«Spiritul tu fua in midi-loculu nostru!»

Juni Români, asiá e ca este in midi-loculu vostru acellu spiritu? Dá, asiá este, si d'aceea veti dice, impreuna cu Papiu Ilarianu, si 'n currêndu veti face se dica cu voi Franci'a si Itali'a:

«O, geniu nemuritoru allu lui Sincai! Tu care, inca nainte de 'nceputulu acestui seclu, ai strigatu, c'o voce potinte, ce resuna in eternu in Carpati si la Dunare, in Balcani si 'n Pindu: — Fii ai lui Traianu, acést-a e Daci'a; din naufragiulu seculiloru ea pentru voi a scapatu; lumin'a, puterea Resaritului, voi sunteti.

«Écca documentele originei, titlulii nationalitáti vóstre; écca temeulu drep-tului si allu viitoriulu vostru!

«Sementi'a neperitória a latinitáti, in noi tu ai re'nvíatu, tu ai facutu a se recunnósce fratii din departare ce de multu 'si uitassera unii de altii!»

Totu astu-felu si alte diarie, si anume tóte'celle de preste Carpati.

XV.

SUBSCRIPTUR'A LUI SINCAI.

Vedi mai susu pag. 90. No. VII.

*Georgius Sincaiu de Eadem
Prins Schob de Galasfalvy
et reliquorum Graia Catholicarum
fex M. Trumia Principatum
Director.*

FINE.

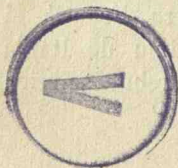
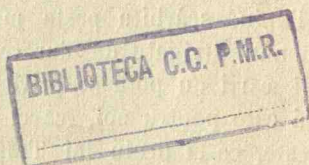

TABLA DE MATERIE.

<i>Discursulu de receptiune alu D-lui A. Papiu Ilarianu.</i>	1.
<i>Vorbele rostite de D. I. Heliade R.</i>	62.
<i>Respunsulu D-lui Georgiu Baritiu</i>	63.
<i>Annesse la discursulu D-lui A. Papiu Ilarianu :</i>	
I. <i>Cuvântarea înainte a Grammaticiei lui Tempea de la 1797 . .</i>	71.
II. <i>Cârti manumissionali de la 1721 si 1767</i>	74.
III. <i>Scrissóri'a D-lui Odobescu cõtra D. A. Papiu Ilarianu</i>	79.
IV. <i>Insciintiarea societatei filosofesci a Némului rumânescu in mare principatulu Ardélului, de la 1795</i>	83.
V. <i>Prefatiunea lui Sincai la Grammatic'a daco-romana de la 1780</i>	86.
VI. <i>Cartea lui Calnochi cõtra episcopulu Bobu, de la 1784, prin care se dimittu din monastire, Klein, Peterlachi, Sincai si P. Maior</i>	89.
VII. <i>Cartea esmentionale data de Sincai, cá directoru, la 1787, do-centelui scõlei românesci din Fenesiu</i>	90.
VIII. <i>Actulu cercetàrei facute asupr'a lui Sincai la 11 septemvre 1794.</i>	91.
IX. <i>Representatiunea episcopului Bobu cõtra guvernu, din 15 octovre 1794. prin care propune pre Tatu in loculu lui Sincai; si respunsulu guvernului, din 18 octovre 1794, prin care se confirma Tatu de directore interimariu</i>	103.
X. <i>O scrissória a lui Sincai cõtra Bobu, din 10 augustu 1795 .</i>	103.
XI. <i>Elegi'a lui Sincai</i>	104.
XII. <i>List'a autoriloru citati in Chronica lui Sincai</i>	127.
XIII. <i>Quinet despre Sincai</i>	134.
XIV. <i>Diariete române despre siedinti'a publica a societatei academice din 14 septemvre 1869.</i>	138.
XV. <i>Subscriptur'a lui Sincai fac-similata prin xylographia. . . .</i>	154.

ERRATA CORRIGE

Pag.	lin.		
7	21	tierreln	tierrele
13	2	1795	1795 ^r
15 not. 1.		13	13 si 14
23 not. 1.	2	1804	1805
23 not. 4.	8	1714	1715
24 not. 3.		1365	1363
25 not. 2.	6	1365	1363
45 not. 2.	2	822	11822
51	ultima	stilului	stilulu
58 not. 2.	ultima	40	49
128	28	ntemir	Cantemir
128	30	Cageminum	geminum.

VERIFICAT
2017

